

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П. ДРАГОМАНОВА
ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ НАУК ТА УПРАВЛІННЯ

**ЄДНІСТЬ НАВЧАННЯ І НАУКОВИХ
ДОСЛІДЖЕНЬ – ГОЛОВНИЙ ПРИНЦИП
УНІВЕРСИТЕТУ**

*Матеріали
звітно-наукової конференції
викладачів, аспірантів, докторантів і студентів
факультету соціально-психологічних наук та управління*

Випуск 2

**Київ
Інтерсервіс
2016**

УДК 37 (063)
ББК 60.5р 30-211
В 18

Рекомендовано до друку

*Вченою радою факультету соціально-психологічних наук та управління
Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
(Протокол № 3 від 21 березня 2016 року)*

Редакційна колегія:

- Євтух В. Б.** доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України, декан факультету соціально-психологічних наук та управління (*головний редактор*)
- Андрущенко Т. В.** доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політичної психології та соціально-правових технологій
- Булах І. С.** доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри теоретичної та консультативної психології
- Мозгова Г. П.** доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психосоматики та психологічної реабілітації
- Отич Д.Д.** кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної і соціальної психології та психотерапії (*відповідальний секретар*)
- Ставицька С. О.** доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри загальної і соціальної психології та психотерапії
- Ставицький Г. А.** старший викладач кафедри політичної психології та соціально-правових технологій, заступник декана з наукової роботи, зв'язків з громадськістю та міжнародного співробітництва
- Степико В. П.** кандидат філософських наук, професор кафедри соціології (*науковий редактор*)
- Сюсель Ю. В.** кандидат філософських наук, доцент кафедри соціології (*технічний редактор*)
- Черній Л. В.** кандидат історичних наук, доцент, заступник декана з навчально-виховної роботи
- Штена С. О.** кандидат політичних наук, професор, завідувач кафедри соціальних та публічних комунікацій
- Ярошенко А. О.** доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри соціальної політики, заступник декана факультету

В 18 Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету :

Матеріали звітно-наукової конференції викладачів, аспірантів, докторантів і студентів факультету соціально-психологічних наук та управління / гол. ред. В. Б. Євтух. – Вип. 2. – Київ : ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2016. – 100 с.

ISBN 978-617-696-523-7

© НПУ імені М.П. Драгоманова, 2016
© Факультет соціально-психологічних наук та управління, 2016
© Автори статей, 2016

ЗМІСТ

Актуальні проблеми соціології

Кафедра соціології

Степико В. П. Довіра як сутнісний чинник модернізації українського суспільства.....	5
Сюсель Ю. В. Споживацькі комунікативні практики в сучасній Україні...	9
Циліорик С. В. Мультиканальність комунікаційного процесу: перешкода чи розширені можливості комунікації?.....	12
Гончарова О. О. Життєві стратегії молоді в умовах розгортання прекарних практик.....	13
Дудар С. Е. Вплив змін етнонаціональної структури на формування та реалізацію державної етнополітики України.....	17
Сальніков С. З. Розуміння суб'єктності у контексті формування і розвитку громадянського суспільства.....	21
Прокопенко Є. Ю. Проблеми сучасної молоді сім'ї.....	24

Кафедра соціальних та публічних комунікацій

Фірсов Р. М. Діалектика вибору партнера у світлі теоретичної та емпіричної соціології.....	29
---	----

Актуальні проблеми психології

Кафедра загальної і соціальної психології та психотерапії

Ставицька С. О. Аналіз методичного інструментарію дослідження проблеми розвитку духовної самосвідомості.....	31
Скляренко О. М. Основні аспекти когнітивно-поведінкової психотерапії у дитячому та підлітковому віці.....	36
Федоренко А. Ф. Ціннісно-смысловий розвиток як програма життєдіяльності студентської молоді.....	39
Отич Д. Д. Релігійна свідомість як предмет науково-психологічного дослідження.....	43
Ходоровська О. О. Психологічні особливості адаптації учнів до вимог середньої школи.....	47
Борунова Є. А. Теоретичні аспекти проблеми особливостей мотивації учіння майбутніх психологів з різним рівнем локусу контролю.....	49
Хворостянко Н. А. Психологічні особливості темпераменту студентів-психологів.....	51

Ярош С. В. Теоретичні засади дослідження взаємозв'язку особистісної ідентичності та копінг-стратегій у юнацькому віці.....	53
<i>Кафедра політичної психології та соціально-правових технологій</i>	
Співак Д. М. Вивчення проблеми моральних цінностей у зарубіжній психології.....	55
Ставицький Г. А. Вивчення іноземної мови як засіб розширення міжкультурних комунікацій.....	58
Усачова Л. В. Психологічне консультування старшокласників.....	61
Алексєєв В. І. Пропаганда – гарант збереження політичного режиму.....	65
Андрущенко І. Г. Взаємозв'язок культури з ціннісно-сисловою сферою особистості.....	70
Гудима Т. М. Психологічні особливості емоційних станів підлітків.....	73
Сіляк О. А. Психологічні особливості впливу стилю сімейного виховання на Я-образ у підлітковому віці.....	75
<i>Кафедра психосоматики та психологічної реабілітації</i>	
Ханецька Т. І. Психотехнології формування та розвитку культури мовленнєвого спілкування у майбутніх психологів.....	81
Ткачук Т. О. Вплив сім'ї на виникнення психосоматичних розладів у дітей дошкільного віку.....	85

Актуальні проблеми соціальної політики

Кафедра соціальної політики

Дубич К. В. Сучасні проблеми державного управління соціальним захистом населення.....	90
Гальчич І. П., Хариніна О. М. Державні соціальні гарантії як системне соціально-правове явище.....	94

Інформаційні ресурси та послуги

Юрєєва А. П. Університетська бібліотека – простір для наукової творчості.....	97
--	-----------

Актуальні проблеми соціології

Кафедра соціології

*В. П. Степико,
кандидат філософських наук, доцент,
професор кафедри*

ДОВІРА ЯК СУТНІСНИЙ ЧИННИК МОДЕРНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Для України, яка прагне відбутися як незалежна держава та зайняти достойне місце серед демократичної світової спільноти, надзвичайно актуальними є соціальні перетворення, які найчастіше визначають як модернізація.

Проте, узагальнення змін в українському суспільстві за роки незалежності дає підстави говорити про те, що політичні сили, які опиняються при владі, використовують її в своїх власних вузько корпоративних інтересах, що зумовлює зростання недовіри до чинної влади та чергові спроби змінити ситуацію. В значній мірі, саме це призвело до двох потужних соціальних вибухів в українському суспільстві (Майдану та Євромайдану), які продемонстрували незгоду громадськості з владою, яка наголошувала на демократичних перетвореннях, але діяла на свій розсуд та продовжувала використовувати старі, перевірені авторитарні методи правління, що порушували такі важливі демократичні цінності, як верховенство права, рівність всіх перед законом, повагу до прав та свобод громадян і т. ін.

Довіра – це очікування, які виникають у членів спільноти відносно того, що і інші її члени будуть поводити себе більш менш передбачливо, чесно і з увагою до потреб оточуючих у відповідності до певних загальних норм [1, 52].

Досліджуючи феномен довіри І.Мартинюк та Н.Соболева виокремлюють три аспекти довіри: довіра до людей взагалі – як принцип життєсприйняття і життєставлення; довіра до «ближнього кола» – друзів, знайомих, сусідів,

жителів свого району; довіра до інституцій – органів влади, офіційних осіб, установ, політичних партій і рухів, громадських об'єднань, соціальних програм. При цьому науковці наголошують, якщо міжособистісна довіра – це фундамент будь-якого суспільства, то інституційна довіра – підмурівок складно організованих суспільств, де існують певні організації, які генерують і підтримують «певні правила гри» (системну норму) [2, 86-87].

Показовим є приклад країн, яким вдалося здійснити модернізацію і перетворитися на так званих «азійських тигрів». Так, саме завдяки високому рівню довіри до влади, корейцям, наприклад, вдалося створити засади потужної сучасної економіки та встояти під час потужної кризи, що розпочалася у 1997 році. Українці з подивом та заздрістю можуть згадати те, як громадяни Південної Кореї стояли в величезних чергах, щоб здати свої дорогоцінності з метою зміцнити золотовалютний резерв своєї держави і як 250 тон золота, що були зібрані, врятували країну. Це було свідченням того, що корейці мали впевненість, якщо їх країна «видереться» з цієї халепи, то вони будуть жити гарно [3] і рішення влади не піддавали сумнівам. Українців часто звинувачують за їх ментальну якість «моя хата з краю», але події останніх років продемонстрували їх готовність на рішучі дії по захисту своєї свободи та гідності, не дивлячись на інфантилізм та недієздатність, відсутність державницьких ідей і рішень національної еліти, особливо політичної.

Саме тому, слід враховувати, що можливе різне співвідношення рівнів довіри: якщо в суспільстві високий рівень особистісної та інституційної довіри – суспільство має значний соціальний капітал, а влада, у свою чергу, сприяє його збереженню та відтворенню; якщо в суспільстві високий рівень особистісної довіри за низького рівня довіри інституційної – суспільство існує автономно від влади; якщо в суспільстві високий рівень інституційної довіри за низького рівня довіри особистісної – соціум не може функціонувати самостійно, він практично повністю залежить від влади; якщо в суспільстві низький рівень особистісної та інституційної довіри – соціальні взаємодії в суспільстві паралізовані, влада не може контролювати ситуацію, координовані дії ускладнені через взаємну недовіру [4, 46].

За результатами національних щорічних моніторингових опитувань 1992-2015 років, які проводяться Інститутом соціології НАН України, наші співвітчизники найбільше довіряють сім'ї (середній бал становить 4,4 – 4,6), нижчим є рівень довіри до співвітчизників (3,1–3,4), сусідів (3,2 – 3,4), колег (3,2 – 3,5), тобто в суспільстві впродовж усіх років незалежності зберігається високий рівень особистісної довіри. В той час, як інституційний рівень довіри є нижчим: до міліції рівень довіри становить (2,4 – 1,9); прокуратури – (2,4 – 1,9); судів – (2,4 - 1,9). Низкою є довіра до вищих державних інституцій. Так довіра

до президентів України за роки незалежності коливалася у межах 2,1 – 3,4 балів, найвищий показник мав В.Ющенко, після Помаранчевої революції, а найнижчі – Л.Кучма у 1998 році та В.Янукович у 2013. Довіра до Верховної Ради була у межах 1,8 – 2,5 балів.

Довіра до Уряду коливалася від 1,9 до 2,5 балів. До політичних партій показник довіри був у межах 1,9 – 2,4 балів. Найбільше довіряли українці церкві та духовенству - 3,0 – 3,5 балів та волонтерам – 3,5 балів [5, 539-552]. Виникнення волонтерського руху в Україні є демонстрацією як наявності когорти людей з високими моральними якостями, активною громадянською позицією так і спроможності суспільства формувати альтернативні інституції в умовах бездіяльності державних структур, що охоплені корупцією та мають низький рівень довіри у суспільства.

Ці ж показники підтверджуються іншими дослідженнями. Так, результати дослідження Київського міжнародного інституту соціології показують, що українці серед суспільних інституцій сьогодні найбільше довіряють церкві та волонтерам. Так, **церкві** довіряють 58,8% опитаних, не довіряють 18,4%. Церкві більше довіряють люди старшого віку – 68,5% опитаних, (у молодшого покоління цей показник складає 51%). **Волонтерам** – довіряють 57,6% респондентів, не довіряють 13,5%. **Громадським організаціям** довіряють 34,5% опитаних, не довіряють – 21%. **Президенту** довіряють 16,8%, не довіряють 64,9%. За час президентства баланс довіри-недовіри до П. Порошенка різко впав з 44% у 2014-му до – 48%. **Опозиції** довіряють 8,7%, не довіряють 65%. **Уряду України** довіряють 8,7%, не довіряють 75%. **Верховній Раді** довіряють 6,2%, не довіряють 78,6% [6]. І за результатами нещодавно проведеного дослідження більше всього українці довіряють армії – 63% опитаних [7]. Незважаючи на те, що вона була майже зруйнована за роки незалежності, однак в критичній ситуації та дуже стислі терміни вдалося відновити та покращити її боєздатність, що дозволило зупинити «проект Новоросія» і подальше захоплення територій.

Слід звернути увагу, ще на одну тенденцію, яка була виявлена за результатами соціологічних досліджень. На запитання «Згодні Ви чи ні, що декілька сильних керівників можуть зробити для нашої країни більше, ніж усі закони та дискусії?»: відповідь – «згоден» – обрали у 1992 році 52,3% респондентів; «не згоден» – 30,3, у 1996 р. відповідно: 42,0% та 17,2%, у 2006 році: 65,7% та 18,7%, у 2012: 61,2% та 20,6%, у 2015 році: 58,5% та 23,1%; в той час як у 2014 році 20,7% та 16% респондентів, а 63% обрали варіант «не знаю» (найвищий відсоток за цим варіантом) [5, 538]. Такі результати свідчать, що в українському суспільстві ще є дуже сильними авторитарні традиції, які створюють серйозні ризики на шляху його демократизації, що пов'язано як із

неможливістю суспільства впливати на процес формування основних інституцій держави так і прийняттям законів в інтересах кланових структур які виключають суспільство з демократичних практик.

Чи вдасться українському суспільству досягти успіхів на шляху модернізації та наблизитися до рівня розвинутих країн, використавши свій потенціал? Це, в певній мірі, буде залежати від того наскільки цивілізовано, демократично ми зможемо подолати авторитарну практику розробки, прийняття та впровадження соціально значущих рішень владою, уникаючи спокуси використовувати її в вузько корпоративних інтересах та створити дієву, самодостатню соціальну систему, яка «працює» на благо всього суспільства, а не кілька десятків «Сімей».

Влада має довести, що вона спроможна здійснювати реформи в інтересах пересічного громадянина, позбутися популістських практик загравання з народом підчас виборчих перегонів та забувати про свої обіцянки відразу після перемоги і діяти тільки в межах своїх вузько корпоративних інтересів. Окрім цього, суспільство повинно навчитися виважено та цивілізовано впливати на ті рішення влади, які суперечать нагальним потребам та інтересам більшості громадян.

Список використаних джерел:

1. Фукуяма Ф. Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию. – М.: АСТ: АСТ МОСКВА, 2008. – 730 с.
2. Мартинюк І, Соболева Н. Соціологія довіри в українських реаліях / І.Мартинюк, Н.Соболева Соціальні виміри суспільства. 2012, №4 (15). – С. 78-112.
3. Азиатский тигр. История успеха Южной Кореи: деньги на волосы, золото ради страны и жизнь без коррупции. Между прошлым и будущим // Сегодня. – 2016. – 8 июня.
4. Олейник А.Н. «Жизнь по понятиям»: институциональный анализ повседневной жизни «российского простого человека» / А.Н.Олейник // Политические исследования. 2001. - №2. – С. 40-51.
5. Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. - К.:Інститут соціології НАН України, 2015. – с. 652.
6. Українці найбільше довіряють церкві та волонтерам, - опитування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.theinsider.ua/politics/56992b235f032/>
7. Большинство украинцев доверяет армии [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.today/news/society-and-culture/bolshinstvo-ukraincev-doveryaut-armii>

*Ю. В. Сюсель,
кандидат філософських наук, доцент кафедри*

СПОЖИВАЦЬКІ КОМУНІКАТИВНІ ПРАКТИКИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Дослідники розвитку українського суспільства споживання розглядають його як унікальний соціокультурний універсум, сплетений із взаємодії специфічно українських, традиційних елементів, і нових феноменів суспільного життя, таких як суспільство споживання з яскраво вираженими європейськими споживацькими патернами. Описуючи сучасне суспільство споживання, дослідники, як правило, виділяють такі характеристики комунікативних практик споживання українського населення (І. Шапошнікова): орієнтованість на матеріальні потреби; постійне звуження поля соціального інтересу; пластичність менталітету українського населення, що породжується його здатністю адаптуватись до будь-яких соціальних змін; підпорядкованість масової свідомості впливу засобів масової інформації як зовнішнього прояву віртуалізації способу життя; відсутність регулюючих функцій моральної свідомості; культурна невимогливість і готовність споживати будь-які моральні сурогати. Сучасне українське суспільство споживання характеризується, з одного боку, прагненням до радикальної трансформації відносин власності, до корінних змін політичної структури, а з другого – тотальною кризою в усіх сферах суспільного життя і суттєвою трансформацією системи цінностей.

Соціологи відмічають, що в умовах сучасного суспільства високі ідеали (творчість, прагнення до свободи, самореалізації) відступають на другий план. Пріоритетними стають цінності індивідуального успіху, що ототожнюються з матеріальним благополуччям.

М. Шульга стверджує, що в Україні формується суспільство споживання, його ознаками є те, що значна частина населення сприйняла, перейшла та орієнтується на західні цінності споживання [3]. Надлишок товарів сприймається людьми позитивно, що можна пояснити як реакцію на тривалий дефіцит за радянських часів. Український споживач починає усвідомлювати небезпеку безмежної гонитви за новими зразками товарів та послуг, які пропонує реклама, та експлуатацію заради задоволення нав'язаних потреб. В основному українці переживають дискомфорт, тому що не задоволені їх первинні потреби, особливо у речах довгострокового споживання, які наявні в продажу, проте відсутні матеріальні ресурси. Ці особливості буття українського споживача породжують специфіку українського габітусу споживання. По-перше, це споживацькі практики бідного населення. По-друге, населення не має

достатніх матеріальних ресурсів для широкого вибору варіантів споживання, тому обмеженими залишаються стилі споживання. По-третє, наявні практики споживання переважно мають наслідувальний характер відносно європейської моди, європейських брендів товарів та послуг.

Сучасний споживацький ринок України знаходиться у кризовому стані. Відповідно це впливає на особисте споживання, у якому спостерігаються дві взаємопротилежні тенденції: по-перше, відбувається згладжування існуючих відмінностей, чому сприяє розширення прав особистої економічної свободи, поява нових товарів та послуг, підвищення рівня загальної культури споживання, з іншого боку, посилюються диспропорції та відставання за основними показниками внаслідок зниження платоспроможного попиту.

Загалом адаптація споживачів до нових ринкових умов відображається у формуванні нових моделей споживання, основними рисами яких є: 1) відмова (навіть у кризових ситуаціях) від «радянського» стилю споживання; 2) виникнення нової референтної групи, «примірювання», «вбудовування» себе в західну систему праці, поява нових еталонів для порівняння; 3) поява інших пріоритетів та критеріїв (у порівнянні з єдиними критеріями малозабезпечених сімей – ціною) при виборі товарів та продуктів, серед яких передусім: якість, надійність, престижність; 4) поява нової стратегії вибору товарів довготривалого користування – побутовий маркетинг, вивчення спеціальних довідково-рекламних видань, користування Інтернетом; 5) поступове становлення стратегій більш довгострокового планування великих покупок, можливість накопичувати грошові засоби для їх здійснення; 6) усвідомлення потреби в здоровому способі життя. Зміна відношення до свого здоров'я: сприйняття здоров'я як своєрідного капіталу і вклад грошей у підтримку здоров'я; 7) поява принципово нових форм проведення вільного часу (особливо у молоді) та відпочинку – в тому числі ріст популярності зарубіжного туризму; 8) вестернізація (американізація) багатьох сторін повсякденного життя, прийняття західних стандартів у споживанні.

Закріплення символічного споживання у повсякденній практиці українців напряду залежить від матеріальних можливостей населення. В умовах економічної кризи, коли масово погіршується матеріальне становище людей без зниження їхнього соціального статусу, зростає потреба в зовнішніх ефектах, які слугують для статусної й рольової презентації, частково (за рахунок маскування, мімікрії) компенсують неконсистентність статусу та дають людині змогу, хоча б ззовні, стати для навколишнього світу адекватною своєму статусу. Символічне споживання пов'язане із символічною соціальною мобільністю, що відбувається без фактичної зміни матеріальних ознак статусу [1].

Сучасні дослідники стверджують, що для українського населення, що почало орієнтуватися на західні цінності, але статки котрих одночасно оцінюють як низькі, самі процеси консюмеризації набувають схожості до європейських зразків. Не маючи відповідного статку, щоб долучитися до європейського споживацького марафону за товарами, за оригінальними брендами, з орієнтацією на престижні центри моди та їх продукцію, значна частина українських громадян компенсують усе це разом через секонд-хенд, часто залучаючись у споживацьке кредитування [3]. І. Набруско виокремлює три основні зразки споживання, характерні для українського населення: демонстративний, габітусний, конформний [2]. Зокрема, навіть люди з однаковими статками можуть споживати у зовсім різний спосіб. У цьому сенсі рівень освіти є чинником, що здійснює значущий вплив на характер споживання індивіда та формування його смаків. Тому у соціальному аспекті споживацький смак органічно пов'язаний з перебігом соціалізації та перманентністю виховання.

Ми погоджуємося, що українцям притаманні споживацькі цінності та споживацьке світовідношення, нав'язані рекламою, модою, ЗМІ, а це свідчить не тільки про формування, а й розвиток суспільства споживання в Україні. Саме споживацьке світовідношення визначає типи комунікативних практик споживання, різноманітність яких підкреслює наявність феномену споживацтва у повсякденних практиках людини. Особливе місце займає процес споживацького ретретизму, що яскраво проявляється в альтернативних моделях споживацьких практик українців: екологічне або «зелене» споживання, екологізм як стиль життя, збалансоване (стале) споживання, «дауншифтинг» тощо.

Список використаних джерел:

1. Зоська Я. В. Суспільство споживання та соціальні практики споживачів в Україні : [монографія] / Я. В. Зоська. – Запоріжжя : КПУ, 2011. – 352 с.
2. Набруско И. Социокультурная роль денег в процессе потребления / И. Набруско // Социология : теория, методы, маркетинг. – 2011. – № 1. – С. 147-155.
3. Шульга М. О. Дрейф на узбіччя. Двадцять років суспільних змін в Україні / М. О. Шульга. – К. : ТОВ «Друкарня «Бізнесполіграф», 2011. – 448 с.

МУЛЬТИКАНАЛЬНІСТЬ КОМУНІКАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ: ПЕРЕШКОДА ЧИ РОЗШИРЕНІ МОЖЛИВОСТІ КОМУНІКАЦІЇ?

Комунікації в сучасному українському суспільстві характеризуються мультимедіальністю передачі інформації, яка впливає на формування контенту. Сучасний інформаційний простір має з одного боку насичений інформаційний потік, а з іншого має багато каналів його передачі. Кожен канал передачі інформації має відповідні форми для трансляції контенту – веб-графічний, невербальний: фото, відео контент, інфографіка.

Процес інтеграції у світовий комунікаційний процес сьогодні, означає володіти не лише знаннями та інформацією, а й вдало користуватися та володіти каналами комунікації, вміти формувати контент різного типу передаючи зміст повідомлень.

Мультимедіальність дозволяє досягти мети комунікаційного процесу – донести інформацію, і водночас стає перешкодою створюючи інформаційний потік, в якому складно орієнтуватись сучасній людині. Відповідно до теорії комунікації процес комунікації включає наступні складові:

- комунікатор – той, хто є ініціатором передачі повідомлення і формує його в мовну, текстову, фото, відео чи інфографічну подачу;
- повідомлення;
- канал, за допомогою якого встановлюється зв'язок з аудиторією;
- аудиторія, якій передаємо інформацію;
- мета передачі та рівень ефективності повідомлення.

Основним завданням комунікатора у процесі обміну інформацією є достовірна передача повідомлення аудиторії. Завдання ускладнюється через те, що маючи різні канали, які, відповідно, мають різні форми подачі інформації. Збереження і донесення змісту повідомлення до аудиторії, набуваючи різних форм стає складним у виконанні.

Відповідно до появи нових каналів комунікації, відбуваються зміни і в сприйнятті аудиторії. Збільшення джерел інформації призводить до вироблення звички споживання постійного потоку інформації, у якому важливість і новизна повідомлення швидко втрачаються, а сам потік перетворюється на загальний інформаційний фон.

Світова тенденція подачі інформації тяжіє до нішових форматів, які відповідають каналам комунікації – це інтернет-платформи, сайти, соціальні мережі, вони змінюють форми і тактику подачі інформації в залежності від

попиту на неї серед аудиторії. Основним критеріями каналів комунікації стає їх доступність, зручність, цікавість подачі та новизна. Час новизни критично зменшується, проте зручність в користуванні та доступність дають можливість збільшення аудиторії.

Мультиканальність забезпечується технічними можливостями, які в свою чергу діють через світову мережу, локальні інтернет-платформи, медіа каналами, які в свою чергу мають покриття всієї території України та швидкий доступ до іноземних ресурсів. Здешевлення носіїв, доступність ресурсів, дозволяють охоплювати аудиторію не лише дорослого населення, а й молодих поколінь. Відповідно формуючи, природність сприйняття інформації через мультиканальність у самої молоді аудиторії. Проблема сприйняття людиною інформації з декількох джерел одночасно полягає в тому, що за таких умов важливо донести змістовну складову повідомлення.

Відповідно, сприймання інформації, використання та обмін нею також набувають нових ознак і форм. Соціальна комунікація змінюється за формою подачі повідомлення, каналами комунікації, сприйняттям аудиторії. Мультиканальність засобів комунікації сприяє розвитку комунікації в широкому сенсі, даючи можливість учасникам легко вступати в комунікативний процес і водночас може стати перешкодою передачі змісту повідомлень. Для досягнення мети в комунікаційному процесі за таких умов, необхідно чітко розуміти мету, тобто зміст передачі інформації і обираючи форми подання не втрачати змістовної частини.

*О. О. Гончарова,
аспірантка*

ЖИТТЄВІ СТРАТЕГІЇ МОЛОДІ В УМОВАХ РОЗГОРТАННЯ ПРЕКАРНИХ ПРАКТИК

У сучасному глобалізаційному просторі, в умовах постмодерну виникає принципово нове соціальне явище, яке являє собою специфічну відповідь на запит суспільного ринку і суспільства споживання – явище прекарності. Прекарність (від лат. «precarit» - «сумнівний», «негарантований», «нестабільний») – це стан соціальної системи та окремих її компонентів, за якого вона не здатна виробити стабільні, прогнозовані сценарії свого розвитку, відсутня стратегія, розробка дій для вирішення певної проблеми у більш-менш тривалій перспективі; натомість наявна орієнтація на теперішній момент, мить, яка часто стає вирішальною [6, с. 6]. Прекарність є своєрідним віддзеркаленням

нелінійності та нестабільності трансформаційного суспільства, проте якщо нелінійні суспільні трансформації проникають в усі сфери суспільного буття і так чи інакше зачіпають різноманітні сторони людського існування, то прекарність стосується зокрема сфери суспільно-виробничих відносин, але у той же час опосередковано задає моделі поведінки для інших сфер життєвої реалізації.

Роль молоді у поширенні явища прекарності в сучасному соціумі важко переоцінити, оскільки саме вона є значною частиною економічно активного населення, на її плечі покладається не тільки прийняття попереднього, але і запровадження нового досвіду участі у трудових практиках [1, с. 80]. Однак, водночас, молодь є дуже вразливою соціально-демографічною групою внаслідок обмежених ресурсів та невеликого життєвого досвіду розв'язання проблем [4, с. 113 – 114].

За даними Національного інституту стратегічних досліджень 35,8 % української молоді 15 – 24 років зайняті у неформальних трудових практиках [7]. Таким чином, молодь з самого початку свого трудового життя звикає до явища прекарності, поступово воно стає одним з постійних елементів її стилю життя.

Молода особа, опиняючись у прекарній системі ринку праці, стикається із головною проблемою, яка стає стрижневою у її трудових та соціально-побутових практиках, - **відсутністю стабільності і захищеності** [9, с. 34]. Звідси виникають різноманітні життєві стратегії, спрямовані на те, щоб пристосуватися до мінливостей соціально-економічної реальності і мінімізувати фізичний, економічний та психологічний ризики. За даними дослідника К. Клемана, виділяють чотири стратегії пристосування молоді до прекарності [3, с. 77]. Розглянемо кожен з них в контексті сучасних українських реалій.

1. ***Жертви вимушеної гнучкості*** – це тип працівників, найбільш близький до того типу, який описує Річард Сеннет у своїй праці «Корозія характеру». «Ними є люди, які перестали навіть намагатися контролювати своє життя і тим паче роботу, втратили впевненість у собі і у завтрашньому дні. Їм доводиться просто миритися із гнучкими умовами роботи, що задані зовні і не піддаються контролю» [8, с. 96]. Часто вони відчують гніт обов'язків, які покладає на них керівництво, що скидає з себе відповідальність за функцію керування фірмою і залишає за собою суто функції контролю. Таким чином, коло обов'язків працівника розширюється неправомірно до його заробітної плати і умов роботи, відповідальність за роботу він також несе самостійно. Як зазначає К. Клеман, це навіть не коло обов'язків, а тягар проблем, що звалюються з плеч роботодавця на плечі працівника [3, с. 79]. Останній

залишається викинутим в «океан» невизначеності та відповідальності і не розраховує на будь-яку допомогу. Ситуація в українських реаліях виглядає тим паче складною внаслідок того, що українці, у тому числі і українська молодь, традиційно не довіряють правоохоронним та правозахисним організаціям, обирають позицію невторчання навіть у тих випадках, коли нехтують їхніми власними правами [2].

2. «Гнучкі переможці» свідомо обирають стратегію пристосування і гнучкості. Робітники вважають, що це їм вигідно, і отримують задоволення від того, що проживають ризиковане і, на їх думку, цікаве, насичене життя. У деякому сенсі вони конструюють себе через своє вміння справлятися з ризиком і нестабільністю [3, с. 81]. У визначених, усталених і рутинних умовах такі працівники, навпаки, відчують себе скуто, вважають, що їх потенціал не реалізовується, а можливості кар'єрного росту втрачаються. У таких людей є відчуття отримання задоволення від авантюристичності, у своїх мріях вони часто бачать себе «великими комбінаторами». Однак, «гнучкі переможці» у дослідженні К. Клемана зізнавалися, що в окремі моменти життя відчують страх перед можливою нестабільністю, проте цей страх вони активно витісняють.

Однією з поширених форм зайнятості сучасної української молоді, яка відповідає стратегії «гнучких переможців», є так зване «фрілансерство» і створення власного приватного підприємства [5, с. 142.]. Проте умови для створення власної справи в українських соціальних реаліях є несприятливими. Так, за даними щорічних досліджень Світового банку, за легкістю ведення бізнесу Україна у 2013 р. посідала 137-е місце зі 183, а у 2014 р. – 112 місце [5, с. 143.].

3. «Адаптовані гнучкі» пристосовуються до реальних умов, як би не відчуючи і не помічаючи особливого впливу на свій характер (адаптивний механізм витіснення дратівливих факторів середовища із свідомості). На перший погляд, «адаптовані гнучкі» змогли пристосуватися до існуючих правил без помітної шкоди для себе [3, с. 84]. Проте «адаптовані гнучкі» часто страждають від заниженої самооцінки, робота сприймається ними як необхідність, критерії її вибору не визначаються чітко. Так, усвідомлюючи, що зайняті соціальні ніші не відповідають їх дійсній професійній кваліфікації, робітники все ж таки на них погоджуються, мотивуючи свій вибір тим, що отримали освіту без свого бажання, або тим, що не мають відповідного попереднього досвіду роботи за своєю кваліфікацією. До того ж «адаптовані гнучкі» працівники звикають до постійної горизонтальної мобільності, внаслідок чого вони не мають змоги закріпитися в одному трудовому колективі, налагодити соціальні зв'язки, поступово атомізуються і страждають

від самотності. Вищеперераховані фактори поступово призводять до латентного конфлікту всередині особистості: фруструються її потреби у самоповазі та гідності і може виникнути затяжний невротичний стан. Особливо така ситуація приховано небезпечна для молодих людей, які нехтують своїм потенціалом та природніми здібностями і талантами.

В контексті стратегій «гнучких переможців» та «адаптованих гнучких» українська молодь виявляє дещо суперечливі погляди на прекарний стиль роботи: у своїх установах частина її виражає бажання працювати у великих приватних корпораціях та фірмах, робота в яких передбачає напруження і пристосування до умов перманентної прекарності, проте у той же самий час виявляє і орієнтації на комфортне життя без зайвого напруження [5, с. 61, с. 133].

4. «Непохитні бійці» - люди, які на невизначеність, незахищеність, свавілля керівництва, «дику» конкуренцію та атомізацію відповідають солідарним «ми» [3, с. 88]. Найбільш ефективно цей тип працівників реалізує себе в профсоюзах, але не у традиційних, які працюють за патерналістською моделлю, а у профсоюзах, створених ними самими «знизу» для колективного захисту. Для української молоді практика організації профспілкової організації «знизу» є новою і мало поширеною: українська молодь ставиться до правозахисних громадських об'єднань підозріло, і членство у них часто є для неї суто декларативним [5, с. 73]. При такому ставленні до громадської, у тому числі і правозахисної діяльності, на даний момент неможливою є масова участь в організації профспілкових комітетів самими молодими робітниками. Найбільш вірогідним для українських реалій є організація профспілки з боку роботодавця, але при цьому така профспілка не забезпечує ефективний захист прав молодих прекаріїв.

Отже, виходячи з вищенаведеного матеріалу, резюмуємо:

- в сучасних українських реаліях найбільш поширеними стратегіями адаптації молоді до прекарних соціально-трудова практик є стратегії «жертв вимушеної гнучкості» та «адаптованих гнучких». Поширенню стратегії «гнучких переможців» не сприяють умови ведення бізнесу в Україні, а стратегія «непохитних бійців» є непопулярною та викликаючою тривогу внаслідок недовіри працівників до громадських організацій та до чинної правозахисної системи;

- внаслідок поширення стратегій пристосування «жертв вимушеної гнучкості» та «адаптованих гнучких» українська молодь у більшості своїй фруструє власний інноваційний та творчий потенціал, залишаючись далеко від ідеалу спорідненої праці, про яку говорив відомий український філософ Г. С. Сковорода – праці, спорідненої з природними здібностями та нахилами

особистості, яка приносить **задоволення та користь**. Таким чином, українське суспільство в цілому несе втрати людського капіталу, а молоді люди часто не мають необхідних можливостей для творчості та формування нових продуктивних життєвих практик у щоденній боротьбі за елементарні засоби існування.

Список використаних джерел:

1. Баум З. Возвышение и упадок труда / Баум З. // Социологические исследования. – 2004. - № 5. – С. 77 – 86.
2. Волосевич І., Герасимчук С., Костюченко Т. Молодь України-2015. Матеріали соціологічних досліджень «ГФК ЮКРЕЙН» – К., 2015. – 88 с.
3. Клеман К. Флексибельность по-росийски: очерк о новых формах труда и подчинения в сфере услуг / Клеман К. // Социологический журнал. - 2007. - № 4. – С. 74 – 91.
4. Кухта М. Обґрунтування типологізації життєвих стратегій молоді України // Соціальні виміри суспільства. – 2012. - №4. – С. 113 – 128.
5. Стратегічні пріоритети молодіжної політики: освіта, зайнятість, житло. Щорічна доповідь Президентів України, Верховній Раді України про становище молоді в Україні (за підсумками 2013 р.) / Під ред. Надтоки Г. М. – Київ, 2014. – 368 с.
6. Тощенко Ж. Т. Прекариат - новый социальный класс. / Тощенко Ж. Т. // Социологические исследования. – 2015. - № 6. – С. 5 – 13.
7. Яценко Л. Д., Якушенко Л. М. Ризики поширення та шляхи мінімізації тіньової зайнятості в Україні (аналітична записка) // Національний інститут стратегічних досліджень при Президентів України. - Відділ соціальної політики.- Серія «Соціальна політика.- № 23 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/tinyova_zaynatist-71558.pdf
8. Sennett R. The Corrosion of Character - The Personal Consequences of Work in the New Capitalism / Sennett R. - New York, 1998 - p.148.
9. Standing G. The Precariat: The New Dangerous Class / Standing G. - Bloomsbury Academic, 2011 - p. 198.

*С. Е. Дудар,
аспірант*

ВПЛИВ ЗМІН ЕТНОНАЦІОНАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ НА ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЮ ДЕРЖАВНОЇ ЕТНОПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Етнополітика вивчає взаємини між нацією та державою, тобто етнополітика цікавиться всіма справами, які так або інакше пов'язані з державним аспектом національних взаємин, вивчаючи питання політичного самовизначення нації, з усією дотичною проблематикою, так і їх можливе

практичне вирішення. Увага етнополітики зосереджується як на проблемах національних меншин, так і на ролі титульних націй у їх співіснуванні. Завданням її є класифікація народів і держав з погляду національного складу існуючих та бажаних політичних формацій. На підставі вивчення політичної карти минулого й сучасного етнополітика мала б передбачити тенденції й перспективи націодержавних взаємин у найближчій майбутності й обґрунтувати ймовірні конкретні варіанти розвитку ситуацій.

Етнополітичні виклики є на сьогодні актуальними для багатьох держав, особливо тих, які переживають етап становлення їхньої політичної системи. Для України етнополітичні взаємини – це та сфера, яка забезпечує основні підстави її цілісності, зокрема, завдяки тому, що основа її державної території – це ареал розселення української етнічної нації, і водночас саме тут є низка чинників, головню історично-географічних, які містять небезпеки деструктивних збурень. Така ситуація підтверджує необхідність активних дій з боку держави та інших суб'єктів етнополітичних взаємин у напрямі гармонізації цих взаємин шляхом підсилення дії позитивних чинників і погашення негативного впливу інших.

Однак при цьому можна стверджувати, що Україна не має масштабних проблем, характерних для хронічно слабких держав. Проте, вона стикається з окремими проявами, симптомами та ризиками їхнього виникнення. За час державотворення Україна ще не визначила вектор спрямування свого потенціалу та значну кількість стартових проблем, аби досягти ознак сучасної усталеної держави. Вона уникла найбільш небезпечних загроз, пов'язаних з недостатньою стиглістю передумов становлення державності. Водночас країна залишається вразливою з огляду на низький рівень і недостатню органічність внутрішнього розвитку загалом і функціонування державних інституцій, зокрема. В етнонаціональній структурі характеризуються представники понад 100 етносів, значна частина з яких хоче мати змогу реалізації своїх прав і можливості власного розвитку, відповідно є потреба концептуалізації державної політики, з метою стабілізації і систематизації даних процесів а також підтримки бажання меншин до свого прояву і розвитку.

З досягненням незалежності, почалася демократизація внутрішньої системи і значна частина етнічних груп виявили бажання до відновлення і прояву своєї ідентичності. Прояви етнополітичного ренесансу у середовищі національних меншин, характеризуються двома основними моментами : 1) інтенсивне „пробудження“ етнічної самосвідомості і прагнення до відродження етнічної самобутності; 2) пошуки шляхів до ефективної участі у суспільно-політичних процесах, до самоутвердження як дійових чинників

державотворення з зайняттям відповідних ніш в економічному і політичному житті нової держави. Серед типових і найхарактерніших рис етнічного відродження національних меншин можна назвати наступні: 1) утворення організацій з переважаючим членством однієї етнічності; 2) діяльність художньо-мистецьких колективів, які збирають, відтворюють і пропагують фольклор, традиції, звичаї своїх етносів; 3) функціонування державних шкіл з повним, частковим або епізодичним навчанням етнічними мовами; недержавних учбових закладів; 4) видання преси етнічними мовами або ж для етнічних меншин - вони виходять з різною періодичністю і різними накладками 5) радіомовлення, телемовлення мовами національної меншини; 6) видання літератури.

Свої особливості ренесанс має у середовищі етнічних спільнот з „невизначеним статусом“. У цьому контексті варто мати на увазі кілька моментів:

- сьогоднішня кримськотатарська спільнота складається переважно з репатріантів - депортованих та їхніх нащадків, які поступово повертаються до Криму, в основному із Узбекистану. Високий ступінь етнічної солідарності та опанування ареалом попереднього розселення - два визначальні фактори темпів етнополітичного ренесансу кримських татар. Так наявність етнічного ареалу, координуючого політико-адміністративного органу у виді Меджлісу кримськотатарського народу і представництво у органах місцевого управління сприяють формуванню нового типу етнічного самоврядування. Тут поєднуються риси територіальної і національно-культурної автономії. До того ж вони були признанні, у зв'язку з певними обставинами, корінним народом кримського півострова, що дає ще більше можливостей для культурно-етнічного розвитку і видозмінює етнополітичну спрямованість в цьому напрямку

- гагаузи чи не єдина етнічна спільнота України, яка практично на сто відсотків розселена компактно. Маючи свій етнічний ареал, досить високу ступінь етнічної солідарності, тісні контакти з гагаузькою спільнотою Молдови, ця спільнота за умов сприятливої офіційної етнополітики зберігає добрі шанси для підтримання і розвитку своєї етнічної самобутності.

- основні зусилля кримчаків та караїмів у процесі етнічного ренесансу зосереджуються на відродженні і підтриманні символів та знакових рис своєї самобутності: мови, пам'яток історії та культури. У випадку з цими етнічними спільнотами очевидно йдеться не про відтворення, репродукування себе як спільноти, а скоріше про збереження історичної пам'яті через збереження пам'яток історії і культури.

Щодо такої категорії громадян України як „представники інших етносів“, то етнічний ренесанс у їхньому середовищі має обмежені можливості для свого вияву. Можливо, найхарактернішими його ознаками є усвідомлення належності до тієї чи іншої етнічності і співвіднесення себе з етносом, який розташований за межами України; спроби реанімувати свою історичну пам'ять через реалізацію інтересу до свого етнічного походження і етнічної; інтенсифікація зв'язків з етнічною батьківщиною.

Оцінюючи стан етнополітичного ренесансу в Україні та його вислідів на етнонаціональний розвиток українського суспільства, варто врахувати також ще таку категорію населення неукраїнського походження, яка стала ще одним фактором сучасної зміни етнонаціональної структури, поява на теренах України представників етнічних спільно, які раніше були не характерні. Це пов'язано з тим що в останні роки, внаслідок лібералізації режиму перетину кордонів, в Україні значно активізувалися міграційні процеси – вони стали більш відкритими як для припливу в Україну іммігрантів, так і навпаки, призвели до підвищення еміграції. Таким чином у 1990-х роках Україна по суті вперше за свою історію зустрілася з новою для себе проблемою – масовим в'їздом на її територію громадян інших держав. Розташування України в центрі Європи, на перехресті шляхів між Сходом і Заходом, Півднем і Північчю, Євразійським і Африканським континентами, поглиблення її участі в міжнародному розподілі праці дають підстави вважати, що імміграційні процеси для України не є тимчасовими. У структурі її населення з'явилися досить численні і вагомі нові національні меншини, представники яких раніше були або повністю відсутніми, або були представлені невеликою кількістю.

Точні дані про чисельність представників «помітних меншин» в Україні практично відсутні. Це пов'язано з часовим виміром, а саме нетривалий термін перебування носіїв цих етнічностей на території країни. Зазвичай вихідці з Африки і Азії до певного часу не були характерні для українського етнонаціонального простору, відсутністю методики їх дослідження, а також різноманітністю їх етнічного складу і цілей їхнього перебування. Ще одним елементом який ускладнює опрацювання даного фактору це якісні параметри а саме культурницькі елементи, традиції, звичаї здатність і сприйняття інакшості й можливість функціонування в умовах іноетнічного оточення.

Найвищою метою етнополітики України є створення оптимальних умов для гармонійного та перспективного розвитку у складі поліетнічної держави усіх складових етнонаціональної структури українського суспільства – української нації, національних меншин, корінних народів.

Нинішня етнополітична ситуація в Україні характеризується підвищенням ролі національного фактору в суспільно-політичному житті та тенденціями, що

впливають на розвиток держави: зростання національної самосвідомості етнічних груп, їхньої самоорганізації та пошук різноманітних форм реалізації своїх специфічних запитів і потреб.

*С. З. Сальніков,
аспірант*

РОЗУМІННЯ СУБ'ЄКТНОСТІ У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Абстрагуючись від наукових визначень «суб'єкт – об'єкт» в соціології і взявши за основу ототожнення суб'єкта в соціології і суб'єкта громадської думки, під чим розуміють народ чи його більшість або ж суспільство в цілому, великі соціальні групи, класи, або соціальну, економічну, демографічну, територіальну чи іншу групу, розглянемо деякі найбільш поширені тлумачення та розуміння самого поняття «суб'єктність» [5].

Загальновизнано, що нині у демократичному суспільстві є декілька виявів суб'єктності як *активності виконавця* соціальної діяльності. До цього переліку виявів можна віднести: вибори всіх рівнів, участь в діяльності політичних партій та в роботі громадських, молодіжних організацій та інше.

Суб'єктність включає також характеристику активності, що виявляє інтенційність суб'єкта, або «соціальний, діяльнісно-перетворювальний спосіб буття людини». Безумовно, теоретичну цінність має і розуміння інтенційності як сенсоутворюючої (сміслоутворюючої) спрямованості свідомості до оточуючого світу. Дозволивши собі деяке узагальнення, можна стверджувати, що інтенційність (або активність) є одною з необхідних умов суб'єктності.

Але першою і головною ознакою (а, можливо і умовою виникнення як явища) суб'єктності залишається об'єктивне усвідомлення оточуючої реальності.

Щоправда, на думку деяких авторів, через певний процес соціалізації, більшість не відповідають високим вимогам раціональності, і як наслідок - суб'єкт нехтується як такий, сприймається як маса, яка зобов'язана грати за певними правилами, але водночас не впливати на результати гри, зокрема політичної, що є своєрідним міфом для маси [6].

Тому цілком слушним є зауваження Я.О. Фаріної: «... антигуманістичне розуміння людини, що є характерним для ідеології та практики тоталітаризму, часто зберігається до цих пір. Його позитивне подолання – одне з завдань,

вирішення якого є необхідним для подальшого дослідження всієї фундаментальної проблеми суб'єкта».

Російський дослідник А.В.Брушлинський відомий зокрема і дослідженнями суб'єктності, характеризував людину як суб'єкта, з притаманною їй певною впорядкованою системою якостей, які можуть мати певну суперечливість через психічні процеси свідомого і несвідомого, що притаманне особистості. Така характеристика формується історично, та індивідуально, адже індивід набуває суб'єктності в процесі деякої активності, зокрема у певних видах діяльності, спілкуванні, тощо. Інакше кажучи, у даного автора суб'єкт виступає як інтегральна характеристика в цілісності її системних властивостей [1].

Інше, до певної міри альтернативне уявлення про суб'єкт (родоначальником якого вважається Б.Г.Ананьєв) підкреслює самостійність суб'єкта в системі людської індивідуальності, що існує поряд з індивідом і особистістю як їх підструктура [2].

Вищенаведене посилання на представників психологічної науки зроблено тому, що ці уявлення легко узгоджуються з соціологічними концепціями розуміння суб'єктності, хоча на думку багатьох авторів жодна з цих концепцій явно не вказує на якісну характеристику діючого або взаємодіючого суб'єкта.

Що стосується соціологічного підходу до вивчення даної проблеми, то на думку Я. Фаріної значення суб'єктності підвищується через те, що суспільство має певні очікування щодо кожного конкретного індивіда, що живе в ньому і це дає змогу «розглянути особистість в її соціально-типових якостях відносно здатності задовольнити потреби суспільства» [7]. На думку Л.Г. Сокурянської, суб'єктність визначається як сутнісна якість суб'єкта (індивіда, групи), яка, перш за все проявляється у його ціннісних орієнтаціях, стратегічному життєвому виборі, соціально-творчій самодіяльності, цілеспрямованій активності [4].

Наведені визначення суб'єктності різними дослідниками мають (в різній мірі) спільну складову – цілераціональність у розумінні її, як соціальної дії детермінованої через очікування визначеної поведінки предметів зовнішнього світу й інших людей (згідно М.Веберу). Важливо також використання цього очікування як «умови» чи як «засобу», для раціонально спрямованих і регульованих цілей. Загальновизнаним критерієм раціональності є успіх [3].

Також важливим у розумінні цілераціональності є твердження, що ця соціальна дія (як і всі явища визначені раціоналізмом) має на увазі розум основою пізнання та поведінки людей. Взввши до уваги аксіому, що носієм соціальної дії може бути тільки людина, як член суспільства, маємо право стверджувати що уособленням цілераціональності є індивід, або особистість.

Наступним, важливим аспектом у розумінні суб'єкту і суб'єктності є втілення, або реалізація феномену свободи, якщо конкретизувати «свободи вибору», можливо «свободи волі». Можна висловити твердження, що свобода це поняття яке визначає індивід в своїх діях, чи його дії детермінуються ззовні, тобто чим обумовлюється його (індивіда) воля.

В сучасних гуманітарних науках співіснують два протилежних розуміння даного феномену: детермінізм – який відстоює причинну обумовленість волі індивіда та індетермінізм, який заперечує цю обумовленість. В рамках даної статті значення має саме самовизначеність індивіда в своїх діях.

І останній по черзі, але не по значенню аспект розуміння суб'єктності – це місце і роль суб'єкта в соціумі. Тривалий період у вітчизняній соціології (як і в інших науках гуманітарного профілю) наголошувалось, що істинним суб'єктом процесу історичного розвитку можуть бути тільки народні маси. Сучасне бачення соціуму і самого явища суб'єктності робить можливим розглядати суб'єктом даного процесу більш конкретні групи населення (зокрема, молодь і студентство.) Тому, доведення суб'єктності та визначення основних її параметрів, для даної групи населення є одним з головних завдань подальшого дослідження.

Проаналізувавши низку підходів можна зробити висновок, що суб'єктність це активна реакція індивіда (соціальна дія) через усвідомлення ним навколишньої дійсності та свого місця у ній. Головними якісними рисами суб'єктності є осмисленість, самодіяльність та індивідуальність.

Список використаних джерел:

1. Брушлинский А.В. Психология субъекта / А.В. Брушлинский. – СПб: Алетейя, 2003. – 272 с.
2. Лукасевич О.А. Суб'єкт, суб'єктність і вчинкові активність [Електронний ресурс] / О. А. Лукасевич. – Режим доступу до статті: [http://pspz_2013_1_10%20\(2\).pdf](http://pspz_2013_1_10%20(2).pdf)
3. Примуш М. В. Загальна соціологія. Навч. посібник / М. В. Примуш. – Київ: Професіонал, 2004. – 590 с.
4. Сокурская Л.Г. Студенчество на пути к другому обществу: ценностный дискурс перехода: [монография] / Л.Г. Сокурская. – Харьков: Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина, 2006. – 576 с.
5. Соціологія: підручник / М.П.Требін, В.Д.Воднік, Г.П.Клімова та ін., за ред. М.П. Требіна. – Х.: Право, 2010. – 224 с.
6. Суб'єктність особистості в контексті політичної гри [Електронний ресурс] // Журнал Верховної Ради України «Віче». – 2010. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.viche.info/journal/1833/>.
7. Фаріна Я.О. Суб'єкт і суб'єктність як соціальні феномени: наукові інтерпретації. Наукові праці : науково-методичний журнал. – Вип. 172. Т. 184. Соціологія. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2012 – 156 с.

*Є. Ю. Прокопенко,
студентка спеціальності «Соціологія»,
науковий керівник – канд. філос. наук, професор кафедри соціології
Степико В.П.*

ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ МОЛОДОЇ СІМ'Ї

Сім'я як основний осередок суспільства виконує найважливіші соціальні функції, відіграє значиму роль у житті людини, забезпеченні соціалізації, формуванні і задоволенні індивідуальних потреб. Поняття «сім'я» зазвичай асоціюється з безпекою та захистом, із місцем, де можна знайти спокій та порозуміння. Сучасна ситуація в Україні (економічна криза, зростаюча матеріальна і соціальна поляризація суспільства тощо) загострила проблеми сім'ї. У значній частині сімей різко погіршилися умови реалізації основних соціальних і особистісних функцій, вони опинилися у складних життєвих обставинах [4, с. 5].

Процес переходу до ринкових відносин негативно позначився і на життєдіяльності сучасної молоді сім'ї, зокрема на її матеріально-економічному становищі, житлово-побутових умовах, що впливає на морально-психологічний клімат в сім'ї, організацію вільного часу [3, с. 10].

Незайнятість значної частини молоді у сфері суспільного виробництва, нестабільність заробітків, незабезпеченість молодих сімей житлом і відсутність чітких перспектив для його отримання спричиняє складності внутрісімейних відносин, зростання кількості конфліктів, що негативно позначається на якості сімейного виховання. Цьому сприяє також невідповідність молодих людей до вступу в шлюб. У зв'язку з цим актуальною для нашого суспільства є проблема соціального захисту, підтримки молоді сім'ї, надання їй соціально-психологічної, медико-юридичної допомоги і підтримки [3, с. 12].

Різні аспекти проблем шлюбу та сім'ї, сімейного виховання, формування у молоді готовності до сімейного життя розглядаються в працях багатьох українських науковців: О. Балакиревої, А. Бови, С. Вакуленко, С. Глазунова, Н. Лавриненко, Е. Лібанової, А. Ноура, Н. Хамітова та інших.

Проблеми функціонування молоді сім'ї досліджують М.І.Алексеева, Т.В. Буленко, Т.В. Говорун, Т.С. Журбицька, В.Я. Титаренко та інші.

В сучасній науковій літературі, зокрема в роботах З.Г. Зайцевої, І.Д. Зверєвої, А.Й. Капської та інших українських науковців, приділяється увага питанням організації системи соціальної роботи з молодими сім'ями.

У нашій країні питання становлення та розвитку молоді, зокрема молодих сімей, винесені на державний рівень. Державна політика, спрямована на

підтримку молоді сім'ї, знайшла своє вираження у відповідних деклараціях та законах, в яких одним з об'єктів соціальної політики визначають молоду сім'ю, її створення, становлення, а також виховання у ній дітей.

Тож виходячи, з вище зазначеного можна стверджувати, що проблема молодих сімей на сьогодні є актуальною.

Сім'я тісно пов'язана із суспільством, вона є його активним елементом. Кожний член сім'ї входить в різні соціальні об'єднання, в різні соціальні групи. Водночас сім'я впливає на стосунки в суспільстві й на всі процеси соціального життя. Зміни, які відбуваються у сучасному суспільстві зачепили й інститут сім'ї [6].

Молода сім'я – це соціальна група, у якій вік чоловіка та дружини не перевищує 30 років; живе в юридично визнаному чи в громадянському шлюбі на основі спільного побуту, матеріально-економічної взаємодопомоги, народження і виховання дітей [3, с. 72].

Як відмічалось вище, однією із значних проблем, з якими стикається сучасна молода сім'я, є недостатня можливість якісно виконувати функції, покладені на неї суспільством. Ця обставина зумовила ситуацію, що народжуваність в Україні не забезпечує простого відтворення поколінь, зменшується кількість шлюбів і збільшується кількість розлучень. Викликає стурбованість збільшення числа абортів, низька культура регуляції народжуваності та інтимних стосунків. Також можна говорити про зведення всієї життєдіяльності сім'ї до боротьби за елементарне фізичне виживання [3, с.75]. До цих тенденцій розвитку сучасної сім'ї, науковці додають ще: збільшення кількості неповних сімей та позашлюбних дітей; зменшення середньої тривалості шлюбу; відкладання часу вступу до шлюбу; збільшення кількості самотніх людей; зменшення кількості повторних шлюбів; проживання подружніх пар без оформлення шлюбу; зміна відносин між дітьми та батьками [6].

Серед молодих сімей, життєдіяльність яких об'єктивно пов'язана з умовами підвищеної складності, існує група, що відчуває подвійні навантаження. Це подружжя, які на момент вступу в шлюб не закінчили власної професійної підготовки. В таких сім'ях ще не закінчений процес соціалізації, не досягнута економічна та соціальна самостійність [1].

Також можна зазначити, що на етапі становлення сім'ї вирішуються проблеми житлового питання і набуття спільного майна. А житлова залежність і ведення спільного з батьками господарства стримує процес дорослішання, набуття навичок самостійного життя, вміння покладатися на власні сили у вирішенні складних проблем, що породжує інфантильність.

Соціологи відмічають, що проблеми можуть виникати і тоді, коли один із подружжя заробляє значно більше і при цьому, нагадуючи про це, принижує іншого, а також тоді, коли відбувається нераціональне використання сімейних коштів. Тоді поряд з проблемами економічної нестабільності та соціальної мало захищеності, з'являється проблема психологічної вразливості. Це породжує дезорганізацію, конфлікти, внутрішні деструктивні процеси в сім'ї, та як наслідок розпад [5].

Відсутність умов для становлення економічної самостійності змушує молодь вступати в шлюб і народжувати дітей з настанням «кращих часів». Наприклад, 2/5 опитуваних вважають, що «заводити зараз дітей безвідповідально». Це в свою чергу спонукає поширенню неупорядкованих форм статевих стосунків, порушує репродуктивне здоров'я жінок, призводить до "вимушених шлюбів", безшлюбного материнства. Все більше молодих сімей обмежується народженням однієї дитини, збільшується кількість пар, які не бажають мати дітей з огляду на соціальні, матеріальні або психологічні причини.

У зв'язку з різким падінням життєвого рівня пріоритетне місце в життєдіяльності більшості сімей займає господарчо-економічна функція. За прогнозами соціологів, якщо подібна ситуація триватиме й далі, можна чекати змін шкали сімейних цінностей у бік їхньої примітивізації.

Автори стверджують, що зростає кількість сімей, у яких духовні потреби набувають характеру другорядних, що спричинює негармонійність розвитку дитини; низький рівень її освіти; авторитарний стиль спілкування, взаємне непорозуміння; невміння розумно організувати життєдіяльність сім'ї, небажання з боку подружжя спільно проводити дозвілля [3, с. 16].

Сьогодні істотною є проблема організації сімейного дозвілля. Обмеження сімейного спілкування, внаслідок зайнятості молодих батьків, пов'язаної з роботою чи навчанням, дефіцит уважного ставлення один до одного, поступове зникнення сумісних форм корисної діяльності, емоційність сімейного спілкування, що здебільшого несе негативний відтінок, призводять до встановлення у сімейному оточенні нездорової психологічної атмосфери. Виявлено, що чим молодше вік батьків, тим нижчий рівень виховного процесу, що відбувається у цій сім'ї.

Дозвілля дітей стало серйозною проблемою останніх років у зв'язку з тим, що у сучасних умовах практично відсутні безкоштовні форми виховної роботи, гуртки, секції, а це призводить до того, що культурний розвиток дитини, і сім'ї в цілому, відходить на другий, а то і на останній план серед сімейних проблем.

До того ж, існує проблема розподілу обов'язків у сім'ї, зокрема виховних.

Молода сім'я на початковому етапі розвитку проходить процес формування внутрішньо-сімейних відносин, зближення ціннісних орієнтацій, точок зору, уявлень, звичок молодого подружжя і т.п. Вона зіштовхується із прийняттям чи не прийняттям відмінностей один одного. Якщо відмінності розглядаються як негативні за своєю природою, то вони ведуть до внутрішньо-сімейних розколів. А якщо на відмінності молоде подружжя дивиться як на те, що стимулює до зростання, вони виявляються дуже ціннісними [5].

В наш час молода сім'я опиняється в особливо складних умовах, бо її становлення та функціонування відбувається на фоні багатьох проблем психолого-педагогічного, соціально-економічного, медичного, правового характеру. У цих умовах першочергового значення набувають проблеми соціального захисту сім'ї. Саме тому держава повинна приділяти особливу увагу вдосконаленню нормативної бази, яка забезпечить захист соціально вразливих сімей. Українським державним центром соціальних служб для молоді розробляються і впроваджуються програми роботи з молодими сім'ями, одним із напрямів діяльності яких є висвітлення актуальних питань, необхідних молоді при підготовці до створення сім'ї, серед яких: підвищення відповідальності молоді саме у шлюбно-сімейних стосунках, а також щодо батьківства; формування здорового способу життя; психологічної компетентності щодо особливостей взаємин у сім'ї; висвітлення питань раціонального ведення господарства, ефективної організації бюджету сім'ї [5].

Підготовка молоді до шлюбу і сім'ї є багатогранним процесом, який охоплює кілька аспектів (В. Кравець): загальносоціальний, моральний, психологічний, правовий, господарсько-економічний, естетичний, інтимно-сексуальний. Говорячи про загальносоціологічну підготовку, слід відмітити, що вона передбачає завершення освіти, здобуття професії, початок самостійної трудової діяльності. А з цим нерозривно пов'язана соціально-економічна готовність до шлюбу, сутність якої полягає в можливості молодих людей самостійно матеріально забезпечити себе і свою сім'ю, і усвідомлення ними відповідальності за партнера, за сім'ю, за дітей. Загальносоціологічна підготовка передбачає також ознайомлення молоді із суспільною сутністю шлюбно-сімейних стосунків, із значенням сім'ї в житті людини і суспільства, соціальними ролями подружжя і батьків [7, с. 283].

На основі викладеного вище можна стверджувати, що характерною особливістю сучасних молодих сімей є недостатній рівень реалізації ними низки своїх функцій – економічної, господарсько-побутової, виховної, емоційної, рекреаційної тощо. Зміни соціально-економічних умов у суспільстві, призвели до кількісних і якісних змін у житті молодих сімей. Економічна залежність молодих сімей, погіршення їх матеріального добробуту не могли не

позначитися на стосунках між подружжям, становищі дітей та процесі їх виховання у сім'ї. Соціально-економічні чинники значною мірою зумовили напруження внутрішньосімейних стосунків, зростання кількості конфліктів, порушення загального мікроклімату сім'ї. Ці та інші чинники, а також невідповідність молоді до сімейного життя лежать в основі того, що молода сім'я постає перед викликами, з якими важко впоратися самотужки. Це в свою чергу зумовлює необхідність подальшого вивчення особливостей підготовки молодого покоління до створення сім'ї.

Список використаних джерел:

1. Дементьева И.Ф. Первые годы брака: проблемы становления молодой семьи. - М.: Наука, 1991. – 109 с.
2. Карасевич А.П. Формування готовності студентської молоді до створення сім'ї. - Рукопис. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.07 - теорія і методика виховання. - Інститут проблем виховання АПН України, Київ, 2009.
3. Маценко Л. М. М12 Педагогіка сімейного виховання: навчальний посібник. Вид. 2-ге, доп., перероб. – К. : НАКККиМ, 2011. – 293 с.
4. Методичний посібник для фахівців, які впроваджують корекційні програми для осіб, які вчинили насильство в сім'ї / Укладачі: Мустафаєв Г.М., Довгаль І.І. – Київ, 2011. – 192 с.
5. Пірен М., Петрук А. Проблеми сучасної сім'ї // Освіта регіону. Політологія, психологія, комунікації. – 2011. - № 4 [Електроний ресурс] – Режим доступу: <http://www.studfiles.ru/preview/5111206/page:2/>
6. Соціологія [Електроний ресурс] / Вербець В.В. – Режим доступу: <http://westudents.com.ua/glavy/86386-173-osnovn-tendents-rozvitku-suchasno-sm.html>
7. Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи: Навч. посіб. – К.: Академвида», 2006 [Електроний ресурс] / Фіцула М.М. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/70186/pedagogika/pidgotovka_studentiv_simeynogo_zhittya_genderniy_aspekt_vihovannya

*Р. М. Фірсов,
викладач*

ДІАЛЕКТИКА ВИБОРУ ПАРТНЕРА У СВІТЛІ ТЕОРЕТИЧНОЇ ТА ЕМПІРИЧНОЇ СОЦІОЛОГІЇ

Тисячі років одне з базових завдань, що постає перед кожною людиною – це вибір шлюбного партнера. Звісно в історії людства були різні періоди, що суттєво звужували право окремого індивідууму на самостійне прийняття рішень: аспекти станові, традиційні, майнові, етнічні, релігійні тощо. Однак не можна сказати, що це право, а відповідно і завдання, зникало повністю.

Сьогодні, принаймні в Україні, власне в межах всієї Західної цивілізації, індивідуум є максимально вільним у виборі партнерів. Закон і суспільна мораль гарантують нам це право на рівні держави. Це право є базовим і невід’ємним.

В той же час, якщо людина не може з тих чи інших причин самостійно прийняти таке рішення – їй на допомогу приходять рідні, друзі, всякого роду моральні авторитети.

Соціологія, як наука, долучилась до цього процесу надзвичайно пізно. Однак до сьогодні це більше комплекс праць, який може допомогти людині зробити правильний вибір, допомогти їй, але не зробити вибір за неї. Тобто це досі царина теоретичної соціології.

Саме тут ми стоїмо на порозі переходу на якісно новий рівень, який корінням сягає в часи побудови перших електронно-обчислювальних машин, коли іноземні і навіть радянські кінематографісти знімали кіно, де «розумна машина» обробляє анкету і відповідає на питання: «яка людина вам ідеально підходить?».

Сьогодні ж ми стоїмо на порозі тих змін, коли провідна роль допомоги індивідууму у виборі партнера перейде від батьків, друзів чи теоретичної соціології до емпіричної соціології. Це стає можливим завдяки: 1) добровільному накопиченню великих масивів анкетних даних, зокрема заповнення профілів в соцмережах майже 100% підлітків; 2) добровільне

відображення більшістю молодих громадян свого життєпису на сторінках соцмереж, що є власне ніщо інше, як уніфіковане щосекундне онлайн анкетування мільйонів людей; 3) науковий прогрес в галузі виробництва суперкомп'ютерів, здатних порівнювати мільйони анкет за всіма полями миттєво.

І якщо машина знайде кореляцію між кольором очей, вживанням кефіру і тривалістю щасливого сімейного життя, то ніхто і ніщо не переконують в зворотному, адже емпірична соціологія – жорстка наука, що сипле фактами і знаходить неочікувані відповідності. У такий спосіб програма проектуватиме модель розвитку ваших стосунків, зазначаючи відсоток їх позитивної імовірності, ґрунтуючись на вже відомих їй перебігах взаємин максимально схожих на вас партнерів.

І тут важко передбачити ті глобальні зміни, що чекають як науку, так і людину, коли у питанні вибору партнера об'єктивний рівень довіри до машини одного дня перевищить рівень довіри до живої людини.

Актуальні проблеми психології

Кафедра загальної і соціальної психології та психотерапії

С. О. Ставицька,

доктор психологічних наук, професор,

завідувач кафедри

АНАЛІЗ МЕТОДИЧНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ДУХОВНОЇ САМОСВІДОМОСТІ

Проблема духовної самосвідомості є новою та практично не розробленою в сучасній психологічній науці, тому, нам нелегко було визначитися з теоретичним та методичним інструментарієм її дослідження. Найбільш близькою до нашого методологічного розуміння цієї проблеми є суб'єктна парадигма, представлена у вітчизняній психології теоретико-методологічними дослідженнями Татенка В. О.; особистісно-зорієнтований підхід до розвитку духовно-моральної самосвідомості Беха І. Д.; генетико-моделюючий метод дослідження Максименка С. Д., психотерапевтичний розвивально-корекційний підхід до розвитку особистості Т. М. Титаренко. Також, ми спираємося на екзистенційно-феноменологічний (Dryden, Valle, Woolfe) та структурно-динамічний (Б. Д. Паригін) підходи, на основі якого, розглядаємо *духовну самосвідомість* як цілісне інтегративне і, разом з тим, динамічне утворення в психічному розвитку людини, що поєднує в собі високорозвинені види фізичної, психічної та соціокультурної самосвідомості, а також наступні її структурні компоненти: пізнавально-когнітивний, емоційно-почуттєвий; поведінково-діяльнісний та мотиваційно-вольовий. В теоретичному та емпіричному аналізі проблеми духовної самосвідомості нами частково використані положення «інтегральної психології», представлені в роботах К. Уїлбера (Ken Wilber) та напрацювання, що стосуються взаємодії психології і релігії у процесах духовного розвитку особистості (Б. С. Братусь; Т. І. Флоренська; Pluzek Z.; Reich, K. Helmut та ін.). [1; 12; 15; 13; 14; 16; 19-22].

Грунтуючись на аналізі та узагальненні наукової літератури з проблеми дослідження, діагностичний інструментарій в даній роботі був підібраний з урахуванням наступних критеріїв розвитку духовної самосвідомості особистості в юнацькому віці: *особистісна зрілість; реалізація життєвих цілей; особистісні стратегії самоствердження; готовність до професійно-діяльнісного саморозвитку; наявність потреби в саморозвитку; рівень самореалізації в процесі професійного розвитку; відчуття задоволеності життям; здатність до цілепокладання та самоконтролю в процесі самореалізації.*

Показниками розвитку духовної самосвідомості виступають динамічні процеси *виникнення і зміни сенсу життя; змістовна і структурно-ієрархічна організація смисложиттєвих орієнтацій; ціннісно-смілова спрямованість, що виражається в різних аспектах світосприйняття та життєдіяльності; багатомірність, багаторівневність, ієрархічна конфігурація та відносна стійкість (інтегрованість у процесі розвитку) видів та структурних компонентів самосвідомості; усвідомлення та оволодіння своїм внутрішнім світом; виникнення та розвиток життєвого плану – авторської моделі світу і себе в ньому.*

Насьогодні, у психології є широкий арсенал методів, які забезпечують ефективність і надійність психологічного дослідження процесів розвитку самосвідомості: методи, спрямовані в основному на аналіз глобального самовідношення, і методи, спрямовані на спеціальні виміри «Я-концепції»; методи, орієнтовані на «феноменальне Я», і методи, орієнтовані на неусвідомлене, «нефеноменальне Я» [10, с. 245-254].

У пізнанні особливостей динаміки самосвідомості можна застосовувати як загальновідомі методично прості (спостереження, опитування, анкети, тести, проєктивні методики), так і системні складні, спеціально розроблені методики дослідження, що дозволяють по новому розглянути значущі аспекти саме духовної самосвідомості. Використання різних методів, дало нам можливість накопичити багатий емпіричний матеріал дослідження і дозволило, в процесі його аналізу, виявити реальні факти досліджуваного явища та сформулювати певні теоретичні положення щодо особливостей розвитку духовної самосвідомості в юнацькому віці.

Одним з таких методів виступило систематичне спостереження, яке посідає значне місце в психологічних дослідженнях. Зокрема, включене спостереження, як відмічає А.Обухов, є принциповим методом для введення дослідника в ситуацію співвідношення різних середовищних впливів, реалій буття особистості [9, с. 216]. З цього приводу, С.В.Лур'є відмічає, що з початку 1970-1980-х років у психологічних методах відбулися серйозні зміни: включене

спостереження стало заміщуватися спостерігаючою участю, що передбачає більш глибоке входження в досліджувану систему [3, с. 430]. Саме такий варіант включеного спостереження - спостерігаюча участь застосовувався нами в процесі проведення констатувального етапу дослідження.

Ще одним з методів, який ми застосовували в процесі психодіагностичної та розвивально-корекційної роботи був метод самоспостереження досліджуваними за тими станами та змінами, які у них відбувалися в процесі проведення діагностики та тренінгу. Самоспостереження – це важливий аспект духовного життя людини, оскільки на основі подвійної орієнтованості свідомості та саморефлексії людина може знати й контролювати себе, здійснювати самооцінку, що має суттєве значення для самовиховання й саморегулювання особистості. Узагальнюючи характеристику емпіричного застосування методу самоспостереження, можна сказати, що кожний знає про себе стільки й таке, що ніякими іншими методами ніхто й ніколи не довідається. Утверджуючи теоретичний і практичний зміст самоспостереження як необхідного й істотного прийому самопізнання й пізнання психічних явищ, ми повинні підкреслити, що його ефективність підвищується при поєднанні з іншими методами дослідження психіки.

Ще одним із методів для збору і фіксації матеріалу дослідження духовної самосвідомості особистості є опитування. Так В. А. Ядов вказує, що «опитування – незмінний прийом отримання інформації про суб'єктивний світ людей, їх схильності, мотиви діяльності, цілі» [18, с.228]. Такий варіант опитування як бесіда відображає суб'єктивне бачення явищ, які відбуваються в оточуючому людину світі, а також її бачення себе у цьому світі. В.С. Мерлін вважає, що в бесіді з найбільшою повнотою виявляється суб'єктивна сторона особистості – самосвідомість і самооцінка властивостей, переживання й емоційне відношення, виражене в них. Анкетні методики, у свою чергу, дають можливість отримати достатньо достовірні статистичні дані, які можна піддати комп'ютерному опрацюванню [5].

Також, при дослідженні духовних аспектів самосвідомості ефективним є застосування проєктивних методик. Істотною їх ознакою є використання невизначених стимулів, які досліджувані можуть розвивати, доповнювати, інтерпретувати. У дослідженні нами використовувались такі варіанти проєктивних методик як метод незакінчених речень, малюнкові методики, аналіз культурологічних та релігійних притч ін.

Серед методів опрацювання й аналізу первинного дослідницького матеріалу ми застосовували кількісний та якісний аналіз. В ході якісного аналізу робиться акцент на виявленні зв'язку розвитку і буття досліджуваних; особливостей побудови структурних ланок – компонентів їх духовної

самосвідомості; системи відношень в які включаються респонденти залежно від соціокультурного контексту традиційної культури. Кількісні методи виступають як додаткові і застосовуються у формі статистичної обробки матеріалу. В процесі опрацювання результатів дослідження ми застосували обробку експериментально отриманих даних за допомогою комп'ютерної програми Statistica 6.0 з використанням методів математичної статистики: кореляційного аналізу (коефіцієнт r-Спірмена) та критеріїв Колмогорова-Смірнова, Т-Вілкоксона, критерію знаків G, факторний аналіз [6; 7].

Поряд з використанням традиційних методів психологічного дослідження самосвідомості (названих вище) ми використали модифіковані нами методики, які дозволили ефективно дослідити певні особливості та закономірності розвитку духовної самосвідомості молоді. У зв'язку з цим, доцільним було застосування: методики діагностики рівня саморозвитку і професійно-педагогічної діяльності (Л. Н. Бережнова) - тест "Рефлексія на саморозвиток": діагностика реалізації потреби в саморозвитку, діагностика рівня готовності до професійно-педагогічного саморозвитку; методика визначення рівня самовідношення (В. В. Столін, С. Р. Пантелєєв); опитувальник особистісної зрілості (ОЗО) (О. Шпета); діагностика ціннісних орієнтацій (М. Рокич); діагностичний тест «Смисложиттєві орієнтації» (Д. Леонтьєв); методика «Самооцінка реалізації життєвих цілей особистості» (Н. Р. Молочніков); проєктивні методики – «Метод незакінчених речень», Must – тест «Визначення життєвих цінностей» (П. Н. Іванов, Є. Ф. Колобова) та малюнкові методики – «Я-реальне та Я-ідеальне», аналіз релігійних та соціокультурних притч [2; 9; 10; 13; 14; 16; 17].

Висновки. Соціальна ситуація розвитку в юнацькому віці включає пошук свого місця в більш широкій соціальній спільності, початок практичної самореалізації особистості. Процес самовизначення, в даному випадку, виступає як її афективний центр. Тому, починаючи з раннього юнацького віку школа і батьки повинні переносити пріоритетну увагу з навчальної діяльності, що розуміється як набуття знань, на виховання як цілеспрямований розвиток особистості, її моральної і духовної сфери, зокрема, духовної самосвідомості як цілісної інтегративної індивідуальної сутності людини. У юнацькому віці особливого значення набуває проблема формування системи ціннісних орієнтацій особистості, оскільки, саме з цим періодом онтогенезу пов'язаний той рівень розвитку ціннісних орієнтацій, що забезпечує їх функціонування як особливої системи, яка має визначальний вплив на спрямованість особистості, її активну соціальну позицію.

Список використаних джерел:

1. Бех І. Д. Виховання особистості: Сходження до духовності / І. Д. Бех // Наукове видання. К.: Либідь, 2006. – 272 с.
2. Леонтьев Д. А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности / Д. А. Леонтьев. – М.: Смысл, 1999. – 478 с.
3. Лурье С. В. Историческая этнология: учеб. пособие для вузов / Лурье С. В. – М.: Аспект-Пресс, 1997. – С. 430.
4. Максименко С. Д. Генезис существования личности / Максименко С. Д. – К.: «КММ», 2006. – 240 с.
5. Мерлин В. С. Психология индивидуальности: учебник для высших учебных заведений / Мерлин В. С. – М. – Воронеж: МОДЭК, 1996. – 448 с.
6. Морозов С. М. Методи математичної статистики: [навч. посібник для студентів ф-ту соціології та психології ун-т]. / С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута; [ч. 1]. – К.: ІЗМН, 1996. – 120 с.
7. Наследов А. Д. Математические методы психологического исследования. Анализ и интерпритация данных / А. Д. Наследов. – М.: Речь, 2006. – 390 с.
8. Начала христианской психологии: учебное пособие для вузов / [Б. С. Братусь, В.Л.Воейков., С. Л. Воробьев и др.]. – М.: Наука, 1995. – 236 с.
9. Обухов А. С. Построение программ психологического исследования личности в контексте русской современной культуры // Развитие личности. – 2002. - № 1. – С. 216.
10. Общая психодиагностика: Основы психодиагностики, немедицинской психотерапии и психологического консультирования / [Под ред. А. А. Бодалева, В.В. Столина]. – М.: Изд. МГУ, 1987. – 304 с. – С. 245-254.
11. Особистісний вибір: психологія відчаю та надії / [за ред. Т. М. Титаренко]. – К.: Міленіум, 2005. – 336 с.
12. Парыгин Б. Д. Социальная психология. Проблемы методологии, истории и теории / Б.Д.Парыгин. – СПб: СПбГУП, 1999. — 592 с.
13. Ставицька С. О. Духовна самосвідомість особистості: становлення і розвиток в юнацькому віці. Монографія / Світлана Олексіївна Ставицька. – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, ТОВ «Поліграф плюс», ТОВ «ПУВК» Київ-Запоріжжя, 2011. – 727 с.
14. Столин В. В. Опросник самоотношения // Практикум по психодиагностике: Психодиагностические материалы / В. В. Столин, С. Р. Пантеев. – М.: МГУ, 1988. – С. 23-130.
15. Татенко В. А. Психология в субъектном измерении / В. А. Татенко. – К. Вид. Центр «Просвіта», 1996. – 404 с.
16. Флоренская Т. А. Диалог в практической психологии / Т. А. Флоренская. – М.: Институт психологии АН СССР, 1991. – 244 с.
17. Штепа О. С. Пропrium зрілої особистості / О. С. Штепа // Практична психологія та соціальна робота. – 2004. – № 2. – С. 26-32.
18. Ядов В. А. Социальная психология: Методология, программы, методы / Ядов В. А. – Самара: Изд-во Сплинта, 1995. – С. 228.
19. Ken Wilber. Integral Psychology. Consciousness, spirit, psychology, therapy. Shamhala, 2000. – 412p.

20. Pluzek Z. Bog i czlowiek w doswiadczeniu religijnym. Interpretacja psychologiczna. В кн.: Slomka W. Homo meditans. Lublin, 1986, s. 264.

21. Reich, K. Helmut (2000). What characterizes spirituality? A comment on Pargament, Emmons and Crumpeer, and Stiffoss-Hansen // The International Journal for the Psychology of Religion. V. 10. P. 125-128.

22. Todd, R.D., Swarzenski, B., Rossi, P.G., Visconti, P. (1995). Structural and functional development of the human brain // D.Cicchetti, D.I.Cohen (Eds). Developmental psychopathology: Vol. 1. Theory and methods. New York: Wiley, pp. 161-194.

О. М. Склярєнко

кандидат психологічних наук, доцент

ОСНОВНІ АСПЕКТИ КОГНІТИВНО-ПОВЕДІНКОВОЇ ПСИХОТЕРАПІЇ У ДИТЯЧОМУ ТА ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Постановка наукової проблеми. Особливістю становлення сучасної когнітивно-поведінкової психотерапії є те, що вона потрапила під вплив двох основних напрямів: поведінкової терапії, розробленої Вольпе та іншими у 1950–1960-х роках (Wolpe, 1958), та когнітивного підходу у терапії, розробленого Аароном Беком у 1960-х роках, який поширився після «когнітивної революції» 1970-х років. Поняття «поведінкова терапія» вперше ввели у практику незалежно один від одного Арнольд Лазарус і Ганс Айзенк у кінці 50-х років. Біхевіористські закони научіння засновані на таких широко відомих у фізіології поняттях як «сумісні рефлекси» В.М.Бехтерева, «умовні рефлекси» І.П.Павлова, «оперантне обумовлення» Скіннера. За останні десятиліття відбувся синтез поведінкової психотерапії і когнітивної психотерапії, що базується на теорії когнітивного дисонансу Л.Фестінгера, у якій основна увага приділяється пізнавальним структурам психіки, робиться наголос на особистість, особистісні структури і, у цілому, на логічні здібності.

Особливостям впровадження у практику як дитячо-підліткової, так і дорослої спрямованості когнітивно-поведінкової психотерапії присвячено праці А. Бека, Дж. Бек, Ф. Кендалла, Кевін Д. Старка, Дж. Сандер та ін., вітчизняних вчених Е.Г.Ейдемільера, В.Юстіцкіса, І.В.Макарова, С.А.Кулакова, І.М.Нікольської, А.Б.Холмогорової, Н.Г. Гаранянта ін.

Мета статті: представлення теоретичних та практичних аспектів впровадження когнітивно-поведінкової психотерапії у дитячому та підлітковому віці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідники вважають, що основними показаннями до проведення когнітивно-поведінкової психотерапії

дітей та підлітків виступають тривожні та фобічні розлади, депресивні стани, розлади поведінки [2; 4]. Окрім терапії порушень, що відповідають діагностичним критеріям DSM, когнітивно-поведінковий підхід часто використовують при корекції поведінкових проблем непатологічного рівня з метою оптимізації дитячо-батьківських стосунків.

Серед головних умов ефективності поведінкової та когнітивно-поведінкової психотерапії у дітей та підлітків виділяють наступні: швидкий та частий зворотній зв'язок; детально розроблена система заохочень та підкріплень; використання щоденників, графіків та інших показників руху уперед [1; 3; 6]. Ефективність когнітивно-поведінкової психотерапії багато у чому залежить від загальних принципів, що лежать у її основі. Перш за все, це формулювання індивідуального терапевтичного випадку. При цьому психотерапевт намагається осмислити труднощі пацієнта у трьох часових рамках: теперішнє мислення – сум та туга – проблемна поведінка. Особливу увагу приділяють факторам, що впливають на сприйняття пацієнта і сприяють виникненню проблем. Аналізуючи усі фактори, психотерапевт формулює гіпотезу про формуючі події і стійкі способи інтерпретації пацієнтом цих подій, які, можливо, і призвели до розладу. Успішному формулюванню терапевтичного випадку сприяє створення стійкого терапевтичного альянсу, що побудований на взаємній довірі та партнерстві, співпраці та активній участі пацієнта та психотерапевта [1].

Когнітивно-поведінкова терапія орієнтована на ціль і сфокусована на проблемі, причому основна увага приділяється теперішньому, особливо на початку терапії. Також на початку терапії проводиться так звана психоедукація як психологічних проблем, з якими звернувся пацієнт, так і, власне, самої КПТ.

Тобто, когнітивно-поведінкова терапія – це освітня терапія, ціль якої – навчити пацієнта бути самому собі терапевтом. Відбувається знайомство пацієнта із когнітивною моделлю, серед завдань якого показати, яким чином думки впливають на емоції та поведінку, розпізнання та оцінювання дисфункційних поглядів та переконань, знаходження на них адаптивних відповідей. Техніки когнітивної терапії спрямовані на зміну мислення, настрою та поведінки пацієнта.

Важливим аспектом КПТ є те, що вона обмежена у часі, а сесії процесі терапії структуровані.

Фахівці відзначають, що саме когнітивно-поведінкова психотерапія є провідною психотерапією дітей та підлітків [4]. Таке переконання будується на значних емпіричних дослідженнях, що проводяться західними вченими, а також на теорії КПТ, що зорієнтована на вирішення проблем, має справу з безпосередньою когнітивною обробкою інформації, охоплює емоційну і

соціальну (міжособистісну) сфери, використовує структуровані та поставлені процедури і акцентує втручання, що базується на виконанні. Проаналізуємо докладніше дані складові. Отже, вирішення проблеми – це, перш за все, вміння розгледіти проблему, що є важливою складовою адекватного пристосування як у дитинстві, так і протягом всього життя. Здатність напрацьовувати альтернативні рішення і компетентно оцінювати кожен можливість впливає на ступінь психічного здоров'я.

Безпосередня когнітивна обробка інформації: вдалі рішення часто народжуються завдяки активному використанню індивідом своїх мисленнєвих здібностей чи участі у когнітивних стратегіях. Ці стратегії не передаються від батьків через генетичний код, але набуваються через досвід, через спостереження і через інтеракції з іншими людьми. Виправлення дефектної інформаційної обробки і навчання стратегіям подолання її недостатності – важливі кроки у процесі психотерапії психологічних розладів у дітей та підлітків [3; 4; 5].

Емоційна сфера пов'язана із тим, що наші емоційні стани, як позитивні, так і негативні, впливають на когнітивні та поведінкові уміння. Для ефективного когнітивного вирішення проблеми необхідно розуміти, яким чином переживаються та модифікуються емоції. Що стосується соціальної сфери, то значущими психологічними проблемами, які потребують вирішення у дитинстві та підлітковому віці, є не безособові, а міжособистісні проблеми.

Структуровані процедури: структура, як і теорія, надає КПТ організований характер. Спочатку слідує розуміння проблеми, а потім – впорядкований комплекс послідовних переживань, який оптимізує сприятливі зміни у стані неповнолітніх. Підхід, що побудований у формі практичного керівництва, допомагає сформулювати цілі, задає темп і встановлює послідовні етапи на шляху досягнення мети, причому структура не є жорсткими рамками.

Серед особливостей впровадження когнітивно-поведінкової психотерапії, що сфокусовані на дітях та підлітках, є те, що втручання спрямовані на викладання навичок чи корекцію дефіцитарного мислення, емоцій чи дій, і такі цілі найкраще досягаються через процедури, що базуються на тренуванні. Вправи у навичках, які сполучаються із спонуканням та зворотнім зв'язком, призводять до подальшого використання та удосконалення цих навичок [4].

Висновки. Таким чином, у когнітивно-поведінковій психотерапії дітей та підлітків використовують втручання, що засновані на тренуванні. Впроваджують структуровані сесії, а також стратегії когнітивного впливу, що покликані змінювати мислення, почуття і поведінку. Когнітивно-поведінковий аналіз дитячих та підліткових розладів і порушень пристосування, а також аналіз покращення, яке виникло у процесі психотерапії, включає у себе розгляд

внутрішнього і зовнішнього середовища дитини і являється інтеграційною перспективою.

КПТ приділяє велику увагу процесу навчання і впливу зовнішнього середовища на дитину та підлітка, але одночасно підкреслює, що і в розвитку, і в корекції психологічного дистресу головну роль відіграє стиль, у якому пацієнт обробляє інформацію. Отже, позиція когнітивно-поведінкового психотерапевта, що працює з дітьми та підлітками, відрізняється духом співробітництва (консультант), об'єднанням та розширенням соціальної інформації (діагност) та пов'язана із викладанням через переживання на фоні включеності (педагог).

Список використаних джерел:

1. Бек, Джудит С. // Дж. Бек Когнитивная терапия: полное руководство: Пер. с англ. – М.: ООО «И.Д. Вильямс», 2006. – 400 с.
2. Карсон Р., Батчер Дж., Минека С. // Карсон Р. Анормальная психология. – 11-е изд. – СПб.: Питер, 2004. – 1167 с.
3. Кулаков С.А. Методы когнитивно-поведенческой психотерапии // С. А. Кулаков Детская психиатрия: Учебник / Под ред. Э. Г. Эйдемиллера. – СПб: Питер, 2005. – 1120 с.
4. Психотерапия детей и подростков. 2-е изд. / Под ред. Ф. Кендалла. – СПб.: Питер, 2002. – 432 с.
5. Солсо Р. Когнитивная психология / Солсо Р. – 6-е изд. – СПб.: Питер, 2011. – 589 с.
6. Холмогорова А.Б. Когнитивно-бихевиоральная психотерапия // Холмогорова А.Б., Гараян Н.Г. // Основные направления в современной психотерапии. – М.: «Когито-Центр», 2000. – 379 с.

*А. Ф. Федоренко,
кандидат психологічних наук, доцент*

ЦІННІСНО-СМИСЛОВИЙ РОЗВИТОК ЯК ПРОГРАМА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Постановка наукової проблеми. Завдання сучасного розвитку нашої держави і духовного відродження народу України вимагають особливої уваги до світу цінностей молоді як майбутнього країни, гаранта суспільного прогресу. Ціннісно-смісловий розвиток слугує своєрідним критерієм, фільтром у визначенні ставлення людини до матеріальних і духовних цінностей, системи установок, відстоювання принципів і переконань та є програмою життєдіяльності особистості. Саме зараз, є необхідність у формуванні нових ціннісних орієнтацій, ціннісного світогляду людини, яка житиме і працюватиме в Україні – незалежній європейській державі, де ціннісно-смісловий розвиток

поєднуватиме творчість, нові оригінальні ідеї з народними традиціями та культурою нашої країни.

Вкрай актуальною проблема ціннісно-сміслового розвитку стає при дослідженні студентської молоді. Їй складно не лише адекватно соціалізуватися, а й віднайти своє внутрішнє покликання, правильно осягнути власні справжні цінності та смисли. Саме молоду людину стрімкі зміни нашого суспільства у поєднанні із віковою кризою стимулюють до безперервного особистісного розвитку, а деструктивні умови соціалізації сприяють деформації її ціннісно-сміслових орієнтацій.

Мета статті: Проаналізувати проблему дослідження ціннісно-сміслового розвитку як програму життєдіяльності студентської молоді.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ціннісно-сміслова сфера особистості, до якої належать потреби, мотиви, інтереси, самосвідомість, спрямованість, ідеали та цінності, відіграє вирішальну роль у особистісному та професійному становленні майбутнього фахівця. На формування даної сфери впливають різноманітні зовнішні та внутрішні чинники [1; 2; 7].

А саме, до зовнішніх чинників належать: система освіти, соціально-економічні та політичні відносини, засоби масової інформації, місце проживання, рівень духовної культури, сім'я, тощо. Водночас кожен студент специфічним чином трансформує та реалізує ці чинники, робить їх унікальними, і зрештою, створює власну систему цінностей. До внутрішніх чинників належать особистісно-духовна зрілість, здатність до засвоєння цінностей, ступінь розвитку моральної свідомості та гармонійність системи ціннісних орієнтацій тощо [3; 6; 9].

Поєднання зовнішніх та внутрішніх чинників зумовлює утворення індивідуалізованих особистісних смислів студентської молоді та визначає її життєві плани, що виражаються у бажанні отримати вищу освіту, цікаву роботу, підвищити кваліфікацію. Потреба в постійному розвитку власних позитивних якостей, в успішній реалізації власних можливостей в обраній професії свідчить про активну позицію студента і свідчить про соціальну зрілість особистості [3; 4].

Ціннісно-смісловий розвиток студентської молоді ми визначаємо як процес самостійного, цілеспрямованого, творчого зростання соціально зрілої особистості, що досягається завдяки самопізнанню, самоосвіті, самовихованню, самоактуалізації та забезпечує її самореалізацію як у навчально-професійній, так і в усіх інших сферах життєдіяльності. До його істотних ознак нами віднесено: усвідомленість, самостійність, активність, самодетермінованість, творчий характер, інтегративність, рефлексія змін у системі відносин та ціннісно-сміслові самовизначення. Отже, ціннісно-смісловий розвиток являє

собою інтегральне утворення, включене в різні системи функціонування особистості і здійснює позитивний вплив на параметри професійного розвитку й життєдіяльності студентської молоді.

Проблематика розвитку ціннісно-сислової сфери особистості широко представлена в зарубіжній (W. Bilsky, S. Schwartz, M. Rokeach, та ін.) і вітчизняній літературі (О.М.Леонтьєв, В. В. Столін, Б. С. Братусь, В. А. Роменець, Л. Н. Коган, К. О. Абульханова-Славська та ін.) [1; 2; 4; 8; 9].

Психологи наголошують, що ціннісно-сислова сфера є центральним, ядерним утворенням особистості, яка впливає в цілому на поведінку людини і включає в себе два основні компоненти – ціннісні орієнтації та систему особистісних смислів. Загалом, цінність визначається як поняття, що вказує на культурне, суспільне або особистісне значення (значимість) явищ і фактів дійсності. Поняття смисл визначається як вираження ставлення суб'єкта до явищ об'єктивної дійсності, змін навколишнього світу, власної діяльності і вчинків інших, тощо [1; 3; 6; 8; 9].

Констатуючи важливість різних підходів щодо визначення цінностей і смислів, слід виділити концепцію Д. О. Леонтьєва, який під ціннісно-сисловою сферою особистості розуміє складену протягом життя систему відносин до різних об'єктів і явищ дійсності, що виступає регулятором процесів відображення і діяльності особистості [6].

Також, хочемо наголосити, що на сьогодні не існує єдиної думки в питанні про структуру ціннісно-сислової сфери. Так, одні науковці в якості її характеристик виділяють: багатовимірність, ієрархічність організації компонентів, наявність внутрішньої динаміки, а інші – в якості структурних компонентів виділяють – цінності-знання, цінності-мотиви, цінності-цілі, цінності-смисли [1; 2; 6; 7].

Водночас, не дивлячись на розбіжності у поглядах, більшість авторів схиляються до одного: ціннісно-сислова сфера особистості є однією із найважливіших підсистем особистісної структури. Вона формує смисли і цілі життєдіяльності людини та регулює способи їх досягнення. У більшості випадків саме студентський період стає визначальним у формуванні ціннісно-сислової сфери, оскільки саме на цьому етапі життя особистість зазнає значних змін у власному розвитку та становленні як цілісної, свідомої, зрілої людини – повноцінного члена суспільства, громадянина своєї держави [2; 3; 6].

Необхідно відмітити, що для студентської молоді характерна специфічна структура цінностей, яка пов'язана із притаманним їй прагненням до набуття впевненості у собі (за рахунок досягнення матеріальної та професійної незалежності) і постійним самовдосконаленням. Домінування у ієрархії

цінностей подібних прагнень може розглядатися як фактор успішної соціальної адаптації, яка має велике значення для молодих людей [2; 3; 4].

Студентство є складовою частиною молоді, її специфічною групою, що характеризується особливими умовами життя, суспільною поведінкою і системою ціннісних орієнтацій. Взаємодія з різними соціальними утвореннями, а також сама специфіка навчання у ВНЗ сприяють формуванню у студентів активної життєвої позиції, зміцненню їхніх зв'язків з іншими соціальними групами суспільства. На студентський вік припадає процес активного формування соціальної зрілості. Видимим показником цього процесу є ціннісно-смісловий розвиток особистості. За віковим критерієм студентство відноситься до юнацького періоду як певного етапу між дитинством та дорослістю. Поява питань про смисл життя є провідним новоутворенням даного вікового періоду. Як кризова категорія воно співвідноситься з етапами розвитку дорослої людини і є перехідною фазою від дозрівання до зрілості. Як соціальна категорія, студентська молодь характеризується фаховою спрямованістю в навчально-професійній діяльності [3; 4].

Висновки і перспективи подальших досліджень. В цілому, хочемо наголосити, що динаміка ціннісно-сміслового розвитку – ознака зрілості особистості, показник її соціалізації. Зокрема, стійкість ціннісних орієнтацій забезпечує такі якості особистості, як цілісність, надійність, вірність певним принципам та ідеалам, здатність до вольових зусиль, активність життєвої позиції тощо. Нерозвиненість ціннісних орієнтацій – ознака інфантилізму, панування зовнішніх стимул-реакцій у внутрішній структурі особистості, наявність негативних психічних станів, тощо.

Отже, система ціннісно-сміслового розвитку виступає програмою життєдіяльності й служить підґрунтям для реалізації певної моделі особистості. Розвиток ціннісно-сміислової сфери особистості триває протягом усього життя. Переоцінка цінностей і переорієнтування смислів – закономірний процес розвитку особистості. А вища освіта повинна створювати умови не лише для професійного розвитку, а й для ціннісно-сміслового розвитку, для виховання студента соціально зрілим, вмючим творчо мислити, здатним себе виразити, із ціннісно-смісловим самовизначенням, що є досить актуальним в умовах глобальної комунікації та інтеграції особистості у систему світової культури.

Список використаних джерел:

1. Абульханова К.А. Время личности и время жизни / К.А. Абульханова, Т.Н. Березина. – СПб.: Алетейя, 2001. – 304 с.
2. Васютинський В.О. Ціннісно-орієнтаційні площини сучасного українського суспільства / В.О. Васютинський / Проблеми загальної та педагогічної психології: 36. наук,

праць Ін-ту психології ім. Г.С.Костюка АПН України / За ред. С.Д. Максименка. – К., 2006. – Т. 8. – Вип. 6 – С. 40-45.

3. Выжлецов Г.П. Ценностно-ориентационная функция формирования личности в современной системе образования / Г.П.Выжлецов // Гражданское образование – педагогический, социальный и культурный феномен: монография. – СПб.: Изд-во «Союз», 2006. – С. 22-39.

4. Гамезо М. В. Возрастная и педагогическая психология : учеб. пособ. для студ. пед. вузов / М. В. Гамезо // Под общ. ред. М. В. Гамезо. – М.: Пед. о-во России, 2003. – 508 с.

5. Кант И. Основы метафизики нравственности // Кант И. Соч.: В 6 т. – М., 1965. – Т. 4 (1) . – С. 39-275.

6. Леонтьев Д.А. Симбиоз и адаптация или автономия и трансценденция: выбор личности в непредсказуемом мире / Д.А.Леонтьев // Личность в современном мире: от стратегии выживания к стратегии жизнестворчества / под ред. Е.И.Яцуты. – Кемерово: ИПК «Графика», 2002. – С. 3 – 34

7. Салихова Н.Р. Ценностно-смысловая организация жизненного пространства личности / Н.Р. Салихова. – Казань: Казанский ун-т, 2010. – 452 с.

8. Франкл В. Человек в поисках смысла / В.Франкл.– М.: Прогресс,1990.–368 с.

9. Schwartz S. H. Toward a Universal Psychological Structure of Human Values / Schwartz S. H., Bilsky W. // Journal of Personality and Social Psychology. – 1987. - Vol.58. – № 5. – P.550-562.

Д. Д. Отич,

кандидат психологічних наук, доцент кафедри

РЕЛІГІЙНА СВІДОМІСТЬ ЯК ПРЕДМЕТ НАУКОВО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Зумовлені глобальними світовими процесами зміни життя і діяльності людини викликають трансформацію її свідомості, зокрема такої її суспільної форми як релігійна. Водночас, розширення знань про світ, утворення нових форм діяльності та ускладнення суспільних процесів створюють умови для зростання відмінностей у релігійній свідомості різних людей. Саме тому релігійна свідомість особистості стала предметом дослідження сучасної психології.

У вітчизняній психологічній літературі релігійна свідомість визначається як система розуміння і сприйняття людиною надприродного через визнання присутності Бога у світі як Творця і Промислителя, який визначає такий сенс життя індивіда, що гарантує світлу есхатологічну перспективу. Це – певна сукупність поглядів та ідей (структурована або неструктурована), яка враховує необхідність доповнення об'єктивованих у відповідній релігійній культурі норм

і правил релігійного мислення і поведінки через суб'єктивовану релігійну і конфесійну самоідентифікацію [2, с. 5].

Результати сучасних психологічних досліджень довели, що релігійна свідомість є просоціальною, діалогічною, консервативною і символічною.

Просоціальність релігійної свідомості виражається у сприйнятті релігійних цінностей як механізму соціальної регуляції і як гносеологічних орієнтирів [1, с. 3].

Діалогічність відображається у прояві особистісних властивостей індивіда у процесі взаємодії із собою, іншими та Богом [5, с. 10]. У зв'язку з цим В. Джеймс відзначав індивідуальну неповторність релігійної свідомості різних людей [3].

Функція консерватизму полягає у забезпеченні життєстійкості релігії та її пристосування до зовнішніх суспільних умов існування.

Символізм релігійної свідомості реалізується в опосередкованій передачі абстрактних ідей божественної суті та ідеальної досконалості через наділення слів, дій, предметів і текстів особливим релігійним значенням за допомогою чуттєвих образів [6, с. 24].

Крім того, релігійній самосвідомості притаманні цілісність і повнота знань віруючого про догми, канони й ритуали, які визначають спосіб його життя відповідно до прийнятого в певній релігійній традиції [2, с. 5].

О.Р. Козловський серед особливостей релігійної свідомості виокремлює: наявність ідеї Бога та визнання його надприродності; фантастичне відображення дійсності, роздвоєння світу на світ реальних і «Над» сутностей; наслідування в новій релігії (й релігійній свідомості) елементів вірувань попередньої релігії; відносну самостійність і повільне оновлення релігійної свідомості, що проявляється в тому, що релігія повільніше за інші форми суспільної свідомості реагує на зміни в суспільстві [7, с. 161].

Слід зазначити, що процес модернізації сучасної релігійної свідомості відбувається дуже суперечливо і відрізняється в різних конфесіях, зокрема, це виявляється у ставленні різних гілок християнства до процесів глобалізації [6, с. 25].

Серед основних рис сучасної релігійної свідомості називають:

- еkleктичність, що проявляється в суміші релігійних і парарелігійних ідей (магії, астрології, чаклунства).
- зосередженість на особистісному суб'єктивному досвіді і містичному підході до єднання людини з Богом, а не на колективній ритуальній практиці;
- неінституалізований характер як виявлення людиною віри без перебування в певній релігійній громаді;
- релігійну мобільність – зміну релігійної приналежності [6, с. 25].

Ядром релігійної свідомості особистості виступає релігійна віра, адже саме вона визначає свідомість людини як власне релігійну [4, с. 6]. У сучасному суспільстві цей духовний феномен раціонально осмислений і набув емоційно-вольових ознак [4, с. 5]. З огляду на них духовність людини розуміється як прагнення до досконалості, до з'єднання з божественним у власній душі і проявляється як ідентифікація з ідеалом Добра, Істини та Краси [8, с. 84].

Навколо релігійної віри об'єднуються певні релігійні істини, норми, символи, цінності, орієнтації, установки, які мають теоретико-пізнавальну, емоційно-оцінну і діяльнісно-вольову складові. Вони утворюють такі обов'язкові ознаки релігійної свідомості, як наявність релігійної віри, знання про релігію, емоційне ставлення до неї і волю до її реалізації в повсякденних релігійних і соціальних практиках [4, с. 6].

Для релігійної людини, яка трактує всі життєві події як божественний задум і надає їм особливого сенсу як випробуванню, релігійна віра виступає особливим ресурсом, що дозволяє перенести негоди [3].

Релігійна віра по-різному проявляється на двох рівнях релігійної свідомості – теоретичному (концептуальному) і побутовому (повсякденному). Теоретичний рівень релігійної свідомості утворюється на основі поєднання трьох елементів:

- системи релігійних вірувань (ідея надприродного, що персоніфікується в образі могутньої істоти, яка створила світ і керує його існуванням);
- релігійних концепцій стосовно різних сфер життя і діяльності людини (зокрема, таких як політика, право, економіка, мистецтво, суспільство і мораль та ін.);
- релігійної філософії, що осмислює проблеми існування світу, місця і ролі в ньому людини, її призначення, безсмертя душі та ін.

Побутовий (повсякденний) рівень релігійної свідомості об'єднує типові релігійні образи, почуття і настрої певної кількості віруючих людей [4, с. 5; 6, с. 24].

На думку Д. Майерса, інформація, пов'язана з релігійними питаннями в свідомості людини, може спотворюватися і бути ілюзорною, оскільки релігійний досвід дозволяє їй інтуїтивно знати відповідь на питання і реагувати на подію життя без її емоційного аналізу. Це пов'язано з особливостями перцептивних соціально-психологічних процесів. Так, установки людини контролюють інтерпретації нею подій і явищ оточуючого світу. Невизначеність спогадів зумовлює те, що пам'яттю про них починають керувати почуття. Така особливість дозволяє зробити висновок щодо суб'єктивності релігійного досвіду (а отже, і релігійної свідомості). Людина схильна переоцінювати свої судження. Нерідко релігійна особистість сприймає випадкові події як

взаємозалежні, що породжує у неї «ілюзію контролю» (ідею про те, що випадкові події піддаються нашому впливу). Такі особи звертають увагу лише на збіг однієї події з іншою, а події, які не відповідають ідеям віруючого – не помічаються. Частота таких збігів переоцінюється, а висновки, які робить віруючий – нерідко бувають помилковими.

Важливою особливістю сприйняття релігійної інформації І. Ільїн вважає те, що на людину більшою мірою впливають незвичайні історії (повідомлення про чудеса, зцілення і т.д.), ніж факти. Однак це сприяє розвитку справжньої релігійності, оскільки відчуття трепету, благоговіння та власної недосконалості найчастіше виникає під впливом історій щодо здійснення «Божественного задуму», який не може бути досягнутий людиною.

Таким чином, релігійна свідомість – це система ідей, що стверджує існування Бога, визначає сенс життя, гарантує есхатологічну перспективу і суб'єктивує систему норм і цінностей певної культури через ідентифікацію людиною себе як віруючої. Специфіка релігійної свідомості визначається її суб'єктивністю, просоціальною, діалогічністю, консерватизмом, символізмом, цілісністю. Основними рисами сучасної релігійної свідомості є її еkleктичність, зосередженість на суб'єктивному досвіді, неінституалізований характер і релігійна мобільність.

Здійснений теоретичний аналіз релігійної свідомості як предмета науково-психологічного дослідження створює теоретичну основу для подальшого її вивчення у взаємозв'язку зі змінами в соціальному житті суспільства й процесами глобалізації в сучасному світі, що і стане перспективним напрямом нашого подальшого наукового пошуку.

Список використаних джерел:

1. Воропаева Е. В. Религиозное сознание и его гносеологический потенциал: автореф. дис. ... канд. филос. наук, 09.00.01 / Е.В. Воропаева; Моск. пед. гос. ун-т. – М., 2008. – 16 с.
2. Гаврілова Н. С. Релігійна свідомість сучасного студентства в контексті світоглядного плюралізму (на матеріалах України): автореф. дис. ... канд. філософ. наук, 09.00.11 / Н. С. Гаврілова; Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України. – Київ, 2007. – 20 с.
3. Джемс У. Многообразие религиозного опыта. (пер. В. Малахиева-Мирович, М. Шик) / С. Лурье. – М.: КомКнига, 2010. – 461 с.
4. Зайцева-Чіпак, Н. О. Соціологічні виміри релігійної свідомості: автореф. дис... канд. соціол. наук: 22.00.04 / Н.О. Зайцева-Чіпак Гуманітарний ун-т «Запорізький ін-т держ. та муніципального управління». – Запоріжжя, 2007. – 16 с.
5. Излученко Т.В. Социально-философский анализ диалогичности религиозного сознания: дис. канд. философ. наук, 09.00.11 / Т.В. Излученко, Красноярский гос. пед. ун-т им. В.П. Астафьева. – Красноярск, 2014. – 157 с.

6. Кислюк К.В., Кучер О.М. Релігієзнавство: Підручник для студентів вузів / К.В.Кислюк, О.М. Кучер Народ. укр. акад. – 5-е вид., виправ. і доп. – К., 2005. – 636 с.

7. Козловський О.Р. Релігійна свідомість і релігійні практики населення сучасної України як предмет соціально-філософського аналізу / О.Р.Козловський – Київ: ВД «Стилос», 2007. – 192 с.

8. Ставицька С.О. Духовна самосвідомість особистості: становлення і розвиток в юнацькому віці: монографія / С.О. Ставицька. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2011. – 727 с.

О. О. Ходоровська,
аспірантка,
науковий керівник – док. психол. н., проф. Ставицька С. О.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІ УЧНІВ ДО ВИМОГ СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ

У психолого-педагогічній практиці проблема адаптації найчастіше асоціюється з навчанням першокласника, рідше – у зв'язку з переходом до основної школи. Проте, адаптація дитини до школи фактично триває весь період навчання, тому що освітній процес, за своєю сутністю, передбачає безперервні зміни умов навчання і відбувається в процесі безперервного розвитку дитини. Однак, в навчальному процесі виділяють періоди, найбільш складні з точки зору адаптації школярів. Таким періодом і є перехід учнів із молодшої в середню школу. Як свідчить педагогічна практика, для більшості п'ятикласників в цей час характерні зниження успішності, порушення поведінки, емоційна нестабільність, підвищена втомлюваність. Виявлення причин цих труднощів і пошук шляхів організації ефективного психолого-педагогічного супроводу учнів в процесі переходу до середньої ланки школи є актуальними завданнями педагогічної психології.

Теоретико-методологічною основою дослідження виступили: концепції адаптації учнів до шкільного навчання (І. С. Булах, І. А. Коробейніков, Н. Г. Лусканова, О. В. Новікова); положення психології і педагогіки про вікові особливості психічного розвитку 10-11-річних дітей (Л. І. Божович, Т.В. Драгунова, І.В. Дубровіна, А.В. Захарова, А.К. Маркова, К.Н. Поліванова, Г.О. Цукерман); моделі шкільної психологічної служби та принципи організації діяльності практичних психологів в закладах освіти (М.Р. Бітянова, Р.В. Овчарова).

Початок навчання у п'ятому класі – складний період не тільки для дитини, а й для вчителів та батьків. Проблем багато, і вони не обмежуються рамками навчального процесу, хоча і пов'язані з організацією шкільного життя загалом.

До психологічних особливостей адаптації учнів при переході до середньої школи дослідники відносять необхідність встановлення адекватних взаємостосунків з новим класним керівником, вчителями-предметниками; високий рівень емоційності; проблеми мотивації навчальної діяльності; несформованість адекватної самооцінки; проблеми у стосунках з однолітками тощо [2, с. 86-87].

Деякі вчені (Я.Л. Коломинський, О.А. Панько та ін.) до вище вказаних особливостей додають також проблеми шкільної успішності. Адже саме на інтелект дитини в сучасних школах лягає основне навантаження, тому що для оволодіння навчальною діяльністю, науково-теоретичними знаннями необхідний досить високий рівень розвитку мислення, мовлення, сприймання, уваги, пам'яті. Однак, це не є головною умовою адаптації дитини до основної школи. Навіть, при невисокому рівні інтелекту дитина може успішно адаптуватися до нового соціального середовища, якщо приймає себе такою, якою вона є, незалежно від оцінок оточуючих.

В сучасній психолого-педагогічній літературі шкільна адаптація розуміється як «Пристосування дитини до нової системи соціальних умов, нових відносин, видів діяльності, режиму життєдіяльності» [3, с. 4]. Деякі дослідники (М. М. Безруких, С. П. Єфімова, Р. В. Овчарова) додають до цього визначення ще один критерій: важливо, щоб це пристосування було здійснено дитиною без серйозних внутрішніх втрат, погіршення самопочуття, настрою, зниження самооцінки. Більш повне визначення поняття шкільної адаптації дають дослідники О. І. Афанасьєва, Р. М. Бітянова, П. Л. Васильєва: «Адаптація – це пристосування до успішного функціонування в даному середовищі, здатність до подальшого психологічного, особистісного і соціального розвитку» [1, с. 43]. Адаптована дитина, з такої точки зору, – це дитина, пристосована до повноцінного розвитку свого особистісного, фізичного, інтелектуального потенціалів в даному педагогічному середовищі. Це перспектива психологічного розвитку, що дозволяє школяру жити у гармонії з навколишнім світом і собою.

На операціональному рівні можна визначити адаптацію як відповідність психолого-педагогічного статусу дитини вимогам шкільного навчання. Слід враховувати, що не тільки нове середовище впливає на дитину, а й вона має певний вплив на нього, змінює соціально-психологічну ситуацію. Отже, шкільна адаптація – складний процес пристосування та впливу дитини на процес шкільного навчання.

Адаптація учнів до основної школи є одним з видів шкільної адаптації. Під шкільною адаптацією учнів при переході з початкової до основної школи ми розуміємо процес взаємодії особистості п'ятикласника і освітнього середовища основної школи, в результаті чого встановлюється оптимальне співвідношення, з одного боку, можливостей, схильностей, інтересів, знань, умінь і навичок дитини, отриманих на попередніх етапах навчання, виховання та розвитку, з іншого боку, умов освітньої системи.

Список використаних джерел:

1. Бурменская Т. В. Возрастно-психологическая консультация / Т. В. Бурменская, О. А. Карабанова, А. Г. Лидерс. – М., 1990. – 193 с.
2. Коробейников И. А. Нарушения развития и социальная адаптация / И. А. Коробейников. – М.: ПЕР СЭ, 2002. – 192 с.
3. Чиникайло С. И. Психолого-педагогическое сопровождение адаптации младших школьников / С. И. Чиникайло. – Минск: БГМУ, 2005. – 56 с.

*Є. А. Борунова,
студентка спеціальності «Психологія»,
науковий керівник – канд. психол. наук, доц. каф. Д.Д. Отич*

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ОСОБЛИВОСТЕЙ МОТИВАЦІЇ УЧІННЯ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ З РІЗНИМ РІВНЕМ ЛОКУСУ КОНТРОЛЮ

Локус контролю є надзвичайно поширеним поняттям у сучасній психології. Його ввів у 1954 році соціальний психолог Дж. Роттер. Починаючи з його робіт багато дослідників, наприклад Є. Ф. Бажин, Є. А. Голинкіна, А. М. Еткінд, С. Р. Пантилеев, В.В. Столін та ін., проявляли інтерес до особистісної парадигми, пов'язаної з оцінкою того, внутрішній або зовнішній локус контролю має індивід.

В сучасній психології існує два типи локус контролю які відповідають за різні сфери психологічної діяльності: схильність приписувати результати діяльності зовнішнім факторам називається «зовнішній локус контролю», або екстернальний, внутрішнім – «внутрішній локус контролю, або інтернальний. Ця індивідуально-психологічна характеристика являється достатньо стійкою особистісною якістю, не дивлячись на те, що остаточно вона формується у процесі соціалізації.

Дослідження людей з різними типами суб'єктивного контролю показали, що люди з низьким рівнем інтернальності характеризують себе як егоїстичних, залежних, нерішучих, несправедливих, невпевнених, нещирих, несамостійних. Люди з високим рівнем вважають себе добрими, незалежними, рішучими, справедливими, чесними. Внутрішній і зовнішній контроль сьогодні активно вивчається у дорослих людей при професійному відборі, у школярів, у студентів.

Абсолютного вираження інтернальності або екстернальності практично не існує. У кожної людини є доля впевненості у своїх силах і доля психологічної залежності від зовнішніх обставин. Таким чином, більшості людей одночасно властиві у той або іншій мірі і інтернальність, і екстернальність, а межа між ними є рухомою – в одних випадках домінує інтернальний, а в інших екстернальний локус контролю [3, 118].

Локус контролю відіграє певну роль у навчальній діяльності студентів. В залежності від рівня вираженості екстернального або інтернального типу студент буде приписувати відповідальність за результати власне своєї діяльності зовнішнім силам, або власним здібностям і намаганням. Студенти з інтернальним локусом контролю більш успішні в навчальному процесі, оскільки вони не покладають відповідальність за свої досягнення на зовнішні обставини. Пов'язуючи свої успіхи і невдачі зі своїми зусиллями, вони вважають, що їх цілеспрямована діяльність приведе до досягнення позитивних результатів. Це робить їх більш впевненими у собі, більш психологічно захищеними від дії різних негативних факторів [4, 65].

Сформований локус контролю відображає мотиваційну сферу особистості, яка навчається: учень із зовнішнім і внутрішнім локусом контролю по-різному усвідомлює мотиви успішності у навчанні і засвоєнні предметних знань. Позитивні мотиви до навчальної діяльності приводять до підвищення якості успішності по всім предметам, формування позитивного ставлення до учіння, підвищення успішності і навчальної активності.

Мотивація учіння виражається у прийнятті студентами цілей, задач навчальної діяльності і осмислених як особистісно значимі і необхідні [2, 151]. Проблема мотивації учіння є досить важливою у психології і педагогіці, їй присвячено немало кількості робіт (Ш. А. Амонашвілі, Л. І. Божович, Г. І. Ібрагімов, В. С. Ільїн, А. К. Маркова, М. В. Матюхіна, В. Ф. Моргун та ін.).

Під мотивом учіння розуміються усі фактори, які обумовлюють прояв навчальної активності: потреби, цілі, установки, почуття обов'язку, інтереси тощо. Мотивація як перший обов'язковий компонент навчальної діяльності входить у структуру діяльності, може бути внутрішньою або зовнішньою по

відношенню до неї, але завжди є внутрішньою характеристикою особистості як суб'єкта цієї діяльності.

Становленню мотивації професійного учіння у студентському віці сприяє низка особистісних особливостей студента: потреба у життєвому самовизначенні і спрямованість планів у майбутнє, осмислення з цих позицій сьогодення; становлення соціальних мотивів громадянського обов'язку, віддачі суспільству; тенденція до усвідомлення свого світогляду як поєднання соціальних і пізнавальних мотивів, орієнтації.

Список використаних джерел:

1. Крившенко Л.П., Педагогіка / Л. П. Крившенко. – М.: ТК «Велбі», 2004. – 432с.
2. Овчинников, М.В. Структура и динамика мотивации учения студентов педагогического вуза / М.В. Овчинников // Профессиональное образование. Столица. Приложение «Новые педагогические исследования». – 2007. – № 5. – С. 151- 155.
3. Реан А.А., Коломінський Я.Л. Соціальна педагогічна психологія / А.А. Реан, Я.Л. Коломінський. – СПб: Питер, 2007. – 409 с.
4. Соловйова О.В., Папура А.А. Феномен впевненості: поняття, підходи, складові / О.В. Соловйова, А. А. Папура // Сибірський психологічний журнал – 2010. – № 4. – С. 63-65.

*Н. А. Хворостянко,
студентка спеціальності «Психологія»,
науковий керівник – канд. психол. наук, доц. каф. Д.Д. Отич*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕМПЕРАМЕНТУ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ

На сучасному етапі розвитку суспільство потребує висококваліфікованих спеціалістів у галузі «Психологія». В студентів-психологів, ще під час навчальної діяльності, має сформуватися здатність до швидкої адаптації в соціумі. Для цього вони повинні знати особливості свого темпераменту і вміти правильно його застосовувати в будь-яких ситуаціях.

Дослідженням питання темпераменту займалися: Гіппократ, І. Кант, Е. Кречмер, У. Шелдон, Б. М. Теплов, І. П. Павлов, В. Б. Небиліцин, Я. Стреляу, В. М. Русалов та інші.

За Б. М. Тепловим: «Темпераментом називається характерна для даної людини, сукупність психічних особливостей, пов'язаних з емоційною

збудливістю, швидкістю виникнення почуттів, з одного боку, і силою їх – з іншого» [1, 553].

У сучасній психології під типом темпераменту прийнято розуміти певну сукупність психологічних властивостей, закономірно пов'язаних між собою і загальних у даної групи людей [2, 412].

Емпіричне дослідження, спрямоване на аналіз психологічних особливостей темпераменту студентів-психологів. Експеримент проводився на базі Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, Факультету соціально-психологічних наук та управління. Дослідженням було охоплено 34 особи, які навчаються на спеціальності «Психологія».

Для того щоб дослідити індивідуальні особливості темпераменту було підібрано три методики: тест на темперамент А. Белова «Формула темпераменту», «Методика діагностики темпераменту Я. Стреляу» та «Опитувальник структури темпераменту В. М. Русалова (ОСТ)».

На першому етапі дослідження були визначені домінуючі типи темпераменту в студентів-психологів. В студентів переважає тип темпераменту – флегматичний. Натомість, холеричний тип темпераменту найменше присутній в досліджуваних.

Наступний етап дослідження: вивчення трьох основних характеристик типу нервової діяльності. Рівень процесів збудження в 44% майбутніх психологів відповідає статистичній нормі. Натомість в 56% студентів він перевищує норму. Рівень процесів гальмування лише в 9% досліджуваних відповідає нормі. Майже всі (91%) мають високий рівень процесів гальмування. Досліджуючи рівень рухливості нервових процесів визначили, що в 24% студентів він відповідає нормі. А в 74% – вище норми.

На наступному етапі дослідження визначили, що в 67% досліджуваних предметна ергічність відповідає нормі. Натомість 21% респондентів має низьке значення за шкалою. За шкалою «Соціальна ергічність» більша частина досліджуваних (52%) не відхиляється від норми. 24% студентів отримали низьке значення. Відповідно 24% – отримали високе значення за шкалою.

За результатами дослідження в 44% студентів значення за шкалою «Пластичність» не відхиляється від норми. Проте 21% респондентів має низьке значення. А за шкалою «Соціальна пластичність» не відхиляються від норми в 41% респондентів. Низьке значення за шкалою має 24% студенти.

Властивість темпераменту «Темп» відповідає нормі в 35% досліджуваних. Низьке значення властивості в 39% студентів-психологів. У 26% досліджуваних високий темп поведінки. Соціальний темп, як властивість темпераменту, в 50% студентів відповідає нормі. В 15% – низьке значення за шкалою «Соціальний темп».

Емоційної властивості темпераменту в 26% респондентів відповідають нормі. Низьке значення в 18% студентів. Значна частина (56%) студентів-психологів має високе значення за шкалою «Емоційність». За шкалою «Соціальна емоційність» 38% досліджуваних не відхиляються від норми. 15% студентів мають низьке значення за шкалою. Натомість 47% студентів-психологів мають високе значення соціально-емоційної властивості темпераменту.

Отже, в студентів-психологів домінуючий тип темпераменту – флегматичний. Типи нервової діяльності у досліджуваних вищі норми. Більшість властивостей темпераменту відповідають нормі.

Список використаних джерел:

1. Маклаков А. Г. Общая психология: Учебник для вузов. / А.Г. Маклаков – СПб.: Питер, 2012. – 583 с.
2. Общая психология: Учеб. для студентов пед. ин-тов / Под ред. А. В. Петровского. 2-е изд., доп. и перераб. М., 1976. – 479 с.

С. В. Ярош,
*студент спеціальності «Психологія»,
науковий керівник – канд. психол. наук, проф. Бушуєва Т.В.*

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ОСОБИСТІСНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ТА КОПІНГ-СТРАТЕГІЙ У ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Дослідження взаємозв'язку особистісної ідентичності та копінг-поведінки юнаків є на даний час актуальною темою дослідження. Це обумовлено тим, що формування психіки юнака, сьогодні, відбувається в умовах високої соціально-психологічної напруги, що робить необхідними дослідження направлені навивчення конструктивного виходу із стресових та кризових ситуацій молодим поколінням.

У психології поняття «ідентичність» вперше обґрунтував і надав йому справді науковий статус Е. Еріксон. Підходи до проблеми особистісної ідентичності представлені в роботах багатьох зарубіжних психологів (А. Waterman, G. Adams, M. Berzonsky, E. Goffman, G. Breakwell, H. Tajfel та ін.). В нашій роботі ми послуговуємося теорією російської дослідниці Л. Шнейдер, яка дає таке визначення особистісної ідентичності: «Особистісна

ідентичність це самореферентність, тобто відчуття і усвідомлення унікальності власного «Я» в його екзистенції і неповторності особистісних якостей, при наявності своєї приналежності до соціальної реальності» [3, с. 36]. За Л. Шнейдер особистісну ідентичність породжують спілкування та життєвий досвід.

Формування особистісної ідентичності є центральним психологічним новоутворенням юнацького віку. Переживання ідентичності актуалізується як в особистісній, так і в професійній сфері людського життя. Проблема ідентичності виникає в сфері життєвої та професійної ідеології людини, в сфері реалізації професійної підготовки фахівця, в сфері становлення професіонала. Процес формування ідентичності продовжується протягом усього життєвого шляху, будучи фактором психологічного благополуччя, задоволеності життям і особистісного зростання кожної людини.

В сучасній психологічній науці існує велика кількість підходів до розуміння копінг-поведінки. Основні підходи переважно розроблені закордонними дослідниками (Amirchan J., Folkman S., Lazarus R., Nakano K., Petrovsky M. та ін.). В нашій роботі ми базуємося на теорії американського дослідника С. Хобфолла який розуміє копінг стратегії як – «Поведінкові моделі особистості щодо подолання стресових ситуацій» [1, с. 252]. С. Хобфолл запропонував багатоосьову модель копінг поведінки. На відміну від моделей, що були створені раніше, копінг поведінка розглядається вченим саме як тенденції поведінки, а не як окремі типи поведінки.

Копінг-стратегії є найбільш актуальними в період юності поведінковими способами впоратися з труднощами, або зі специфічними зовнішніми і внутрішніми вимогами, які викликають психологічну напругу у індивіда або перевищують його психологічні можливості [2, с. 61]. Взаємозв'язок копінг-поведінки, механізмів психологічного захисту і особистісних особливостей багато в чому є психічною і діяльнісною базою для поведінкових, емоційних і особистісних змін, що, в свою чергу, істотно визначають розвиток особистості в період юнацького віку.

Список використаних джерел:

1. Водопьянова Н. Е. Психодиагностика стресса / Н. Е. Водопьянова. – СПб: Питер, 2009. – 336 с.
2. Романова Е. С. Механизмы психологической защиты. Генезис. Функционирование. Диагностика. / Е. С. Романова, Л. Р. Гребенников. – Мытищи: Талант, 1996. – 144 с.
3. Шнейдер Л. Б. Личностная, тендерная и профессиональная идентичность: теория и методы диагностики / Л. Б. Шнейдер. – М: Московский психолого-социальный институт, 2007. – 128 с.

*Кафедра політичної психології
та соціально-правових технологій*

*Д. М. Снівак,
старший викладач*

**ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ У
ЗАРУБІЖНІЙ ПСИХОЛОГІЇ**

Проблема цінностей завжди посідала чинне місце в психологічній науці, виступала об'єктом та предметом вивчення багатьох психологічних досліджень. Своєї актуальності зазначена проблема не втратила і сьогодні.

Становлення цінностей особистості обумовлене багатьма факторами, тому в психологічній науці існують розбіжності щодо класифікації та визначення походження цінностей, моральних цінностей.

Проблема «моралі» та «моральності» виступала предметом дослідження не тільки в психологічній науці, але філософії, антропології та інших науках.

Сократ (469-399 рр. до н.е.), вважав, що вищим проявом моральності є добродієність, тобто здатність людини поліпшувати свій розумовий розвиток.

Для Демокріта (близько 460р. до н.е. – близько 370 р. до н.е.) вищим критерієм моральності є почуття обов'язку.

Проблему моральності розглядав в своїх творах «Хармід», «Ефтифрон», «Протагор» – філософ Платон (427-347 рр. до н.е.). Провідними для Платона є ідеї добродієності, моральності та виховання.

Становлення моральності Арістотель розглядав як розвиток двох якостей – насолоди і страждання. Великого значення Арістотель надавав вихованню моральних якостей: «...Отримувати з молодю правильне керівництво [на шляху] до добродієності важко, якщо не бути вихованим на відповідних законах, адже жити розсудливо і стримано більшості не доставляє задоволення, особливо молодим. Саме тому виховання і заняття повинні бути встановлені по закону, так як близько знайоме (συνετηε) не буде приносити страждання [1].

Протагор (480 р. до н.е.) вважав, що моральність встановлюється людською спільнотою, причому ця моральність обумовлюється всім розвитком

даного народу в певну епоху, внаслідок чого моральні правила відмінні у різних народів.

На думку стоїків Зенон (304-208 рр. до н.е.), Сенека (54 до н.е.- 36 н.е.), Епіктет (близько 50—140 н.е.), Марк Аврелій (121-180 н.е.) те, що люди називають моральним законом походить від законів природи, тому що природа містить в собі правила і відповідно зразки морального [3].

Г.Гегель поділяв цінності на утилітарні та духовні. Духовні цінності пов'язані зі свободою духа.

Німецький філософ І.Кант вважав, що всі цінності є чистими формами і можуть претендувати на загальну значимість.

Г.Коген вважав, що цінності породжує «чиста воля», носієм якої є трансцендентальний суб'єкт.

На думку М.Вебера, цінності здійснюють величезний вплив на характер культури суспільства, вказуючи шлях, по якому розвивається динаміка інтересів [2].

Г.Олпорт, вважав, що цінності можуть виступати як теоретичні, соціальні, політичні, релігійні, естетичні, економічні, моральні. Можуть також бути конфліктуючі цінності. Конфлікт цінностей виступає джерелом розвитку.

Метод дослідження цінностей, розроблений М.Рокічем, заснований на виділенні двох категорій духовних цінностей: перша категорія – базові, термінальні, стабільні (цінності-цілі); друга – інструментальні, тобто цінності-засоби (особливості особистості, здібності), які допомагають або заважають досягненню мети. Також цінності поділяються на актуальні, наявні та можливі.

На думку Т.Парсонса цінність є нормативним стандартом, який визначає бажану поведінку системи відносно її оточення.

За теорією Т.Парсонса цінності виконують такі основні функції:

- 1) Вони є основою для вибору із наявних альтернатив інтеграції соціальних систем;
- 2) Визначають відповідальність діяча за наслідки;
- 3) Цінність виступає в ролі стандарту.

На думку К.Клакхона, цінність визначається як узагальнене, диференційоване, і таке, що обумовлює поведінку, уявлення про природу, місце людини в ній, відносини між людьми.

У.Томас та Ф.Знанецький дали наступне визначення цінності: «Цінність – будь-який предмет, який володіє змістом та значенням, що піддаються визначенню, для членів будь-якої соціальної групи».

У своїх працях В. Франкл визначає цінності, як «...універсальні смислу, які кристалізуються в типових ситуаціях, з якими стикається суспільство».

Пріоритет належить цінностям творчості, основним шляхом реалізація яких є праця. При цьому смисл та цінність набуває праця людини як її внесок в життя суспільства. Серед цінностей переживання В.Франкл надає перевагу любові, яка міститьв собі великий ціннісний потенціал.

Найбільш значимими, на думку В.Франкла є цінності відношень. До цих цінностей людині доводиться звертатись, коли вона знаходиться в полоні обставин, які не в силі змінити. Але за будь-яких обставин людина вільна зайняти осмислену позицію у відношенні до них і надати своєму стражданню глибокий життєвий смисл [5].

Е.Фром зазначає, що цінності необхідні для спрямованості вчинків і почуттів людини. На думку Е.Фрома, цінності можна розділити на усвідомлені людиною і дійсні, які можуть індивідом не усвідомлювались. Загальноприйняті цінності, такі як любов, співчуття тощо, набули ознак ідеології і втрачають реальний вплив на мотивацію людини.

П.Блау вважає, що моральні норми та цінності є інтегруючими механізмами в складних соціальних структурах. Загальноприйняті цінності та норми є посередниками в соціальному житті і зв'язуючими елементами соціальних взаємодій.

А.Маслоу ототожнює цінності з потребами. На його думку властивості конституції індивіда визначають його цінності. Абсолютною головною цінністю людина вважає ту потребу з ієрархії потреб бажання, задовольнити яку домінує у неї в даний момент.

Головне завдання морального виховання на думку Д.Мілля є розвиток у людей почуття любові та радості, засобом чого слугують мистецтва.

На думку Д. Дьюї допоки шкільне громадське життя буде в зародковому стані, доти моральне виховання виглядатиме частково викривленим і формальним.

На думку Г.Зіммеля сучасна наука про мораль приходить до твердження, що сукупність моральних почуттів, які переживають люди і визнані ними моральні принципи не піддається зведенню до єдиної верховної аксіоми.

М.Шелер в розвитку моральної особистості важливого значення приділяє моральній відповідальності. Це поняття (відповідальність) ґрунтоване на переживаннях самої особистості, а не утворене на підставі зовнішнього споглядання її дій.

За С.Л. Рубінштейном, цінності – це значення для людини або групи людей предметів, об'єктів, явищ, що існують у світі. Цінності виконують певні функції: виділення значущих предметів та явищ, регуляція поведінки тощо [4].

Д.О. Леонтьєв вважає, що існує три форми існування цінностей, які переходять одна в одну: 1) суспільні ідеали, які вироблені суспільною

свідомістю та присутніми в ній узагальненими уявленнями про довершеність в різних сферах суспільного життя; 2) предметне втілення цих ідеалів в діях чи творах конкретних людей; 3) мотиваційні структури особистості, які спонукають її до предметного втілення в своїй діяльності узагальнених ціннісних ідеалів.

Список використаних джерел:

1. Асмус. Античная философия / В.Ф.Асмус – М.: Высшая школа, 1976 – 544с.
2. Виндельбанд В. История новой философии./ В.Виндельбанд – М.:КАНОН_Пресс, 1998. – 486 с.
3. Кропоткин П.Этика / П.Кропоткин – М., Изд-во политической литературы, 1991. – 497 с.
4. Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологии / С.Л. Рубинштейн – М.: Педагогика,1973. – 423 с.
5. Франкл В. Человек в поисках смысла / В.Франкл – М.:Прогресс, 1990. – 367 с.

*Г. А. Ставицкий,
старший викладач*

ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ЯК ЗАСІБ РОЗШИРЕННЯ МІЖКУЛЬТУРНИХ КОМУНІКАЦІЙ

Ефективним способом збагачення і розширення міжкультурних комунікацій в сфері міждержавного обміну науковими та навчальними програмами може служити додаткове спеціалізоване вивчення іноземної мови в процесі викладання навчальних дисциплін професійного спрямування. Програма такої дисципліни впроваджена в навчальний процес підготовки психологів-бакалаврів НПУ М. П. Драгоманова [7, с. 332-342].

Позитивним результатом такої підготовки студентів-психологів стає можливість користуватися першоджерелами професійної літератури; розширює їх можливості отримання доступу до міжнародних та європейських освітніх програм, до участі в міжнародних науково-практичних конференціях, до комунікаційних взаємодій в умовах світових глобалізаційних процесів.

Безсумнівно, що між викладанням іноземних мов і міжкультурної комунікацією існує тісна взаємодоповнююча і взаємозбагачувана взаємодія. Кожне заняття з іноземної мови включає ті чи інші форми теоретичної і практичної «взаємодії» з іншою культурою, де за кожним поняттям стоїть суб'єктивне, обумовлене певною мовною культурою, своєрідне враження про навколишній світ.

При традиційному підході до вивчення іноземних мов, головна методика викладання полягала в читанні текстів на іноземній мові. І це стосувалося не тільки шкільної освіти, а й вузівської. Зараз на базі вищої освіти викладання іноземної мови сприймається саме як засіб повсякденного спілкування з носіями іншої культури. Відповідно завданням сучасної вищої освіти є не тільки підготовка фахівця в певній сфері діяльності, а й формування широко освіченої людини, яка має в своєму арсеналі фундаментальну підготовку не тільки по вузьких спеціалізаціях, а й у широкому плані, наприклад, вивчення іноземної мови як у відповідній професійній підготовці, так і з орієнтацією на розширення загальнокультурного рівня.

Сьогодні все частіше доводиться замислюватися про те, що тільки володіння іноземними мовами дозволяє глибоко оволодіти як професійними навичками, так і стати успішним в міжособистісній і міжгруповій комунікації.

Головна відповідь на питання про рішення актуального завдання навчання іноземним мовам як засобу комунікації між представниками різних народів і культур полягає в тому, що мови повинні вивчатися в нерозривній єдності зі світом і культурою народів, що говорять на цих мовах.

Так, Е. М. Верещагін і В. Г. Костомаров вважають, що до основних компонентів подібної іноземної культури можна віднести наступні елементи, що несуть на собі національно – специфічне забарвлення:

- традиції, а також обряди, які можна сприймати як традиції;
- традиційно - побутову культуру;
- повсякденну поведінку;
- етно-національну картину світу, яка відображає специфіку його сприйняття;
- художню культуру, яку можна віднести до елементів етнографії та етнології [1, с. 311].

Відповідно знання граматичних правил зовсім недостатньо для того, щоб вважати, що ти володієш мовою. Необхідно якомога глибоше пізнати саму культуру, що вивчається і етнонаціональні особливості її носіїв. Іншими словами, можна сказати, що теоретичні знання мови повинні доповнюватися практичними вміннями того, що сказати, коли сказати, кому і про що, як можна використовувати значення даного слова в конкретному контексті. Саме тому все більша увага приділяється вивченню самого світу мови, тобто вивчення тієї країни, в якій говорять на певній іноземній мові [3, с. 22-31].

Нинішній час актуалізує спілкування людей, що належать до різних національних і лінгвокультурних спільнот. Це вимагає вміння досконало висловлюватися й уважно слухати, розуміти специфічні смисли, які виражають

й інтерпретують учасники міжкультурної комунікації. Тому її активно вивчають в університетах світу [2, с. 142-174].

Розглядаючи перспективи розвитку вітчизняної професійної освіти, слід зазначити, що останнє десятиліття характеризується різким зростанням міжнародної активності української вищої школи. Це пов'язано як зі зникненням штучно створених бар'єрів в області міжнародних зв'язків, так і з наданням вузам значної автономії, з широкими можливостями реформування з метою їх інтеграції в європейський і світовий освітній простір.

Міжнародна активність українських вузів збіглася за часом з наростанням відповідних тенденцій в світовому освітньому співтоваристві. Ці тенденції, що позначаються загальним терміном «глобалізація», проявляються в зростанні міжнародного характеру освіти, у розвитку міжнародної академічної мобільності і зростанні числа іноземних студентів в світі, в безпрецедентно важливому значенні функції міжнародного співробітництва в сучасній вищій освіті.

Інтернаціоналізація наукового знання, інтенсифікація професійного взаємодії із зарубіжними фахівцями, обмін технологіями, зрослий обсяг ділової переписки, поліфункціональність мови і потреба в обміні науковою інформацією між країнами закономірно зумовили наступні процеси:

- актуалізацію проблеми навчання іноземних мов майбутніх фахівців-психологів як однієї зі складових їх професійної підготовки;
- перетворення іноземної мови в гуманітарному вузі в невід'ємний компонент професійної підготовки фахівця.

І. В. Привалова вказувала, що «Специфіка розуміння іншомовного тексту полягає в тому, що в якості об'єкта сприйняття виступає створений на мові, що вивчається текст, який, будучи продуктом мовленнєвої діяльності адресанта, стає предметом мовної діяльності білінгва» [5, с. 36].

Розуміння тексту іноземною мовою має якісні характеристики, що відрізняють його від розуміння тексту рідною мовою (де увага спрямована на смисловий зміст при безпосередньому сприйнятті мовної структури тексту). Розуміння іншомовного тексту в навчальній аудиторії відбувається при усвідомленні його мовної оболонки, що становить труднощі для розподілу уваги на смислову сторону тексту і для встановлення власного ставлення до змісту тексту [6, с. 117-123].

Одним із принципів функціонування індивідуального знання є вихід на картину світу з урахуванням різноманітних вивідних знань на різних рівнях їх усвідомлення [5, с. 142-174].

Це корисне вміння дозволяє отримати доступ до іноземних сайтів, бібліотек і друкованих видань. Постійна практика допоможе навчитися не

тільки читати і писати іноземною мовою, а й думати, а значить, створювати іншомовні презентації, відвідувати міжнародні конференції та тренінги, вести ділову переписку.

Отже, фахівці, які володіють іноземними мовами, з кожним роком будуть все більш затребувані в різних видах діяльності: навчанні, науці, політиці, бізнесі, громадській діяльності.

Список використаних джерел:

1. Верещагин Е. М. Страноведение и преподавания русского языка как иностранного/ Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров. – М., Наука 2001. – 543 с.
2. Залевская А. А. Психолингвистические аспекты взаимодействия слова и текста/ А. А. Залевская, Э. Е. Каминская, И. Л. Медведева // Актуальные проблемы психолингвистики. [Сб. материалов]: Тверь, 1998. – С. 142-174.
3. Попова М. В. Страноведение: психологический аспект/ М. В. Попова // Лингводидактические проблемы обучения иностранным языкам [отв. ред. Г. А. Баева, Н. В. Баграмова]. – СПб.: изд-во: С.-Петербур. – ун-та, 2001. – С. 22-31.
4. Привалова И. В. Психологическая установка в процессе понимания иностранного текста (на материале русского и английского языков): Автореф. дис. канд. филол. наук. Саратов, 1995. – 24 с.
5. Привалова И. В. Понимание иноязычного текста: Монография / И. В. Привалова. - Саратов: Изд-во Поволжского межрегион, учебного центра, 2001. – 175 с.
6. Соловьева М. В. Стратегии понимания текста // Слово и текст: психолингвистический подход: Сб. науч. тр. [Под общ. ред. А. А. Залевской]. – Тверь: Твер. гос. ун-т, 2004. - Вып. 3. – С.117-123.
7. Ставицький Г. А. Іноземна мова за професійним спрямуванням. Програма нормативної навчальної дисципліни галузі знань 0301 Соціально-політичні науки ОКР «Бакалавр» напряму підготовки: 6.030102 «Психологія» // Типові навчальні програми з дисципліни циклу професійної та практичної підготовки студентів спеціальності 6.030102 «Психологія» ОКР «Бакалавр» [авт. колектив: за редакцією С. О. Ставицької, Т. В.Бушуєвої]; – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. – 335с. – С.332 -342.

*Л. В. Усачова,
старший викладач*

ПСИХОЛОГІЧНЕ КОНСУЛЬТУВАННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Проблемі віково-психологічного консультування присвячені дослідження Бурменської Г. В., Дубровіної І. С., Волкова Б. С., Васьківської С. В., Горностая П. П., Кона І. С., Нємова Р. С., Пахальян В. Є., Самоукіної Н. В., Хухлаєвої О. В. та інших.

Специфікою вікового психологічного консультування є те, що за допомогою звертається частіше всього не сама дитина, а вчителі, або батьки. Психологічну допомогу необхідно надавати не тільки дорослим, але й дітям. Тому часто психолог діє у ситуації дитина-вчитель-батьки. В середині цієї ситуації психолог-консультант повинен відстоювати інтереси дитини. В зв'язку з цим в процесі психологічного консультування особливого значення набуває детальне діагностичне обстеження дитини: сформованості вікових новоутворень, рівня інтелектуального та особистісного розвитку, ставлення її до навчання, міжособистісних відносин в сім'ї та в колективі, де вона навчається та перебуває, неформальних угруповань.

Одним із завдань психолога-консультанта у роботі зі старшокласниками є формування ідентичності особистості (довіри до світу, самостійності, ініціативності, компетентності).

І. С. Кон пов'язує розв'язання завдань самовизначення із вмінням розробити свій життєвий план. Це поняття, яке включає професійне самовизначення (ким бути) та моральне самовизначення (яким бути) [6].

Важливим є інформування старшокласників про майбутню професію та про самих себе. Це одне із завдань, яке стоїть перед психологом-консультантом.

В зв'язку із розвитком самосвідомості у старшокласників виникає прагнення до довірливості у спілкуванні з оточуючими людьми. Довіра до близьких дорослих ґрунтується на ставленні до них, як до ідеалу. Довіра до однолітків ґрунтується на розумінні і саморозкритті. Юнаки часто почувають себе самотніми і такими, яких не розуміють.

Спілкування з однолітками стає інтимно-особистісним (дружба, кохання). Однак в зв'язку з різноманітними особливостями сексуального дозрівання дівчат та юнаків можуть виникати взаємні непорозуміння. З такими проблемами часто звертаються до психолога старшокласники. Необхідно навчити їх контролювати прояви своєї чуттєвості та формувати правильне ставлення до кохання, як до вищої цінності.

Одним із напрямків роботи психолога – консультанта є діагностика і корекція акцентуацій характеру. Хоча акцентуації – край норми, у старшокласників вони зустрічаються істотно частіше, ніж на пізніших етапах людського життя. В старших класах юнаки та дівчата з акцентуйованими типами характеру не рідкість. Специфіка психологічної допомоги в таких випадках детально описана в працях А. Є. Лічко [7].

Психолог-консультант повинен відстоювати інтереси дитини, допомагати дорослим зрозуміти її, центрувати на дитині діагностичні процедури, берегти її психіку від непомірно емоційних звинувачень батьків та вчителів. В своїй

крайній формі це формулюється у вигляді відмови від консультування батьків без обстеження дитини.

Щоб набути більш об'єктивного погляду на проблему, психолог детально вивчає сімейну ситуацію. Ситуація, яка склалась в даній сім'ї, повинна бути зафіксована не тільки об'єктивно, з позиції психолога-консультанта, але й з позиції членів сім'ї, що тягне за собою обстеження міжособистісних відносин в сім'ї. Психолога-консультанта цікавлять як актуальні взаємовідносини в сім'ї, так і їх історія; відносини, описані як очима батьків, так і іншими дітьми.

Немов Р. С. виділяє ряд проблем старшокласників пов'язаних із взаємовідносинами в сім'ї. Важливо не центруватися на якомусь одному із внутрішньосімейних процесів, а мати справу з сім'єю як єдиним цілим [8].

Підвищення рівня емоційного та особистісного прийняття дитини з боку її батьків є одним із способів вирішення проблем.

Виходячи із задач вікового психологічного консультування – контролю за нормальним психічним розвитком дитини, необхідно ретельно вивчити сформованість основних вікових новоутворень.

Ступінь сформованості вікових новоутворень та соціальна ситуація в якій знаходиться старшокласник може породжувати певні проблеми.

Плануючи роботу в старших класах психолог-консультант повинен її спрямовувати на попередження проблем, пов'язаних з переходом особистості від періоду шкільного життя до життя самостійного. Тут важливо спиратись на встановлені в дослідженнях факти, які свідчать про характер розвитку різних сторін особистості, пов'язаних із спрямованістю в майбутнє.

Працюючи зі старшокласниками, практичний психолог може розраховувати на те, щоб учень сам прийняв рішення звернутися за психологічною допомогою, відчув необхідність цього. Але справа в тому, що до кола своїх задач психолог включає не тільки роботу з тими запитаними, в основі яких лежить очевидна конфліктна або кризова ситуація, участі в якій від нього очікують, але й проблемами, значимість яких для молодшої людини ще не очевидна. Але для того, щоб людина збентежилась такими проблемами, треба спочатку навчити їх бачити, відчувати, розуміти. Тому, в шкільній практиці можливі випадки, коли психолог діє, не чекаючи добровільного звернення учня до нього. Звісно, відношення до цього учня може бути різко негативне. Але коли зацікавленість психолога щира, виявляється в тактовній, а не в примусовій формі, самі старшокласники рідко відмовляються від спілкування з психологом.

Це не виключає такої можливості, коли психолог може реально виступати в різних ролях в роботі з різними учнями. Іноді він повинен забезпечити ту необхідну психологічну підтримку, яка чомусь відсутня або прийняла

спотворені форми в реальних життєвих відносинах юнака або дівчини. Він змінює ці відносини так, щоб вони відповідали потребам даного віку. Тим самим психолог сприяє відбудові нормальних зв'язків зі світом, посередником в яких він і намагався бути.

Забезпечивши психологічну допомогу старшокласнику, зміцнивши його в засобах, які відповідають актуальним для нього задачам, психолог поступово зводить нанівець свою роль, передаючи її, наскільки це можливо, вчителям, рідним старшокласника.

Ефективність консультування підлітків та старшокласників здебільшого обумовлена здатністю психолога стимулювати внутрішній діалог, який розглядається як найважливіший фактор особистісного розвитку в цьому віці. Завдання психолога полягає не в тому, щоб запропонувати молодій людині готові рецепти та рішення питань, які її турбують, а в тому, щоб по можливості не дати завершитися стану внутрішнього діалогу, перевести його в діалог зовнішній, надати йому розгорнутої форми, щоб молода людина, яка виходить від психолога отримала енергію для обговорення проблем, що турбують її, сама з собою.

В роботі зі старшими школярами не можна не враховувати важливої ролі психологічного здоров'я значимих дорослих в розвитку особистості старшокласника. Проблеми дорослих спричиняють проблеми дітей, так само як і дитячі проблеми породжують проблеми дорослих. Зазвичай проблеми дорослих і дітей треба вирішувати одночасно, оскільки вони лежать у площині їхньої взаємодії. Тому психолог-консультант повинен володіти методичним інструментарієм сімейного консультування.

Найчастіше батьків запрошують на консультацію за результатами діагностики або з приводу проблем, що були виявлені в ході групової або індивідуальної роботи. В такому разі консультація розпочинається з повідомлення психолога батькам про проблему дитини. Завдання цього етапу – спонукання батьків до формулювання власного запиту. Наступний етап – вироблення гіпотези. Оскільки гіпотеза була сформульована до зустрічі з батьками, то відбувається її уточнення. Результатом консультації повинна стати поява у батьків готовності до змін перш за все самих себе, а не дитини; ініціювання батьками у дитини власної активності в пошуку способів та можливостей вирішення складної ситуації.

Аналіз літератури, в якій висвітлюється консультативна робота психолога-консультанта зі старшокласниками показав, що є специфічні проблеми характерні саме для цього віку, причини, що їх зумовлюють та шляхи їх вирішення. Нами були окреслені завдання з вирішення цих проблем.

Список використаних джерел:

1. Алешина Ю.Е. Индивидуальное и семейное психологическое консультирование. – М., 1994.
2. Бурменская Г.В., Карабанова О.А., Лидерс А.Г. Возрастно-психологическое консультирование. – М.:Изд-во Моск. ун-та, 1990.
3. Васьковская С.В., Горностай П.П. Психологическое консультирование. Ситуационные задачи. – К.: Высшая школа, 1996.
4. Волков Б.С. Психология юности и молодости: Учебное пособие. – М.:Академический Проект: Трикста, 2006.
5. Дубровина И.В. Школьная психологическая служба: вопросы теории и практики. – М. : «Педагогика», 1991.
6. Кон И.С. Психология ранней юности: Кн. для учителя. – М.: Просвещение, 1989.
7. Личко А.Е. Психопатии и акцентуации характера у подростков. – Л.,1983.
8. Немов Р.С. Основы психологического консультирования: Учеб. для студ. вузов. – М.:ВЛАДОС , 1999.
9. Пахальян В.Э. Личностно-ориентированное консультирование в образовании. Т.1.Методология и организация. – М.,2003.
10. Психологическая помощь и консультирование в практической психологии. Под ред. проф. М.К.Тутушкиной. – С-П. «Дидактика-Плюс», 1999.

*В. І. Алексєєв,
аспірант*

ПРОПАГАНДА - ГАРАНТ ЗБЕРЕЖЕННЯ ПОЛІТИЧНОГО РЕЖИМУ

Збереження політичного режиму – кожен політик вбачає у цьому достатньо широкий спектр дій та свій смисл. Хтось вважає що достатньо зробити мінімум дій та під кінець першого строку виконати частину своєї політичної програми щоб піти на другий інші бажають лише відсидіти один строк, а деякі розуміють під цим поняттям можливість знаходитися при владі усе своє життя. Проте для початку треба з'ясувати що собою являє політичний режим з точки зору науки, а вже потім замислюватися якими способами досягати його збереження. Політичний режим (від лат. Regimen – управління) – політичне управління, сукупність тих чи інших методів, прийомів та форм здійснення політичних відносин у суспільстві, державі або країні та спосіб функціонування його політичної системи. Він характеризується методами здійснення політичної влади, мірою участі громадян в управлінні, співвідношення державних інститутів до правових основ діяльності, ступенем політичної свободи у суспільстві, відкритістю або закритістю політичних еліт з точки зору соціальної мобільності, фактичним станом правового статусу

особистості. Саме словосполучення «політичний режим» вперше зустрічається у західній літературі 19 століття, а в науковий обіг увійшло у другій половині 20-го. У наш час дослідники нарахували приблизно 140-160 різних політичних режимів, проте більшість з них майже не відрізняються один від одного. Це є наслідком різноманітності підходів до класифікації режимів. У європейській політології найпоширенішим з визначень політичного режиму є версія Ж.Л. Кермонна, котре використовується в роботах авторів з СНГ: «Під політичним режимом, згідно Ж.-Л. Кермонна, розуміється сукупність елементів ідеологічного, інституційного і соціологічного порядку, які сприяють формуванню політичного управління даною країною на певний період.». Американські вчені дане поняття назвали політичною системою, бо на їх думку це більш точно відображає його суть. Проте прихильники системного відходу майже не розділяють політичний режим та систему й трактують їх однаково, але критики відмічають що політична система це стабільне явище коли ж політичний режим може змінюватись не чіпаючи систему управління. Історично дане поняття уходить коренями у Давню Грецію й знаходить свій початок у ідеях таких мислителів як Платон й Арістотель. Платон, як й його вчитель Сократ, був прихильником ідей елітаризму влади, який властивий всім мислителям того часу. Він залишив цікаві спостереження про форми державного устрою, виділивши аристократію, тимократію, олігархію, демократію та тиранію й зв'язавши їх з п'ятьма видами душевного складу людей. Проте найбільший внесок полягає у тому, що будучи песимістом у своїх поглядах, Платон вбачав певну деградацію в еволюції політичних форм правління. У своїх творах «Держава» та «Закони» він створив образ «ідеальної держави, яке по суті є продовження легістських проєктів і всебічно обґрунтовує концепцію тоталітарного правління. Сучасна наука виділила два основних відходи до поняття політичного режиму. Одна пов'язана з політико-правовим підходом, сформованим в юридичній традиції конституційного права, друга – з соціологічним підходом, який отримав достатньо широке поширення у політології. Інституційний підхід. Цей підхід також називають політико-правовим або формально-юридичним. В його рамках основна увага приділяється процедурним, формально-юридичним характеристикам функціонування системи політичної влади. При використанні цього підходу поняття політичного режиму майже зливається з поняттями форми правління та державного ладу. Таким чином термін «політичний режим» стає частиною категоріального апарату конституційного права. В рамках інституційного підходу різниця між політичним й державним режимом майже відсутня. Цей підхід традиційний для французького державознавства й виходячи з нього виділяються наступні види політичних режимів:

Режим злиття влади – абсолютна монархія

Режим поділу влади – президентська республіка

Режим співпраці влади – парламентська республіка

Поступово ця типологія стала розглядатись як підсобна, що класифікує не стільки режими, скільки типи урядових структур. В рамки цього підходу також можна віднести погляди американського політолога Г. Лассуелла і його послідовників, які розглядали політичний режим як спосіб легітимізації політичної системи. На їх думку режими являють собою зразки політичних форм які функціонують для того, щоб звести до мінімуму елемент примусу у політичному процесі. Соціологічний підхід. В рамках даного підходу переважна увага приділяється походженню влади та соціальним підставам її функціонування, осмислення зв'язків між суспільством та державою які склалися у реальності й не обов'язково відповідають тим що зазначені конституційними актами. У цьому підході поняття режиму розглядається ширше – як баланс у взаємовідносинах держави та суспільства. Кожен режим має у своїй основі систему соціальних зв'язків, тому режими не можуть бути змінені шляхом переробки правових актів які його закріплюють, оскільки без трансформації тих соціальних підстав, на яких режим покоїться, це буде лише формальна переміна. Цей підхід повністю розділяє поняття політичного режиму та політичною системи. Характерними представниками даного підходу є французькі політологи М. Дюверже який розглядав політичний режим як: «структуру правління, тип людського суспільства, який відрізняє одну соціальну спільність від іншої», та його послідовник Ж.Л. Кермон, визначення котрого наведе вище. Схожої точки зору також дотримуються американські вчені Г. О' Доннел та Ф. Шміттер: «Сукупність структур, явних чи прихованих, які визначають форми і канали доступу до провідних урядових постанов, а також характеристики діячів, які вважаються для цих структур підходящими або невідповідними, використані ними ресурси та стратегії з метою отримання бажаної цілі.» В рамках соціологічного підходу існує значне різноманіття дослідницьких стратегій та варіантів типологізації політичних режимів. Базисом на сьогоднішній час є демократичний, авторитарний та тоталітарний режими. Отже визначив значення поняття «політичний режим» та розібравши сучасні погляди та підходи до нього слід визначити наступне – незалежно від того яких підходів буде притримуватися політик режим являє собою проявом влади та найчастіше за все починає асоціюватись я з тим політиком який його ввів. І якщо він хоче щоб його здобуття та ідеї проіснували трохи більше ніж 10 років або життя політика, слід замислюватись над способами збереження цього режиму. Й одним з найефективніших способів це зробити являється пропаганда. Пропаганда (лат. Propaganda дослівно – підлягає поширенню (віра),

від лат. *Propago* – «поширюю») – у сучасному політичному дискурсі розуміється як відкрите поширення поглядів, фактів, аргументів та інших відомостей для формування громадської думки чи інших цілей, заданих пропагандистами. Але це ніяким чином не є маніпуляцією масовою свідомістю, хоча й деякі методики можуть використовуватися для більш швидкого поширення ідей. Авжеж подібна ідея була зароджена у лоні церкви й вперше зустрічається у назві католицької організації *Congregatio de Propaganda Fide* – Конгрегація поширення віри, яка була створена папою Григорієм XV у 1622 році. Деякі дослідники відносять до цього поняття також й PR, оскільки дані поняття достатньо схожі. PR- (*Public Relations* - публічні відносини, зв'язки з громадськістю, відносини з громадськістю, суспільні зв'язки, суспільне взаємодія; скорочено: PR - піар) – технології створення і впровадження при суспільно-економічних і політичних системах конкуренції образу об'єкта (ідеї, товару, послуги, персоналії, організації - фірми, бренду) в ціннісний ряд соціальної групи, з метою закріплення цього образу як ідеального і необхідного в житті. У широкому сенсі – управління громадською думкою, вибудовування взаємин суспільства і державних органів або комерційних структур, в тому числі, для об'єктивного осмислення соціальних, політичних або економічних процесів. Проте слід зазначити що дані терміни, на мою думку, різні. Пропаганда являє собою більш широке поняття й що саме головне у своїй основі все ж не включає у себе маніпуляцію масовою свідомістю, в той же час піар активно використовує ці методи. Але на практиці ці поняття так тісно взаємодіють один з одним що й не дивно у виникненні плутанини у визначенні й розділенні цих понять. Повернемося до пропаганди й розглянемо її основні теорії:

У рамках теорії Лассуелла, яка сформувалась під значним впливом фрейдизму і біхевіоризму, сила впливу пропаганди асоціюється з уразливістю свідомості людини, а не з характеристиками конкретних повідомлень. Будь-яка економічна криза або політичний конфлікт, на думку дослідника, потенційно небезпечні, оскільки призводять до масового психозу і посилюють схильність індивідів до пропагандистського впливу. Згодом Лассуелл змінив позицію по цьому питанні, відмовившись від ідей, властивих концепціям «магічної кулі». Він прийшов до висновку, що успішна кампанія повинна мати тривалу, ретельно опрацьовану стратегію, в процесі якої необхідно створювати певні символічні образи і вчити людей пов'язувати з ними необхідні емоції; в результаті можуть бути вироблені Колективні або еталонні символи. Дослідник пропонував систематизувати цей процес передавши контроль над медіа пропагандою своєрідній «новій еліті», «науковій технократії», яка давала б урочисту обіцянку використовувати свої знання не на зло, а на благо

суспільства. Дещо наївний погляд, але в наш час він знайшов часткову реалізацію у створенні медіа корпорацій.

Ідеї Ліппмана також мали характерний скептицизм який був властивий початковим поглядам Лассуелла. Він сумнівався в тому що проста людина здатна самостійно зорієнтуватися в навколишньому світі і прийняти розумні рішення, або зробити потрібні висновки, в тій чи іншій ситуації. В якості ключових причин Ліппман вбачав складність навколишнього оточення, характерною для того часу й ще більш складною у наш, небезпека певних політичних сил та недостатність джерел інформації. Він також поділяв побоювання з приводу деструктивного впливу пропаганди і вважав що серйозність загрози вимагає перебудови політичної системи – створення певного органу або механізму, який би здійснював контроль вмісту засобів масової інформації. Ліппман пропонував, зокрема, сформувати бюро розслідувань, в завдання якого входив би аналіз відомостей, їх направлення елітам для прийняття рішень, а також визначення того, яку інформацію слід знати людям. Загалом підхід Ліппмана повністю може знайти себе у будь-якому тоталітарній чи авторитарній країні, хоча частково існує в усіх демократичних країнах світі і сьогодні у вигляді комітетів з цензури.

Дж. Дьюї виступав з активною критикою ідей Лассуелла й Ліппмана, оскільки сам вважав що ключовим засобом протидії пропаганді було просвітництво народу для того, щоб він сам між себе захистити себе від зловмисного впливу. Думка про передачу контролю над масовою інформацією деякій елітній технократії була повністю їм відкидана. Дьюї пропонував реформувати освіту й ЗМІ таким чином, щоб вони більше уваги приділяли основам критичного мислення, а також обговоренню важливих суспільних питань. Хоча Дьюї свою ідею й презентував як метод боротьби з пропагандою, але й тим самим він, сам того може й не розуміючи, виказав достатньо хорошу ідею для полегшення поширення й закріплення пропагандистських ідей, проте, на жаль, потенціал не був помічений в той час.

Розглянувши одні з основних й найпоширеніших теорій про пропаганду та її місце у інформаційному просторі держави й суспільства можна помітити, що кожна з цих ідей частково знайшла свою реалізацію у сучасному світі. Проте, жодна з них не пропонує методики для збереження політичного режиму й зосереджена на протидії чужорідним ідеям. Що й приводить до того, що в наш час існує безліч політичних режимів, які по строку свого життя не перевищує метелика-одноденку. Небажання використовувати доступні можливості й інструменти призводить до того, що велика кількість грошей по суті викидається у повітря: величезні рекламні бюджети виборчих кампаній виділяються для боротьби з наслідками подібного відношення: такими як

зниження бажання суспільства приймати участь у політичному житті країни, через що потрібно вводити якісь законодавчі примуси до цього, страйки та забастовки. Все це є результатом недалекозорості й становить загрозу не просто для наступного політика який вирішив прийти до влади, а й загрозу для політичних систем, навіть для тих що існували століття, оскільки дозволяє більш гнучким системам без проблемно завойовувати собі суспільну підтримку майже без затрат зусиль та ресурсів. Саме використання пропаганди як інструменту поширення й закріплення ідей, авжеж у тісному взаємозв'язку з реформами та іншими механізмами впливу, може дозволити не лише прийти до влади, а й зробити так що ідеї які дозволили досягти мети залишаться, почнуть розвиватися й дозволять зменшити наростання соціальних проблем пов'язаних з постійними змінами режимів, дозволить стабілізувати ситуацію у економічних та навчальних сферах суспільства. А також зменшити бюджети виборчих кампаній.

Список використаних джерел:

1. Санжаревський І. І Політична наука: словник-довідник / Автор-состав. – М. 2010.
2. Баранов Н.А. Теорія політики: Навчальний посібник: в 3-х ч. / Автор-состав. Н.А. Баранов, Г.А. Пікалов. – СПб.: Видавництво БГТУ, 2003.
3. Циганков А. П. Сучасні політичні режими: структура, типологія, динаміка / А. П. Циганков. – М. 1995.
4. Бернейс Е. Пропаганда / Е. Бернейс. – М.: Ніппо Publishig, 2010.
5. Білоусов А. «Пропаганда» Жака Еллюля / А. Білоусов. – Вільна думка, 2010. – №4.
6. Блек С. Паблік Рілейшнз. Що це таке? / С. Блек. – М.: Новини, 1990.

*І. Г. Андрущенко,
аспірантка*

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК КУЛЬТУРИ З ЦІННІСНО-СМИСЛОВОЮ СФЕРОЮ ОСОБИСТОСТІ

Сучасна людина виконуючи дії, відповідні культурній традиції, намагається розібратися, чому діє, згідно з традицією, і не може розглядати традицію як цінність саму по собі. Коли молодих людей закликають наслідувати комусь батькам (вчителям, друзям), то їм потрібні аргументи чому так треба чинити і того лише факту, що це їхні батьки (вчителі, друзі) недостатньо. Якщо людина віруюча, то вона повинна знати принципи своєї віри, обряди, яких повинна дотримуватися і причини, за якими вибрала саме цю віру.

Д. А. Леонтьєв, вважає, що в ціннісно-смісловій сфері особистості, відбивається широкий спектр соціальних цінностей, визнаних особистістю, але не завжди вони є для неї власними життєвими цілями і принципами [4].

У вирішенні поставлених завдань важливе місце займає вивчення дисциплін гуманітарного циклу, зокрема, таких як психологія, психолінгвістика, культурологія, етика й ін., які закладають ціннісно-сміслові орієнтири усвідомленого присвоєння та інтерпретації студентами життєвого досвіду притаманному певній культурі і, зміст якого передається й через традиції.

Традиція (від лат. *Traditio* – передача, оповідання) – історично сформовані і передані з покоління в покоління знання, форми діяльності та поведінки, а також супутні їм звичаї, правила, цінності, уявлення. Традиція складається на основі тих форм діяльності, які неодноразово підтвердили свою суспільну значущість і особистісну користь. Зі зміною соціальної ситуації розвитку тієї чи іншої спільності традиція може руйнуватися, трансформуватися і замінюватися новою [8].

Отже однією з основних категорій теорії культури є традиції. Традиції присутні у всіх сферах діяльності людини (духовної, матеріальної, моральної, художньої, побутової), що визначає універсальність цієї категорії. Традиції, які приймаються суспільством і соціальними групами відносяться до позитивних, і, в той же час, відкинуті елементи соціокультурної спадщини будуть негативними традиціями.

Осмилення людиною значущості для неї матеріальних або духовних об'єктів призводить до народження цінності. Кожна сфера культурної діяльності людини набуває властивого їй ціннісного виміру.

Традиція включає в себе моделі відчуття, мислення, поведінки, і крім того, норми, навички, звичаї, культурні досягнення, що представляють собою цінність для членів етносу, а також способи їх трансляції від покоління до покоління. Тільки розуміючи традицію як цінність, можна говорити про неї як про змістовну форму спадкоємності культури [7, с.199].

Ціннісно-смістова сфера особистості об'єднує в собі ціннісні орієнтації та систему особистісних смислів. Ціннісні уявлення народжуються в результаті усвідомлення цінності, а на їх основі виникають ціннісні орієнтації, які, в свою чергу, і являють собою системи особистісних смислів. Ціннісні орієнтації показники духовної діяльності людини на особистісному і колективному рівні, які мають позитивну оцінку, і можуть проявлятися в знаннях, мотивах, інтересах, ідеалах, уявленнях, а також установах і стереотипах.

Гуманістична спрямованість навчання студентів у вищій школі, полягає в розкритті їх особистісного потенціалу. Такі предмети гуманітарного циклу, як

психологія, психолінгвістика, культурологія, етика й ін. закладають ціннісно-сміслові орієнтири усвідомленого присвоєння та інтерпретації студентами життєвого досвіду.

Вивчення дисциплін гуманітарного циклу, в системі освіти організовано так, що «... цілі, зміст, методи, форми роботи, взаємини педагогів та учнів побудовані таким чином, щоб забезпечувати розвиток особистісних компонентів психічного світу людини – цінностей, мотивів, установок, переваг» [6, с. 25].

Гуманітарні дисципліни відіграють важливу роль у формуванні усвідомленого ставлення особистості до процесів самоосвіти та самовдосконалення [3, с. 87].

Предмети зазначеної спрямованості дають можливість сформувати у студентів цінності-знання, що відображають образи, уявлення, знання людини про зміст різних цінностей, але в той же час вони не позначають особливості їх особистості.

Характер її ставлення до світу буде визначено цінностями-мотиваціями, які, будучи усвідомленими, особистістю, будуть стимулювати її до дій, і складуть основу її ціннісних орієнтацій. Для реального здійснення діяльності потрібні цінності-цілі, які забезпечать реальні вчинки і допоможуть організувати діяльність для досягнення результату, долаючи внутрішні перешкоди. І тільки в ціннісних сенсах буде відображатися значущість світу для людини. Знання, про існування його як цінності трансформується в «упереджене» ставлення до нього, що служить формуванню «змістовних орієнтацій» особистості в єдності з життєвими цілями, емоційною насиченістю життя і задоволеності самореалізацією.

Згідно П. Хайду «При відсутності емоційної оцінки і переживання знання, індивіди будуть приймати позитивні цінності тільки на словах, на вербальному рівні» [5, с. 162].

У зв'язку з цим, Б. Г. Ананьєв вважає, що «Формування особистості шляхом інтеріоризації - привласнення продуктів суспільного досвіду і культури в процесі виховання і навчання є, разом з тим, освоєнням певних позицій, ролей і функцій, сукупність яких характеризує її соціальну структуру. Всі сфери мотивації і цінностей детерміновані саме цим громадським становленням особистості» [1, с. 248].

Механізм процесу прийняття та освоєння цінностей визначається як інтеріоризація. Цей процес передбачає прийняття на себе відповідальності, інтерпретацію значущих подій як результат своєї власної діяльності [2, с. 104].

При цьому, педагог-гуманіст, який впливає на особистість і через викладається їм предмет, і через власні особистісні якості повинен мати чітко

сформовані світогляд, позитивні духовні ідеали, щоб при взаємодії зі студентами орієнтувати їх на досягнення високих морально-гуманістичних цінностей. Його вплив на особистість студентів має допомагати їм розвивати вміння формувати власні життєві цілі, які надають життю осмисленості, визначати життєву перспективу, допомагати розвитку самоактуалізації, самоприйняття, що виявляється у вірі в себе і активній особистісній позиції.

Список використаних джерел:

1. Ананьев Б. Г. О проблемах современного человекознания / Б.Г.Ананьев. – М., Наука, 1977. – 344 с.
2. Гудачек Я. Ценностная ориентация личности / Я. Гудачек // Психология личности в социалистическом обществе: [Активность и развитие личности]. – М., 1989. – С. 102–109.
3. Каплина, С. Е. Концептуальные основы формирования профессиональной мобильности будущих специалистов в процессе изучения гуманитарных дисциплин / С.Е.Каплина // Высшее образование сегодня –2008. – № 3. – С. 87 - 89.
4. Леонтьев Д. А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности. / Д. А. Леонтьев. – М., 1999.
5. Моральные ценности и личность [Под ред. А. И. Титаренко, Б. О. Николаичев]. – М., 1994. – 176 с.
6. Сериков В. В. Личностно ориентированное образование: опыт методологической рефлексии/ В. В. Сериков// Целостный учебно-воспитательный процесс: [Материалы методологического семинара памяти. / проф. В. С. Ильина]. – Вып.5. – Волгоград: Перемена, 2001. – С.22-31.
7. Чернявская Ю. В. Народная культура и национальные традиции / Ю. В. Чернявская – Минск: Беларусь, 2000. – 199 с.
8. <http://psychology.net.ru/dictionaries/psy.html?word=1008>

*Т. М. Гудима,
студентка спеціальності «Психологія»,
науковий керівник – канд. філос. наук, доц. Червона Л. М.*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ ПІДЛІТКІВ

Проблема корекції емоційних станів підлітків є актуальною в сучасному суспільстві. Підлітковий вік зумовлюється глибокими змінами внутрішніх та зовнішніх умов, що впливають на особистісний розвиток. Вони стосуються фізіологічних змін організму, міжособистісних стосунків, рівня розвитку пізнавальних процесів, інтелекту і здібностей тощо. І, звичайно, емоційний розвиток особи зазнає в цей час великих змін. Підлітковий вік визначається як період підвищеної емоційності, який в майбутньому може спричинити

психологічні проблеми особистості. Емоційні стани можуть бути позитивні, або негативні. До найпоширеніших негативних станів підлітків можна віднести страх, гнів, страждання, відразу, тривогу, сором, агресію.

Емоційні стани та форми їх виявлення детермінуються здебільшого соціальними чинниками, але, з'ясовуючи природу їх виникнення, не можна ігнорувати й деякі природжені особливості людини [2, 197].

Дослідженням психологічних особливостей емоційних станів займалися: А.Байметов, Р.Бернс, Л.Божович, В.Вілюнас, Р.Габдреев, Б.Додонов, К.Ізрад, Б.Кочубей, А.Ольшанникова, П.Симонов, П.Якобсон, Є. Макуріна, С. Гаврилюк, І. Малашевська, О. Коробанова.

За Л.М.Джигун: «Емоційний стан — це узагальнене поняття, що об'єднує емоції, емоційні переживання внаслідок реагування особистості на зовнішні та внутрішні подразники» [1, 132].

Проведене нами емпіричне дослідження емоційних станів підлітків відбувалось на базі Комаргородської СЗШ I-III ступенів. Дослідженням було охоплено 20 учнів, які навчаються у 11 класі. Для дослідження емоційних станів було підібрано чотири методики: «Психологічне дослідження рівня імпульсивності (В. А. Лосенкова), «Оцінювання індивідуальної агресивності (А. Асінгера)», «Шкала емоційного відгуку (А. Меграбяна і Н. Епштейна)», «Тест шкільної тривожності Філіпса».

За результатами методики 20% підліткам притаманний високий рівень імпульсивності, для них є характерний недостатній самоконтроль у діяльності та спілкуванні, 80% мають середній рівень імпульсивності.

При досліджуванні індивідуальної агресивності 20% підлітків мають високий рівень агресивності, 60% - середній рівень і 20% мають низький рівень агресивності для яких є характерним недостатня впевненість у своїх силах і можливостях.

Результати дослідження рівня емоційного відгуку наступні: у 15 % підлітків високий рівень і їм притаманні поступливість, готовність прощати інших, але не себе. 45% – середній рівень емоційного відгуку, низький рівень мають 35% досліджуваних і вони можуть відчувати труднощі у встановленні контактів з людьми, часто не знаходять взаєморозуміння з оточуючими.

При діагностиці шкільної тривожності, у переважній більшості підлітків, виявлено переживання потреби в досягненні успіху та переживання проблем та страхів у стосунках з вчителями. Також, у великої кількості учнів спостерігається переживання соціального стресу, страху самовираження та страху не відповідати очікуванням оточуючих. Це заважає учням під час перебування у школі, вони відчувають тривогу з приводу оціночного ставлення оточуючих.

Отже, проведене нами емпіричне дослідження виявило, що у більшості підлітків переважають негативні емоційні стани, які можуть заважати їх подальшому особистісному розвитку та взаємодії з оточуючими. Тому в подальшій нашій роботі ми плануємо розглянути методи подолання негативних емоційних станів у підлітковому віці.

Список використаної літератури:

1. Джигун Л.М. Основи психології та педагогіки / Джигун Л.М. – К., 2003. – 268 с.
2. Сергеєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасека О. В. Загальна психологія. Навч. посіб. / О. П. Сергеєнкова, О. А. Столярчук. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 296 с.

О. А. Сіляк,
*студентка спеціальності «Психологія»,
науковий керівник – канд. психол. наук, доц. Паньковець В. Л.*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ СТИЛЮ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ НА Я-ОБРАЗ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Вивчення особливостей Я-образу і його становлення в підлітковому віці набуває особливої значущості у зв'язку з тим, що саме в цьому віці відбувається інтенсивний процес його формування, що значною мірою визначає особливості особистості та поведінки підлітка.

Формування позитивного Я-образу, тобто цілісної, щодо динамічної системи позитивних когнітивних і емоційно-оцінних уявлень підлітка про себе і адекватних їм способів побудови поведінки, в умовах сімейного виховання є важливою передумовою повноцінного розвитку особистості підлітка. Навпаки, формування негативного Я-образу може призвести до деформації особистості.

Успішний процес становлення Я-образу забезпечується в таких умовах сімейного виховання, які характеризуються позитивною взаємодією дитини з батьками, враховують комунікативний досвід підлітка і характер його самоствавлення.

Особливості розвитку образу Я в підлітковому віці вивчали зарубіжні вчені та вітчизняні вчені: І.Д. Бех, І.С. Булах, Л.С. Виготський, Д.Б. Ельконін, Е.Еріксон, М. Кле, Л. Кольберг, І.С. Кон, Г.С. Костюк, Д.Д. Отич, Ж. Піаже, С.Л. Рубінштейн, М.В. Савчин, В.В. Столін, І.І. Чеснокова та Д.Й. Фельдштейн. Стилів сімейного виховання та їх вплив на Я-образ підлітка досліджували Д. Баумрінд та її колеги Е. Маккобі і Дж. Мартін, Е.Г. Ейдемільер, В. Юстицькіс.

Актуальність та недостатнє вивчення окреслених проблем зумовило вибір теми дослідження: «Психологічні особливості впливу стилю сімейного виховання на Я-образ у підлітковому віці».

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні особливостей впливу родини на розвиток Я-образу підлітка.

Основний зміст. Образ «Я» – складне психологічне явище, соціальна установка, ставлення особистості до самої себе, що містить три взаємопов'язаних компоненти: когнітивний – знання себе, уявлення про свої якості й властивості; емоційний – оцінка цих якостей і пов'язана з цим самоповага; поведінковий – тобто практичне ставлення до себе, похідне від перших двох компонентів [3, 55]. Найбільш важливою відмітною ознакою підліткового періоду є фундаментальні зміни, що відбуваються у сфері самосвідомості, які мають кардинальне значення для всього подальшого розвитку та становлення підлітка як особистості [1]. Ґрунтовні зміни самосвідомості зумовлюють інтенсивний розвиток центрального її компоненту – образу «Я» – системного пізнавального самоуявлення, яке формується і розвивається на основі настановлень стосовно себе через когнітивні та емоційні компоненти соціальної взаємодії.

Установки підлітка щодо інших людей та самого себе породжуються сім'єю. У процесі життя підлітка у сім'ї йому передається життєвий досвід старших, їх рівень культури, прийняті ними приписи поведінки, а це є фундуєчим чинником напрацювання ним власних ціннісних орієнтацій, інтересів та звичок поведінки. Сім'я формує базис, виходячи з якого підліток сприймає, оцінює та осмислює навколишній світ та себе [8].

Стиль виховання, спілкування, взаємодії батьків з підлітками сприяють розвитку та закріпленню певних особливостей поведінки і характеру, визначають напрям розвитку самосвідомості зміни якого зумовлюють розвиток образу «Я», тобто уявлень людини про саму себе: про свій розум, тіло, здібності, риси характеру.

Аналіз внутрішньо-родинних взаємин сімей з дітьми підліткового віку за допомогою методики «Батьків оцінюють діти» (І. О. Фурманова і А. А. Аладьїна) [9] виявив три види недоліків сімейного виховання, які можна умовно розподілити на:

- насамперед, психологічна незрілість особистості батьків, низький рівень їхньої свідомості. Інакше кажучи, через власні проблеми, неможливість усвідомити свою відповідальність, самоактуалізуватися, «страждають» діти. Тобто батьки «перекладають» складнощі власного життя на плечі власних синів та дочок, що згідно з результатами вищезгаданої методики виявляється у вихованні у формі проєкції на дитину власних небажаних якостей, що

спостерігалось у 35,3% осіб з вибірки, у виховній невпевненості батьків (11,8%), віддаванні переваги дитячим якостям підлітка (5,9%);

- по-друге, недостатня увага до дітей, батьківська байдужість, занедбаність, що демонструється у стилях виховання, як-от: недостатність вимог – заборон до дитини (23,5%) та мінімальність санкцій (23,5%). Діти таких батьків не мають будь-яких обов'язків вдома, часто їм дозволяють багато речей і коли підліток іноді перетинає межу, він частіше за все не несе покарання за власні проступки. Основною причиною такої поведінки батьків, очевидно, є теперішній темп життя. Але це ні в якому разі не виправдання для сучасних батьків;

- третьою проблемою у вихованні постає надмірна увага до дітей-підлітків, занадто сильне переймання їхніми проблемами, яка висвітлюється в стилях виховання – гіперпротекція (17,6%) та надмірність вимог-обов'язків (17,6%). У цій ситуації батьки приділяють дитині вкрай багато часу і сил тим самим лишаючи її самостійності і відповідальності за власні вчинки. Також, спираючись на отриманий матеріал у ході дослідження, характерною є фобія втрати дитини (5,9%), що говорить про те, що ставлення батьків до дитини формувалося під впливом накопиченого ними страху втрати.

Психологічні особливості розвитку Я-образу у підлітків досліджувалися за допомогою методик «Опитувальник самоствавлення» (В.В. Століна і С.Р. Пантілєєва) [7] та «Особистісний диференціал» [4].

За результатами першої методики було виявлено, що у більшості досліджуваних (94,1%) спостерігається переважаюче позитивне самоствавлення, самоприйняття себе таким як є. Також присутній високий рівень самоповаги (70,6%) та самокерівництва (52,9%), що свідчить про розвиненість емоційного та вольового компонентів Я-образу підлітків. Проте, водночас у більшості досліджуваних спостерігається низький рівень аутосимпатії (52,9%), самозвинувачення (76,5%), переважає очікування негативного ставлення оточуючих до себе (29,4%), що є характерною особливістю підлітків.

Результати другої методики свідчать про зростаючу усвідомленість власного Я-образу у підлітків, значний розвиток усіх його компонентів, що виявляється, насамперед, у тому, що більшість підлітків даної групи (82,4%) оцінюють себе такими, у яких наявний достатній рівень самоповаги. По-друге, більшість підлітків (58,8%) оцінюють себе як таких, що мають недостатній самоконтроль. Водночас, спостерігається неадекватність та нестійкість самооцінки досліджуваних, яка виявляється у тому, що значна кількість досліджуваних (47,1%) вважає себе пасивними, надто спокійними, сором'язливими. Це говорить про певну невпевненість у власній цікавості для оточуючих і очікування від них негативного ставлення, про що свідчать

результати попередньої методики. Проте, вищезазначене є психологічною особливістю дітей підліткового віку.

Внаслідок проведеного дослідження впливу стилю сімейного виховання на особливості розвитку Я-образу підлітків, за допомогою кореляційного аналізу, було виявлено статистичний зв'язок між показниками стилю сімейного виховання та особливостями розвитку Я-образу у дітей підліткового віку. Різні стилі виховання сприяють розвитку Я-образу підлітків за різними векторами, а саме – високий рівень самоінтересу та саморозуміння спричиняють такі стилі виховання як гіпопротекція, надмірність вимог-обов'язків, нестійкість стилю виховання. Також позитивному самоприйняттю та високому рівню самокерівництва передують недостатність вимог-заборон до дитини, розширення сфери батьківських почуттів та винесення конфлікту між подружжям у сферу виховання. Позитивного ставлення з боку оточуючих очікують ті підлітки батьки яких ігнорують потреби дитини, а високу самовпевненість мають ті діти, чиї батьки проектують на дитину власні небажані якості. І навпаки, низький рівень аутосимпатії спричиняє стиль виховання надмірність вимог-обов'язків, низький рівень самоповаги – надмірність вимог-заборон та мінімальність санкцій в сім'ї. Підлітки оцінюють себе як таких, що мають низький рівень самоповаги, активності (інтровертованість, певна пасивність) та сили (вольові якості) за умови сімейного виховання в якому переважають недостатність вимог-заборон до дитини та розширення сфери батьківських почуттів. Результати кореляційного аналізу зображено на рисунку 1.

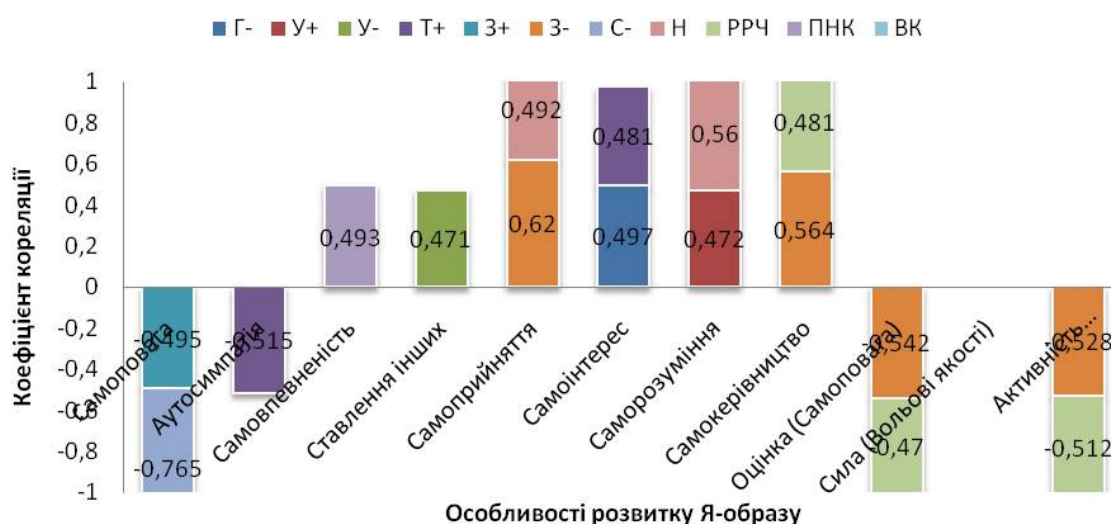

Рис. 1. Діаграма статистичного зв'язку між показниками стилю сімейного виховання та особливостями розвитку Я-образу у дітей підліткового віку

Було розроблено програму психологічної корекції стилю сімейного виховання батьків підлітків, що спрямована на покращення взаємовідносин в

сім'ї, корекцію недоліків стилів сімейного виховання, зміну неконструктивного стилю виховання. Підбрано вправи, які ефективно використовувати під час психокорекційних занять.

Рекомендації, які можна надати батькам при вихованні підлітків і налагодженні зв'язку з ними – це, насамперед, зацікавленість життям, вподобаннями підлітка, щоденне відверте спілкування батьків з ним, а також водночас «розумна» суворість батьків, попереджувальний підхід та спільні дії батьків у вихованні.

Висновки. У статті проаналізовано теоретичні підходи до проблеми впливу стилю сімейного виховання на Я-образ підлітка, було виявлено, що проблема сімейного виховання привертає до себе увагу як вітчизняних, так і зарубіжних вчених і практиків.

Досліджено стилі сімейного виховання підлітків та розвиток їхнього Я-образу. Негативний вплив на становлення Я-образу підлітка надають такі особливості сімейного виховання як інфантилізація дитини, її емоційне відкидання, авторитарна гіперсоціалізація, інтерес при його надмірному прояві і директивність.

Здійснивши кореляційний аналіз, було засвідчено статистично значущий зв'язок між показниками стилю сімейного виховання та особливостями розвитку Я-образу у дітей підліткового віку. Доведено, що різні стилі виховання сприяють особливостям розвитку Я-образу підлітків за різними векторами.

Також окреслено особливості проведення корекційної роботи з сім'ями, які мають дітей підліткового віку та надано методичні рекомендації щодо покращення стилю батьківського виховання дітей підліткового віку.

Усе це актуалізує проблему сімейного виховання підлітків, спонукає до пошуків таких підходів до її розв'язання, які забезпечували б орієнтацію батьків на дитину як на особистість, надавали б можливості для її гармонійного розвитку, враховуючи при цьому індивідуальні особливості.

Список використаної літератури:

1. Булах І.С. Психологічні основи особистісного зростання підлітків: Автореф. дис. д-ра психол. наук: 19.00.07 / Національний педагогічний ун-т ім. М.П.Драгоманова. – К., 2004. – 42с.
2. Эйдемиллер Э.Г., Юстицкис В. Психология и психотерапия семьи. – 3-е изд. – СПб.: Питер, 2002. – 656 с.
3. Кон И.С. Социология личности. – М: Политиздат, 1967 – 383 с.

4. Методика личностного дифференциала (вариант, адаптированный в НИИ им. В.М.Бехтерева) / Фетискин Н.П., Козлов В.В., Мануйлов Г.М. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп. – М., 2002. – С. 20-21.
5. Отич Д.Д. Психологічні особливості розвитку Я-концепції особистості в різні вікові періоди / Д.Д. Отич // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки: зб. наук. праць. – К. НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. – № 43 (67). – С. 258-265.
6. Пахаленко І.А. Поради психолога батькам. Навчально-методичний посібник.: Ольшаницька ЗОШ І-ІІІ ст. – 2009.
7. Столин В.В., Пантिलеев С.Р. Опросник самооотношения // Практикум по психодиагностике: Психодиагностические материалы. – М., 1988. – С. 123-130.
8. Столин В.В. Самосознание личности. – М.: Просвещение, 1983. – 387 с.
9. Фурманов И.А., Аладьин А.А., Фурманова Н.В. Психологическая работа с детьми, лишенными родительского попечительства: Книга для психологов. – МН.: «ТЕСЕЙ», 1999. С. 174, 210-216.

*Т. І. Ханецька,
кандидат психологічних наук, доцент*

ПСИХОТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЕВОГО СПІЛКУВАННЯ У МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

Постановка проблеми. Реформування системи освіти в Україні є основою відтворення інтелектуального та духовного потенціалу української нації, запорукою виходу вітчизняної науки на рівень світових стандартів. Об'єктивною потребою сьогодення є підвищення ефективності та якості надання психологічної допомоги населенню. Соціальне замовлення ставить високі вимоги до професійної підготовки психолога і однією з актуальних проблем сучасної психологічної освіти є формування професійної компетентності майбутнього фахівця.

Проблемою дослідження формування та розвитку професійної компетентності особистості психолога-практика і його підготовки в умовах вищих навчальних закладів займалися Г.С.Абрамова, О.Ф.Бондаренко, О.Ф.Копйов, Н.І.Пов'якель, В.А.Семиченко, Н.В.Чепелева, Т.С.Яценко та інші. У працях цих вчених висвітлюються питання актуальності особистісного зростання психолога в процесі професійної підготовки, наводяться конкретні системи їх підготовки у ВНЗ до різних аспектів професійної діяльності, зокрема, професійного спілкування тощо [1; 2; 4; 6].

Варто підкреслити, що всі основні види професійної діяльності психолога-практика здійснюються через організацію спілкування з клієнтами і результати його роботи значною мірою залежатимуть від того, яким рівнем культури мовленнєвого спілкування він володіє, наскільки вдалося йому встановити ефективний міжособистісний контакт з клієнтом [1; 2; 6].

Результати дослідження. Базуючись на системно-структурному підході, ми визначаємо поняття «культура мовленнєвого спілкування психолога» як комплексне системне утворення особистості фахівця, що виступає складовою

поведінкового компонента культури його спілкування і має місце на фазі реалізації ним мовленнєвих дій у зовнішньому плані за допомогою мовленнєвих засобів, адекватних цілям професійного спілкування [5].

Теоретичний аналіз проблеми дослідження також дозволив нам виділити структурні компоненти культури мовленнєвого спілкування психолога (професійні комунікативні знання, вміння формулювати професійні висловлювання, комунікативно-мовленнєві навички) та професійно важливі особистісні детермінанти культури мовленнєвого спілкування психолога, які зумовлюють її розвиток (самоактуалізація як спрямованість на професійне самовдосконалення, емпатійність як спрямованість на допомогу клієнту та діалогічна спрямованість професійного спілкування, яке реалізується у вмінні психолога встановлювати міжособистісні контакти з клієнтом) [5].

Враховуючи специфіку структурного підходу нами було встановлено, що структурні компоненти культури мовленнєвого спілкування психолога є взаємозалежними. Результати констатувального експерименту дозволили визначити необхідність впровадження психотехнологій розвитку всіх структурних компонентів культури мовленнєвого спілкування психолога, а особливо вміння формулювати професійні висловлювання, який зумовлює якісні аспекти функціонування інших компонентів (професійних комунікативних знань та комунікативно-мовленнєвих навичок) і впливає на динаміку формування культури мовленнєвого спілкування загалом. У даному аспекті суттєвого значення набуває роль особистісної детермінації та якісного її наповнення у розвитку компонентів культури мовленнєвого спілкування [5].

Для вирішення основної мети формування та розвитку культури мовленнєвого спілкування у майбутніх психологів в умовах вищої школи основним методичним інструментом доцільно використовувати комплексну програму, до якої включений спецкурс «Культура спілкування психолога», а також проблемно-рольові ігри, які б відображали реальні умови психоконсультативної роботи психолога.

Мета лекційних та семінарських занять спецкурсу полягає у формуванні та закріпленні відповідних теоретичних знань, зміст яких структурується на основі аналізу наукових джерел з проблеми культури спілкування та культури мовленнєвого спілкування у професійній діяльності психолога. Метою практичних занять є розвиток особистісних якостей, значущих для професійної діяльності психолога, оволодіння практичними навичками мовленнєвої взаємодії у процесі психоконсультування, удосконалення професійних умінь, формування вміння формулювати професійні висловлювання.

Проблемно-рольові ігри, які відображають систему взаємодії «психолог-клієнт» виступають основним методичним інструментом, за допомогою якого

відбувається розвиток уміння будувати консультативний діалог, уміння формулювати професійні висловлювання, відбувається формування якостей та вмінь, значущих для розвитку культури мовленнєвого спілкування. Уявна професійна діяльність психолога у рольовій грі дозволить студентам спроектувати справжнє професійне спілкування та наочно відтворити ролі «консультанта» і «клієнта», а також потренуватися в умінні з'ясування проблеми клієнта, у формулюванні консультативної гіпотези, постановці консультативного завдання і тим самим відрефлексувати цілу низку своїх професійних здібностей, вмінь та труднощів. Програвання консультативного сеансу повинно носити повчальний та діагностичний (для виявлення рівня сформованості вмінь формулювати професійні висловлювання) характер.

Щодо вмінь формулювати та розвивати професійні висловлювання та комунікативно-мовленнєві навички як структурні компоненти культури мовленнєвого спілкування психолога, доцільно використовувати рольову гру «Психологічне консультування» за матеріалами С.В.Васьківської та П.П.Горностая [3], яка містить комунікативні ситуаційні задачі проблемного змісту, які повинні вирішувати студенти у живому діалогічному спілкуванні.

Також у комплексній програмі необхідно використовувати міні-лекції з технологій творчого пошуку вирішення поставлених завдань, домашні завдання, різноманітні форми тематичних опитувань, самозвіти, індивідуальні консультування студентів та групові обговорення тощо.

Ефективність використання психотехнологій формування та розвитку культури мовленнєвого спілкування у майбутніх психологів була доведена у ході проведеного нами формувального експерименту. Отримані результати засвідчили підвищення рівня сформованості професійно важливих особистісних детермінант у майбутніх психологів (рівня самоактуалізації до вище середнього (з 23,0 % до 43,3 %), емпатійності до середнього рівня (з 40,0 % до 46,7 %) як найбільш оптимального у професійній діяльності психолога, спрямованості на співробітництво з партнером по спілкуванню, орієнтації на дружелюбні та доброзичливі стосунки при встановленні міжособистісного контакту (з 36,6 % до 53,3 %), ініціативності та незалежності у веденні бесіди, впевненості у собі (з 35,0 % до 48,3 %) у студентів експериментальної групи). Відбулися зміни і у розвитку структурних компонентів культури мовленнєвого спілкування даних студентів, які визначають розвиток її структурних компонентів, і, відповідно, культури мовленнєвого спілкування студентів у цілому в подальшій професійній діяльності (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка змін структурних компонентів культури мовленнєвого спілкування майбутніх психологів до і після формувального експерименту N=60

Компоненти культури мовленнєвого спілкування	Рівні сформован.	Досліджувані							
		Експеримент. група				Контрольна група			
		до експер.		після експер.		до експер.		після експер.	
		%	абс. к-ть	%	абс. к-ть	%	абс. к-ть	%	абс. к-ть
Професійні комунікативні знання	Високий	30,0	9	40,0	12	33,3	10	36,7	11
	Середній	40,0	12	36,7	11	43,4	13	40,0	12
	Низький	30,0	9	23,3	7	23,3	7	23,3	7
Вміння формулювати професійні висловлювання	Високий	30,0	9	53,3	16	33,3	10	40,0	12
	Середній	46,7	14	36,7	11	36,7	11	33,3	10
	Низький	23,3	7	10,0	3	30,0	9	26,7	8
Комунікативно-мовленнєві навички	Високий	50,0	15	60,0	18	53,3	16	56,7	17
	Середній	46,7	14	40,0	12	43,4	13	40,0	12
	Низький	3,3	1	-	-	3,3	1	3,3	1

Висновки та перспективи. Таким чином, проведене нами експериментальне дослідження дозволяє стверджувати, що культура мовленнєвого спілкування психолога – це комплексна і багатовимірна система професійних знань, умінь і навичок особистості професіонала, що визначається показниками динаміки її структурних компонентів і в умовах спеціально організованого психолого-педагогічного впливу на її особистісні детермінанти розвивається до вищого рівня.

Список використаних джерел:

1. Абрамова Г. С. Практическая психология: учеб. для студ. вузов / Г.С. Абрамова – М. : Академический Проект, 2003. – 496.
2. Бондаренко А. Ф. Личностное и профессиональное самоопределение отечественного психолога-практика / А. Ф. Бондаренко // Московский психотерапевтический журнал. – 1993. – №1. – С.63-76.
3. Васьковская С. В. Психологическое консультирование : ситуационные задачи / С. В. Васьковская, П. П. Горностай. – К.: Вища школа, 1996. – 192 с.
4. Копьев А. Ф. Психологическое консультирование: опыт диалогической интерпретации / А. Ф. Копьев // Вопросы психологии. – 1990. – №3. – С. 17-24.

5. Ханецька Т. І. Формування культури мовленнєвого спілкування у професійній діяльності майбутніх психологів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Т. І. Ханецька – К., 2008. – 20 с.

6. Чепелева Н. В. Теоретичне обґрунтування моделі особистості практичного психолога / Н. В. Чепелева, Н. І. Пов'якель // Зб. наук. праць «Психологія». – Вип.3. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 1998. – С.35-42.

*Т. О. Ткачук,
аспірантка, викладач*

ВПЛИВ СІМ'Ї НА ВИНИКНЕННЯ ПСИХОСОМАТИЧНИХ РОЗЛАДІВ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Здоров'я дитини можна охарактеризувати як стан її життєдіяльності, що відповідає біологічному віку, гармонійній єдності фізичних та інтелектуальних характеристик, а також адекватному формуванню адаптаційних та компенсаторних можливостей дитячого організму в процесі його росту.

На сьогоднішній день неможливо зрозуміти та визначити якість здоров'я окремо від її соціального стану, конкретного середовища та місця проживання. Вплив цих факторів протягом життя змінюється. Так в перші місяці життя дитини переважають біологічні фактори, а в наступні вікові періоди – соціально-гігієнічні та медико-організаційні. Вплив біологічних та соціально-гігієнічних факторів на процес формування здоров'я дитини в основному залишається на рівні сім'ї [12].

Сім'я, реалізуючи свої функції, задовольняє найважливіші природні, біологічні потреби дитини. З іншого боку, сім'я дозволяє людині досягати поставлених цілей в спілкуванні, в особистісному та духовному розвитку. При цьому важливо зазначити, що з розвитком дитини її цілі закономірно змінюються: одні втрачають актуальність, інші з'являються у відповідності з новими соціальними умовами. Кожна потреба, що задовольняється сім'єю, може бути реалізована і без її участі. Проте, на нашу думку, саме в сім'ї ці потреби можуть бути задоволені комплексно, і таким чином, оптимально. В інших випадках їх потрібно розподіляти між різними людьми та соціальними інститутами.

Згідно теорії емоційних систем Боуена, всі форми життя керуються одними й тими ж фундаментальними життєвими силами, і виховання дітей в сім'ї підкорюється закону відповідальності батьків за майбутнє дітей [2]. Ця відповідальність реалізується в навчанні певним вмінням, що дозволяють дитині адаптуватися і виживати в світі людей. Чим складнішими стають

стосунки в соціумі, тим більш складніший набір вмінь та навичок необхідно сформувати у дитини. В історичному аспекті процес навчання виходить за рамки сім'ї. Проте, саме в сім'ї у дитини формується система ставлень до самого себе, до інших людей і до світу. Дослідження М. Боуена та співавторів дозволили дійти висновку, що психологічне і фізичне функціонування кожної особистості реалізується системою взаємовідносин дитини з іншими людьми [3]. Дослідження зарубіжних авторів більшою мірою зорієнтовані на значенні психосоціальних факторів в ініціації та розвитку психосоматичних розладів у дітей [9, 10, 11, 12].

Є. Г. Ейдемільлер та В. В. Юстицькіс виділяють два основних типи сімей: нормально функціональні та дисфункціональні.

Під *нормально функціонуючою* сім'єю вчені розуміють таку, яка відповідально та диференційовано виконує свої функції, внаслідок чого задовольняється потреба в розвитку та зміні як сім'ї в цілому, так і кожного її члена.

Дисфункціональна сім'я – це сім'я, в якій виконання функцій порушене, в силу чого в подружній, батьківській, матеріально-побутовій та інших сферах життєдіяльності не досягаються цілі родичів та суспільства в цілому. Слід зазначити, що це стає перешкодою на шляху розвитку дитини як особистості та формування її психічного здоров'я. Особистісний рост кожного індивіда в такій сім'ї зазнає певних проблем, блокується потреба в само актуалізації [10].

Порушення структури сім'ї – це такі особливості структури, які ускладнюють чи перешкоджають виконанню сім'ї її функцій. Наприклад, нерівномірність розподілу господарсько-побутових обов'язків в сім'ї між подружжям виступає в якості порушення структури взаємостосунків, оскільки перешкоджає задоволенню ряду потреб того члена сім'ї, на якого припадає основне навантаження: у відновленні фізичних сил, задоволенні духовних (культурних) потреб. З тієї ж причини порушенням структури взаємостосунків в сім'ї слід вважати сімейні конфлікти, що перешкоджають виконанню сім'єю різноманітних її функцій [8].

Негативний психологічний клімат в сім'ї, відсутність адекватної уваги та порозуміння з боку батьків, постійне ігнорувань потреб дитини та ігнорування його як особистості призводить до проблем психічного здоров'я дитини. Як результат – проблема емоційно-вольової сфери, проблеми усвідомлення реальності, відсутність відчуття відповідальності та адекватного сприйняття ситуації.

Дитина дошкільного віку потрапляючи в складну життєву ситуацію непорозуміння з батьками не має можливості вербально сформулювати свої потреби і без негативного впливу для власного емоційного стану вийти з

конфлікту. Вона шукає непрямі шляхи виходу з конфлікту – маскує подавлені емоції в тілі – безвихідна ситуація вирішується за допомогою хвороби. Саме таким чином формується психосоматичні захворювання [7].

При наявності емоційного переживання, яке блокується психологічним захистом або страхом покарання з боку батьків, емоція соматизуючись вражає відповідну систему органів, які найбільше схильні до захворювання. Функціональний етап переростає в деструктивно-морфологічні зміни в соматичній системі, відбувається генералізація психосоматичного захворювання. Таким чином, психологічний фактор (конфлікт, страх, приниження, пригнічення особистісних бажань і т.д.) виступає як каталізатор розвитку захворювання. Тобто, захищаючи душевну рівновагу дитини, організм дитини зазнає тілесних проблем (починає хворіти).

Актуальне переживання фіксується, створюючи сприятливий осередок для патологічного психічного імпульсу. Імпульс, що надходить з внутрішніх органів до ЦНС посилює ці відчуття і стани, що в кінцевому рахунку призводить до формування патологічного стану. Таким чином негативні емоції підкріплюються особистісними реакціями хворого органу. Повторення психотравмуючих стимулів послаблюють нервову систему, кора головного мозку стає більш чутлива до зовнішніх впливів і сигналів ззовні. Тому поява психосоматичних симптомів може бути викликана не тільки психогенними факторами, але й будь-якими незначними порушеннями діяльності внутрішній органів і навіть зміною емоційного стану дитини. Тобто, при найменшому емоційному збуднику патологічний імпульс обростає нейрогуморальними зв'язками з одним із внутрішніх органів дитини і знову проявляється в формі хвороби.

В підсумку, такий запас негативних імпульсів отримує особливе значення для розвитку психічного розвитку дитини. А справжньою причиною загострення симптому може бути незначні зміни настрою, асоціація подій з минулим негативним досвідом, конфлікт, або навіть напруга від виконання звичайних повсякденних ритуалів. Чим гостріша та яскравіша була емоція небезпеки при формуванні симптому, тим більша ймовірність відтворення клінічної картини за типом соматичного еквівалента. Тобто, якщо дитина отримувала тиск високої напруги, то при сформованому симптомі достатньо лише почути неприємний тон одного з батьків, як психосоматичний симптом може дати про себе знати [11].

Однак у вітчизняній медицині допомога дітям з психосоматичною патологією обмежується лише медикаментозною терапією загострення захворювання, що зумовлює її недостатню ефективність [6]. А.Захаров, В.Чубаровський, Г.Карпова (2001), А.Пушкарьов та ін. (2000), підкреслюють,

що медикаментозні засоби часто створюють видимість поліпшення, штучно пригнічуючи або стимулюючи активність хворого, але кардинально не впливають на сутність психосоматичного захворювання, не усувають психологічну мотивацію внутрішнього конфлікту. При цьому, в Протоколи МОЗ України з лікування тієї чи іншої психосоматичної патології не включені методи психотерапії.

Психотерапію можна визначити як процес спрямованого психологічного (психічного) впливу лікаря на хворого з метою відновлення порушених психічних функцій, їхнього зміцнення і розвитку [9]. В цьому розумінні вона послідовно виступає як єдиний процес медично-психологічних і педагогічних заходів, не допускаючи заміни лікувального аспекту педагогічним.

Проте, слід зазначити, що найкращого результату буде досягнуто в процесі психотерапії всієї сім'ї. Сім'я – єдиний організм. Порушення емоційного стану дитини, його погана поведінка, його симптом, хвороба, як правило, є тільки віддзеркаленням інших сімейних проблем чи хвороб. Найкраща профілактика психосоматичних розладів дітей – оздоровлення подружніх стосунків, врегулювання реалізації сімейних функцій між членами сім'ї, адекватна реакція на конфлікти (адже уникнути їх зовсім неможливо). Особисті проблеми батьків – не тільки проблеми дорослих, але й важливий фактор формування психологічного клімату сім'ї, і як наслідок – запорука формування психічно здорової особистості.

Список використаних джерел:

1. Антропов Ю., 2000; А.Смулевич 1988; 2000; Rovaletti M.L., 2002.
2. Боуэн Мюррей. Теория семейных систем. Основные понятия, метод и клиническая практика / под ред. К. Бейкер, А.Я. Варги / пер. с англ. – М.: Когито-Центр, 2012. – 496 с.
3. Бурлачук Л. Ф., Психотерапия / Л. Ф. Бурлачук, А. С. Кочарян // Учебник для ВУЗОВ. – М.: Питер, 2009. – 496 с.
4. Ейдемиллер Э. Г., Юстицкис В.Ю. Психология и психотерапия семьи / Э. Г. Ейдемиллер, В. Ю. Юстицкис. – СПб.: Питер, 1999. – 656 с.
5. Малкина-Пых И. Г. Психосоматика / И. Г. Малкина-Пых. – М.: Эксмо, 2008. – 1024 с.
6. Мозгова Г. П. Негативний психологічний клімат оточення – основа виникнення психосоматичних захворювань у дітей / Г. П. Мозгова // Журнал «Логопедія», 2011. – № 1. 2011. – С. 51 - 53.
7. Хоментаскас Г. Т. Сім'я дитини / Г. Т. Хоментаскас. – М.: Педагогіка, 1989. – 160 с.
8. Хорни К. Наши внутренние конфликты. Конструктивная теория невроза / К. Хорни. – СПб.: Лань, 1997. – 240 с.

9. Bullying in Context: An Analysis of Psychosomatic Complaints Among Adolescents in Stockholm / B. Modin, S.B. Låftman, V. Östberg // *Journal of School Violence*. – 2015. – Vol. 14, N 4. – P. 382–404.

10. Complex symptomatology among young women who present with stress-related problems / M. Strömbäck, M. Iklund, R.E. Salander [et al.] // *Scandinavian Journal of Caring Sciences*. – 2015 Jun. – Vol. 29, N 2. – P. 234–247.

11. Do alexithymic individuals avoid their feelings? Experiential avoidance mediates the association between alexithymia, psychosomatic, and depressive symptoms in a community and a clinical sample / G. Panayiotou, C. Leonidou, E. Constantinou [et al.] // *Comprehensive Psychiatry*. – 2015 Jan. – Vol. 56. – P. 206–216.

12. Family disruption increases functional somatic symptoms in late adolescence: the TRAILS study / A. van Gils, K.A. Janssens, J.G. Rosmalen // *Health Psychology: Official Journal Of The Division Of Health Psychology, American Psychological Association*. – 2014 Nov. – Vol. 33(11). – P. 1354–1361

Актуальні проблеми соціальної політики

Кафедра соціальної політики

К. В. Дубич,
кандидат педагогічних наук, доцент,
професор кафедри

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНИМ ЗАХИСТОМ НАСЕЛЕННЯ

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасний стан розвитку українського суспільства ставить все нові та нові виклики, серед яких і соціальний захист населення. Зокрема, як зазначається в Національній доповіді, розробленій у Національній академії наук України, зволікання з реформуванням цієї системи може бути реальною загрозою для майбутнього розвитку України [3, с. 289]. Науковим підґрунтям, важливою складовою процесу прийняття управлінських рішень та здійснення державної політики є визначення проблем, які в сучасних умовах характеризуються складністю, багатовимірністю та взаємопов'язаністю.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Управлінський вплив, здійснюваний державою на різні сфери суспільного життя, включаючи соціальну, здійснюється шляхом розроблення та впровадження державної політики. Під *державною соціальною політикою* пропонується розуміти комплекс вживаних державою (через уряд, регіональні і місцеві органи влади) заходів, спрямованих на : захист вразливих верств населення від негативних наслідків деструктивних процесів суспільного розвитку; підвищення якості і рівня життя громадян. Визначення соціальної політики, які подаються у словнику-довіднику О. Ю. Оболенського [1, с. 271] та у праці авторського колективу під керівництвом Т. В. Семигіної [2, с. 8-9].

Термін «*соціальний захист*» розуміється як комплекс організаційно-

правових та економічних заходів, здійснюваних державою, спрямованих на забезпечення добробуту кожного члена суспільства, умов для реалізації його права на гідний рівень життя і розвиток особистості [2, с. 45]. Організаційно-правові заходи спрямовані на створення належного інституційного та правового забезпечення соціального захисту. Отже, соціальний захист передбачає певний, гарантований державою відповідно до встановлених стандартів рівень матеріальної забезпеченості, підтримку доходів і створення добробуту громадянам.

Теоретичним аналізом термінології виявлено, що система соціального захисту населення в Україні складається з двох основних складових : надання безкоштовних соціальних послуг та соціальних виплат. Аналіз практики функціонування цієї системи дає підстави стверджувати, що її ефективність ускладнюється факторами, негативний вплив яких зумовлює існування проблем, основні з яких наведено нижче.

По-перше, існує різка невідповідність між обсягами соціальних послуг і виплат, які зобов'язалася надавати громадянам держава, та можливостями їх фінансування з державного бюджету. Рішення щодо фінансування взятих державою соціальних зобов'язань у формі різноманітних видів грошової соціальної допомоги та численних пільг, які передбачені та закріплені на законодавчому рівні, не мають належного економічного підґрунтя та не підкріплені можливостями бюджетного фінансування. Такий підхід до формування державного бюджету, який ускладнюється непрозорістю окремих процедур та частими змінами, можна розглядати більше декларативним, ніж прагматичним.

Попри те, що розміри соціальних видатків з держбюджету збільшуються, соціальні функції держави в законодавчо передбачених кількісних і якісних вимірах повною мірою не реалізуються. Це дає підстави стверджувати про неефективність використання державних ресурсів і відсутність суттєвих практичних зрушень у системі соціального захисту населення. Ця проблема загострюється *нераціональним використанням коштів*, що виділяються на соціальні потреби : приблизно 30% загального обсягу соціальної допомоги отримують особи, потреби в соціальному захисті яких є сумнівними. Нераціональність соціальних державних видатків поєднується з такими явищами, що мають місце в процесі віднесення громадян до пільгових категорій, як неналежний контроль за їх цільовим використанням та соціальна несправедливість. Недоліками у цьому контексті також є : надання багатьом категоріям населення права на одержання пільг, компенсацій та інших виплат; бюрократизованість, складність процедур звернення громадян за призначенням соціальної допомоги чи наданням соціальних послуг. Мова

ведеться про нездатність держави перерозподіляти ресурси на користь груп населення, які потребують їх найбільше. Критично загрозливим для належного функціонування вітчизняної системи пенсійного забезпечення можна розглядати і негативний демографічний вплив: в Україні нараховується приблизно 14 млн. пенсіонерів, а пенсійні виплати становлять близько 18 % ВВП. Такі пенсійні витрати, які мають тенденцію до зростання, є досить високими навіть для країн Європи [4, с. 17].

По-друге, вітчизняна система соціальних закладів залишається надмірно централізованою і негнучкою. Їй значною мірою притаманні риси радянської моделі соціального захисту, яка створювалася для функціонування в тоталітарному політичному режимі, значною мірою залишається нетрансформованою. Це зумовлює її неспроможність адекватно реагувати на виклики сьогодення та задовольняти потреби громадян в отриманні соціальних послуг. Україна успадкувала громіздку, розгалужену систему стаціонарних закладів, зокрема будинків дитини, дитячих будинків, шкіл-інтернатів, психоневрологічних інтернатів, геріатричних пансіонатів тощо, які підпорядковані різним відомствам [3, с. 217]. На даний час в Україні існує досить громіздка і заплутана система соціального обслуговування та соціальної політики, до яких тією чи іншою мірою має відношення ціла низка міністерств (Міністерство соціальної політики, Міністерство освіти і науки, Міністерство охорони здоров'я, Міністерство надзвичайних ситуацій, Міністерство внутрішніх справ, Міністерство економіки, Міністерство фінансів та ін.), Пенсійний фонд та інші відомства. До сфери відання та управління лише Міністерства соціальної політики віднесено понад 3,5 тисячі підприємств, установ та організацій. Різними категоріями громадян опікуються служби, які підпорядковуються низці міністерств та відомств: така широка і розрізнена відомча мережа цієї системи ускладнює в ній взаємодію та координацію. Діяльність стаціонарних закладів продовжує базуватися на закладених в минулому ідеях колективізму, які нівелюють індивідуальний підхід до виховання та якості обслуговування. Вкрай гострою залишається і проблема кадрового забезпечення системи соціального захисту, зокрема підготовки фахових соціальних працівників для надання соціальних послуг відповідних стандартів. Адекватного реагування з боку держави вимагають й інші виклики, які постають у суспільному житті України, зокрема постійне збільшення кількості громадян і груп населення, які потребують соціального захисту (інваліди, безпритульні, самотні, хворі, люди похилого віку та ін.). Продиктована часом є і потреба в розширенні спектру соціальних послуг, підвищення якості їх надання, доступності для населення.

По-третє, в Україні спостерігається негативна тенденція до бідності та маргіналізації населення, в тому числі працюючих осіб, значної поляризації громадян за доходами. Незважаючи на вжиття державою низки відповідних заходів, зубожіння українських громадян набуло застійного та хронічного характеру. Хоча Україна взяла на себе зобов'язання зменшити до 2015 р. відсоток бідного населення до 18,4 %, але у 2009 р. цей показник збільшився до 25 %. В 2010 р. реальні доходи українців знизились на 10 %, рівень бідності зріс на 0,4 %, сягнувши 26,4 %, що становить 12,5 млн. осіб, а нижчі за прожитковий мінімум доходи отримують 23 % міських і 38 % сільських жителів. Анахронізмом сучасного розвитку України є перебування за межею бідності не лише традиційно вразливих категорій населення, але й економічно активних громадян: 79 % бідних складають домогосподарства, члени яких працевлаштовані. Тобто, в Україні заробітна плата, особливо в бюджетній сфері, не гарантує їй громадянам уникнути та вирватися з «павутини» бідності. Проблема зубожіння населення супроводжується надмірною соціальною диференціацією українського суспільства: співвідношення доходів найзаможніших і найбідніших соціальних груп складає 30:1 (у країнах ЄС – 5,7:1) [3, с. 329].

Таким чином, функціонування існуючої системи соціального захисту населення в Україні ускладнюється внаслідок впливу низки чинників, які умовно можна виокремити у три блоки: 1) протиріччя між обсягами соціальних зобов'язань держави та можливостями їх фінансування з держбюджету; 2) недоліки в управлінні та інституційному забезпеченні; 3) зубожіння і поглиблення соціальної нерівності населення.

Список використаних джерел:

1. Державне управління та державна служба: словник-довідник / Уклад. О. Ю. Оболенський. – К.: КНЕУ, 2005. – 480 с.
2. Семигіна Т. В. Соціальні послуги в Україні: сьогодення та перспективи / Семигіна Т. В., Міщенко К. С., Кіча Т. Г., Косянчук С. А., Курбан О. В. – К.: Вид-во ВК «Зірка», Проект Тасіс «Посилення регіональних соціальних служб», 2007. – 52 с.
3. Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави: національна доповідь / за заг. ред. В. М. Гейця [та ін.]. – К.: НВЦ НБУВ, 2009. – 687 с.
4. Ukraine. Country Economic Memorandum. Strategic Choices to Accelerate and Sustain Growth, Report No. 55895-UA. – The World Bank, 2010. – 111 p.

*І. П. Гальчич,
старший викладач
О. М. Хариніна,
студентка спеціальності «Соціальна допомога»*

ДЕРЖАВНІ СОЦІАЛЬНІ ГАРАНТІЇ ЯК СИСТЕМНЕ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЯВИЩЕ

У ринковій соціально-орієнтованій моделі економіки підвищується роль соціальної функції держави. Уряд і держава несуть відповідальність за надання громадянам соціального захисту і забезпечення рівного доступу до задоволення основних потреб. Рівень бідності може розглядатися як суттєвий показник дії політики соціального захисту. Соціальне забезпечення є комбінацією програми пенсійних заощаджень, програми страхування та програми перерозподілу Національного доходу.

Державні соціальні гарантії – встановлені законами мінімальні розміри оплати праці, доходів громадян, пенсійного забезпечення, соціальної допомоги, розміри інших видів соціальних виплат, встановлені законами та іншими нормативно-правовими актами, які забезпечують рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму.

Дослідженню державних соціальних гарантій присвячено праці багатьох українських та зарубіжних вчених, серед яких: В.Я. Бідак, М.О. Волгін, С.О.Корецька, О.П. Крентовська, Е.М. Лібанова, О.Є. Максимчук, О.Ф. Новикова, Теренса М. Ганслі, Д.В. Феоктистова та інших. Проте, багатоваріантний термінологічний апарат зазначеної проблематики, який є результатом вагомого внеску кожного у дослідження державних соціальних гарантій та нормативів тільки ускладнює розуміння сутності цих понять [1].

Правове підґрунтя для формування та застосування соціальних гарантій закладає Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії», який покликаний забезпечити реалізацію закріплених Конституцією України найважливіших державних соціальних гарантій населенню на рівні, не нижчому за мінімальний та передбачає механізм фінансового забезпечення їх надання, розмежування повноважень органів державної влади і органів місцевого самоврядування щодо вирішення цих питань. Державними соціальними гарантіями Закон визначає встановлені законами мінімальні розміри оплати праці, доходів громадян, пенсійного забезпечення, соціальної допомоги, розміри інших видів соціальних виплат, встановлених законами та іншими нормативно-правовими актами, які забезпечують рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму.

Основні державні соціальні гарантії встановлюються законами з метою забезпечення конституційного права громадян на достатній життєвий рівень. До їх числа входять:

- мінімальний розмір заробітної плати;
- мінімальний розмір пенсії за віком;
- неоподатковуваний мінімум доходів громадян;
- розміри державної соціальної допомоги та інших соціальних виплат.

Натомість крім основних, є ще інші державні соціальні гарантії. Законами з метою надання соціальної підтримки населенню України в цілому та окремим категоріям громадян зокрема встановлюються державні гарантії щодо:

- рівня життя населення, яке постраждало внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС;

- стипендій учням професійно-технічних та студентам вищих державних навчальних закладів;

- індексації доходів населення з метою підтримання достатнього життєвого рівня громадян та купівельної спроможності їхніх грошових доходів в умовах зростання цін;

- надання гарантованих обсягів соціально-культурного, транспортного, побутового обслуговування та обслуговування у сфері освіти, охорони здоров'я, фізичної культури і спорту, торгівлі та громадського харчування;

- забезпечення пільгових умов задоволення потреб у товарах та послугах окремим категоріям громадян, які потребують соціальної підтримки.

Надання державних соціальних гарантій здійснюється за рахунок бюджетів усіх рівнів, коштів підприємств, установ і організацій та соціальних фондів на засадах адресності та цільового використання. Розрахунки й обґрунтування до показників видатків на соціальні потреби у проектах державного бюджету України та місцевих бюджетів здійснюються на підставі державних соціальних стандартів, визначених відповідно до закону [2, с. 90].

З метою дотримання державних соціальних гарантій, оцінки ефективності державної соціальної політики, її впливу на рівень та якість життя в Україні здійснюється постійний державний моніторинг у сфері застосування та фінансового забезпечення державних соціальних стандартів і нормативів.

Основними засобами його здійснення є: щомісячна оцінка вартісної величини основних державних соціальних стандартів; ведення державного статистичного обліку щодо дотримання державних соціальних стандартів і нормативів; поточне коригування вартісних величин державних соціальних нормативів та нормативів фінансування залежно від зміни цін та інших умов їх формування [3].

Держава визначає зміст основних прав людини, підтримує системний діалог виконавчої влади і громадськості, організовує консультації щодо прав, свобод і законних інтересів громадян.

Список використаних джерел:

1. Пищуліна О.М., Жаліло Я.А., Лавриненко С.І. та ін. Україна як соціальна держава: гасло для політичної конкуренції чи шлях до солідаризації суспільства? / за заг. ред. В.Є.Вороніна. – К.: НІСД, 2009. – 108 с.
2. Завіновська Г.Т. Економіка праці: навч. посіб. – К.: КНЕУ, 2003. – 300 с.
3. Сорокин В.Д. Административный процесс и административно- процессуальное право. – СПб.: Изд. юрид. ин-т, 2002. – 474 с.

Інформаційні ресурси та послуги

*А. П. Юрєва,
заступник директора Наукової бібліотеки
НПУ імені М. П. Драгоманова*

УНІВЕРСИТЕТСЬКА БІБЛІОТЕКА - ПРОСТІР ДЛЯ НАУКОВОЇ ТВОРЧОСТІ

Зміни в сучасному суспільстві відбуваються дуже швидко, майже щоденно перед нами постають все нові виклики у всіх площинах нашого життя. Особливо це відчувається у освітньому просторі, зокрема в університетській освіті. Велику роль у вирішенні багатьох проблем відіграє університетська бібліотека, яка вже давно перестала бути місцем, де просто зберігаються і видаються читачам книги. Сьогодні університетська бібліотека стала простором для творчості не тільки окремих студентів, аспірантів, вчених, а й для наукових спільнот. Це свого роду центри освітньої діяльності, точки входу в цифровий інформаційний світ, за допомогою якого можливо науковцям знайти необхідну інформацію у відкритому доступі (OpenAccess), маючи можливість не виходячи з бібліотеки, за допомогою свого гаджета читати статті, книги, що знаходяться у всіх бібліотеках світу, знайти співавтора, приєднатись до спільного проекту, поширити свої наукові дослідження. Всі ці можливості надає університетська бібліотека, активно розвиваючи та поповнюючи Інституційний репозитарій шляхом розміщення університетських видань, окремих статей, дисертацій, авторефератів, навчально-методичної та наукової літератури. Така робота сприяє поширенню наукових досягнень українських вчених. Бібліотекарі проводять консультації для викладацького складу університету для опанування навичкою внесення наукових робіт до репозитарію самостійно, а також надають допомогу у створенні власних наукових профілів у GoogleScholar, отримання ідентифікаційного номера науковця в ORCID та роботи з бібліографічними менеджерами EndNote, Mendeley, тощо. EndNote – спеціальний інструмент, що надає можливість для проведення дослідження,

цитуювання джерел, написання наукової роботи та навіть допомоги знайти відповідний науковий журнал для публікації. Mendeley – <https://www.mendeley.com/> – безкоштовний бібліографічний менеджер, наукова соціальна мережа, за допомогою якої можливо впорядкувати свої наукові дослідження, презентувати свою роботу, знайти співавторів серед більше як п'ять мільйонів дослідників в усьому світі.

Окрім того, бібліотека постійно використовує всі можливості донести інформацію до студентів та викладачів, укладаючи угоди про доступ до ресурсів наукових баз зі всього світу, зокрема: AlexanderStreetPress, GaleCengageLearning, ISSU, Springer, WileyOnlineLibrary, EBSCO та багатьох інших електронних бібліотек.

ДЛЯ НОТАТОК

Наукове видання

**ЄДНІСТЬ НАВЧАННЯ І НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ –
ГОЛОВНИЙ ПРИНЦИП УНІВЕРСИТЕТУ**

*Матеріали
звітно-наукової конференції
викладачів, аспірантів, докторантів і студентів
факультету соціально-психологічних наук та управління*

Випуск 2

Головний редактор – ***В. Б. Євтух***

Відповідальний секретар – ***Д. Д. Отич***

Науковий редактор – ***В. П. Степико***

Технічний редактор – ***Ю. В. Сюсель***

Видавець: ТОВ «НВП «Інтерсервіс»,
Київ, вул. Бориспільська, 9,
Свідоцтво: серія ДК № 3534 від 24.07.2009 р.
Виготовлювач: СПД Андрієвська Л.В.
м. Київ, вул. Бориспільська, 9.
Свідоцтво: серія ВОЗ №919546 від 19.09.2004 р.